

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

ЯКИМЕНКО ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ

УДК 37.013.78 – 057.87: 316.674

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ
ЗАСОБАМИ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
Капська А.Й.
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНІВ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	12
1.1. Формування особистості засобами екокультурної діяльності як проблема соціально-педагогічної науки.....	12
1.2. Педагогічні засади та особливості соціалізації студентів коледжів ..	44
1.3. Соціально-педагогічні домінанти екокультурної діяльності студентів коледжів	65
Висновки до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЛІСОТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	100
2.1. Обґрунтування змісту моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності	100
2.2. Ефективність соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.....	123
2.3. Оцінка дієвості змісту та соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності	158
Висновки до розділу 2	176
ВИСНОВКИ	182
ДОДАТКИ	187
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	217

ВСТУП

Сучасний стан українського суспільства визначається переломним характером та динамізмом, що обумовлює необхідність впровадження науково-обґрунтованих технологій соціалізації молодих громадян. Посилення уваги до проблеми соціалізації студентів пояснюється, на наш погляд, все більш широким розумінням її впливу на розвиток і творчу реалізацію особистості в суспільстві, яке перебуває в умовах трансформації. Студентство України складає вагомую частку суспільства, яка утворює його інтелектуальний ресурс. Саме проблема оптимізації соціалізаційних механізмів студентської молоді є нині пріоритетним напрямком науково-педагогічних досліджень.

У Законах України: «Про освіту» (1996 р.), «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.), «Про соціальні послуги» (2003 р.) провідним завданням молодіжної соціальної політики країни визначено створення сприятливих умов для соціалізації особистості сучасного студента, стимулювання соціально-позитивної позиції студентства, зокрема засобами екокультурної діяльності.

У сучасній соціально-педагогічній науці нагальним постає питання про міру відповідності між рівнями соціалізації та становлення студентів і сучасними потребами українського суспільства, а також про необхідність забезпечення оптимальних умов соціалізації студентів в закладах I-II рівня акредитації, якими, зокрема є лісотехнічні коледжі.

Важливими показниками успішності соціалізації студента як суб'єкта соціалізації стають самостійність в інформаційному просторі, рівень соціальної компетентності, обрання тих сфер діяльності, в яких студент зможе досягнути професійної реалізації. Проблема соціалізації студентів у сучасних умовах надзвичайно значуща, насамперед, у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування особистості, здатної знайти власне місце в житті, самовизначитись та реалізувати себе в різних видах соціально-корисної діяльності.

Для студентів лісотехнічних коледжів важливим чинником соціалізації виступає екокультурна діяльність, що розгортається на засадах екологічної освіти та екологічної культури. Екологічна освіта передбачає оволодіння знаннями про закони функціонування біосфери, уміннями і навичками застосовувати набуті знання, формування творчої діяльності з розв'язання екологічних проблем та екологічно доцільного, емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища. Екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті.

Актуальність завдання соціалізації молоді засобами екокультурної діяльності підтверджується положеннями Законів України: «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.); «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (2000 р.); «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (2010 р.). Дані документи підтверджують важливість формування в молодих громадян України своєрідного кодексу екологічної свідомої поведінки, що лежить в основі екокультурної діяльності.

Саме тому в навчально-виховному процесі лісотехнічних коледжів особливої актуальності набуває завдання соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності. Поєднання організаційних форм навчального процесу з різноманітними видами “польових” практик надає можливість студентам лісотехнічних коледжів перебувати в зоні екологічної рекреації, втілювати в життя проекти екокультурного спрямування, що призводить до формування відповідального і високоморального ставлення студентів до природи, культурологічного сприйняття природи й визначення свого місця в сфері природно-культурних взаємин.

Завдання створення оптимальних умов для соціального становлення, розвитку та самореалізації студентів спонукали дослідників до розгляду таких аспектів соціалізаційного процесу, як: витoki розвитку теорій соціалізації (Ф.Гіддінгс, Е.Дюркгейм, Г.Лебон, М.Мосс, Т.Парсонс Г.Тард та ін); впливи соціального середовища на особистість (В.Андрущенко, В.Бех, В.Курило та ін.); обґрунтування механізмів та чинників соціалізації молоді (І.Бех, М.Лукашевич, Є.Моносзон та ін.); виявлення впливів соціалізуючої системи на особистість студента (Н.Лавриченко, С.Савченко, Н.Чернуха та ін.); визначення соціально-педагогічних умов соціалізації молоді (І.Зверева, А.Капська, Л.Міщик, Ж.Петрочко, В.Штифурак та ін.); педагогічні засади екологічного виховання виховання (Н.П. Вороніна, Н.А. Пустовіт, Л.Д. Руденко та ін.).

В європейських концепціях соціалізація як феномен тлумачиться в контекстах: інтеграції індивіда у соціальну систему (Т.Парсон); набування соціальним ролям (Ч.Кулі, Б.Шугармен); пізнання способу життя для успішного функціонування у конкретно-історичному суспільстві (Л.Елкін); саморозвитку особистості, розкриття її внутрішнього потенціалу під впливом навколишнього середовища (Дж.Дьюї); адаптації до соціального середовища (Л.Кольберг, Ж.Піаже, М.Уорнок).

Як окремий феномен соціалізація молоді досліджувалися М.Бондаренком (організація студентського колективу); Ю.Возною (особливості соціалізації учнівської молоді у позашкільному соціумі); А.Донцовим (психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді); Ю.Загороднім (педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста); С.Савченком (науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності); О.А.Севаст'яною (соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу); Л.Нечипорук (соціально-педагогічні засади соціалізації молоді засобами нносферної освіти) та інші.

Формування екологічної свідомості та культури молоді шляхом залучення її до активної творчої діяльності стало предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (М.Вістор, С.Хелі, Л.Руденко, О.Яременко та ін.).

Водночас вивчення проблеми соціалізації студентів та реальної практики екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів дозволяють виокремити деякі *суперечності* між:

- соціальною необхідністю і особистісною потребою студентів лісотехнічного коледжу в формуванні та розвитку засад екокультурної діяльності;

- потенціальними можливостями та ресурсами середовища лісотехнічних коледжів і реальним рівнем навчально-методичного забезпечення процесу соціалізації студентів;

- структурним характером соціалізації засобами екокультурної діяльності та відсутністю моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності;

- прагненням студентів коледжів до роботи за напрямом екокультурного виховання та відсутністю наукового обґрунтування та методичного забезпечення змісту, форм та методів екокультурної діяльності.

Виявлені суперечності, об'єктивна суспільна значущість проблеми соціалізації студентів, недостатній рівень теоретичної дослідженості проблеми соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності та її практичного впровадження в освітньому середовищі коледжу зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Соціалізація студентів коледжів засобами екокультурної діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і є складовою комплексної проблеми

«Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності».

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 9 від 28.02.2013 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №3 від 26.03.2013 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати напрями, зміст та форми екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів засобами та виявити їх вплив на процес соціалізації у змодельованих соціально-педагогічних умовах.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз концептуальних підходів до соціалізації студентів та розкрити сутність та особливості соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

2. Обґрунтувати критерії, показники та визначити рівні соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

3. Розробити структурно-функціональну модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

4. Експериментально перевірити ефективність змісту та форм соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності в реалізованих соціально-педагогічних умовах.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації студентів коледжів

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови, напрями, зміст та форми соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

Для виконання поставлених завдань дослідження використано комплекс методів дослідження, а саме: *теоретичні* – теоретичний аналіз, систематизація, порівняння, зіставлення, узагальнення наукової літератури для визначення понятійно-категоріального апарату дослідження проблеми соціалізації

студентів засобами екокультурної діяльності; дидактико-методичний аналіз навчально-програмної документації з підготовки спеціалістів лісотехнічної галузі з метою розкриття особливостей їхньої соціалізації; метод структурно-функціонального аналізу теорії та практики соціалізації студентів коледжів для обґрунтування змісту, форм і методів та визначення сутності педагогічних умов забезпечення ефективності соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності; *емпіричні* – діагностичні (опитування, ранжування, тестування, наративні методики) для характеристики реального стану соціалізації студентів; *обсерваційні* (включене та опосередковане спостереження), аналіз результатів робіт студентів для визначення динаміки соціалізації засобами екокультурної діяльності; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) – для виявлення ефективності дії моделі соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності та соціально-педагогічних умов її впровадження у лісотехнічних коледжах України; методи *математичної статистики* (t-критерій Стьюдента), що дозволило встановити статистичну значущість результатів дослідження, їхню кількісно-якісну інтерпретацію.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: підходи до соціалізації особистості (діяльнісний, антропоцентричний, системний, особистісно-орієнтований, компетентнісний); принципи організації екокультурної діяльності студентів коледжів: системності, компетентності, інтегративності, гуманізації стосунків між людиною і природою, спрямованості на розвиток ціннісного ставлення особистості до природи; наукові положення: філософії освіти (В.Андрущенко, В.Бех, В.Кремень та ін.), соціалізації особистості загалом (Г.Андрєєва, Н.Андрєєнкова, Н.Лавриченко, М.Лукашевич, В.Москаленко та ін.); та соціалізації студентів зокрема (Ю.Загородній, А.Мудрик, С.Савченко, С.Ставицька, Н.Чернуха та ін.); соціалізації молоді в різних соціально-педагогічних умовах (О.Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, О.Карпенко, Л. Міщик, Ж.Петрочко, А.Рижанова, В.Штифурак та ін.). концепції екокультурної діяльності (Г.Пустовіт, Л.Руденко, О.Яременко та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- *вперше розроблено*: структурно-функціональну модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності (блоки: цілепокладаючий, методологічний, середовищний, критеріальний, соціально-педагогічних умов; результативний); *обґрунтовано* напрями екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів (просвітницький, суспільно-корисний, природоохоронний); критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний), їх показники та рівні (високий, середній, низький) соціалізації студентів лісотехнічних коледжів; *визначено* соціально-педагогічні умови соціалізації студентів лісотехнічних коледжів (здійснення екологічної освіти студентів у соціально-виховній роботі; створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності; залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади; використання клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування; використання у виховній роботі зі студентами лісотехнічних коледжів інтерактивних форм екокультурної діяльності).

- *уточнено* трактування понять «екологічна культура», «екокультурна діяльність», «соціалізація студентів коледжів»; змістові характеристики екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів;

- *подальшого розвитку набули* форми та методи позанавчальної соціально-виховної роботи щодо соціалізації студентів лісотехнічних коледжів.

Практичне значення дослідження полягає у: розробці та апробації методичних рекомендацій соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності («Форми і методи екокультурної діяльності як чинники соціалізації особистості»); впровадженні у навчально-виховний процес лісотехнічних коледжів України структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності та перевірці ефективності соціально-педагогічних умов реалізації даної моделі; в оновленні змістового наповнення фахових дисциплін та

виробничої практики студентів лісотехнічних коледжів матеріалами та завданнями екокультурного змісту; оновленні змісту тем до навчальних дисциплін: «Екологія», «Лісівництво», «Лісозахист», «Дендрологія», «Ґрунтознавство», «Ботаніка», «Охорона природи», «Основи тепличного господарства»; розробці завдань екокультурного змісту для виробничої практики студентів лісотехнічних коледжів.

Матеріали дисертації можуть бути використані для методичного забезпечення викладання навчальних дисциплін: «Людина в сучасному соціумі»; «Технології соціально-педагогічної роботи» та спецкурсів для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»; у роботі організаторів соціально-виховної роботи вищих навчальних закладів, керівників предметних гуртків та дитячих і молодіжних громадських організацій екокультурного спрямування.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів України I-II рівня акредитації: Малинського лісотехнічного коледжу (довідка № 56/123 від 5.05.2014р.), Великоанадольського лісового коледжу (довідка № 56/352 від 27.06.2013р.) та Березнівського лісотехнічного коледжу (довідка № 103/1 від 11.11.2013р.).

Апробація результатів дисертації.

Основні положення та результати дослідження представлені автором на наукових та науково-практичних конференціях, круглих столах і семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми» (Київ, 2009), «Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами» (Чернівці, 2011), «Соціальна робота на межі тисячоліття: концепції, технології, стратегії» (Київ, 2011), «Підприємницька та інноваційна діяльність, наука у вищих навчальних закладах» (Київ, 2011); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення» (Черкаси, 2008), «Другі Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2011), «Психолого-

педагогічне забезпечення соціальної мобільності сучасної молоді: реалії та перспективи» (Київ, 2012), «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до Європейського освітнього простору» (Ніжин, 2012) ; *щорічних звітних* науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2010–2014 рр.)

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 17 одноосібних наукових працях. З них: 1 – методичні рекомендації, 15 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному збірнику, 1 – тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг особистого доробку становить 10,4 др.арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 242 сторінки, із них 186 сторінки основного тексту. 8 додатків складають 30 сторінок. Робота містить 14 таблиць та 2 рисунки. Список використаних джерел налічує 310 найменувань, з них 5 – іноземною мовою.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Формування особистості засобами екокультурної діяльності як проблема соціально-педагогічної науки

Кінець другого тисячоліття завершився глобалізацією впливу людства на компоненти, структури та функції природи в межах біосфери. Засвідчено, що потужна промисловість, викидаючи відходи в оточуюче середовище, все сильніше забруднює планету. Хімічне забруднення середовища, шуми та різноманітні випромінювання істотно впливають на здоров'я людей. Все це робить проблему охорони природи однією з найактуальніших проблем сторіччя, що, у свою чергу, примушує переглянути та визнати недієвими наявні уявлення про безмежність та невичерпність ресурсів біосфери. Вчені Г.Пустовіт [202], В.С.Джигирей [58], Г.О.Білявський [22] екологічну проблему на сучасному етапі розвитку суспільства трактують як «гостро соціальну». Сьогодні все більше усвідомлюється дві загрози – ядерна війна та екологічна катастрофа, що гіпотетично можуть призвести до знищення людства. Тому боротьба за мир пов'язана з боротьбою за збереження природи Землі. І тому надзвичайно важливою ідеєю на даному етапі є докорінна перебудова ставлення людей до природи.

У 1992 році на міжнародній конференції ООН з питань навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро була висунута ідея, щоб усі країни світу перейшли на шлях стійкого розвитку. Передумовою цього стало зіткнення людини із загостренням протиріч між постійно зростаючими потребами населення і станом навколишнього природного середовища (НПС).

Соціально-економічний розвиток більшості країн світу довгі роки мав характер прискореного руху до глобальної екологічної катастрофи, ставлячи при цьому під загрозу не лише задоволення життєво важливих потреб та інтересів майбутніх поколінь людей, але й саму можливість їх існування,

майбутнього людської цивілізації. Вирішити це протиріччя можна лише шляхом відновлення і збереження довкілля, що, не порушуючи природної рівноваги, гарантує людям можливість виживання і подальшого динамічного соціально-економічного розвитку [243].

Так зокрема Г.Пустовіт [205, с.13-16] вважає, що екологічна ситуація, яка склалась на планеті сьогодні, поставила людство перед вирішенням цілої низки проблем наукового, технічного, економічного і соціального характеру. Знайти ефективні засоби й шляхи захисту природного середовища від знищення – найважливіше загальнолюдське завдання. Постала потреба зберегти природу не тільки як необхідну умову існування людини, а й як обов'язкову основу для її гармонійного розвитку. Усвідомлення того, як діяльність людини призводить до фатальних змін у природі, підтверджує, що гармонізація взаємодії людства з навколишнім середовищем неможлива лише завдяки вирішенню економічних чи суто технічних проблем. Необхідно змінити споживацьке ставлення людства до навколишнього середовища.

На сьогоднішній день ця проблема стоїть і перед нашою державою, яка знаходиться в стані системної не лише економічної та політичної, а й соціальної та екологічної криз. Промахи, допущені при переході до ринкової економіки, приватизації і лібералізації, призвели до того, що багато проблем політичних, економічних і соціальних вирішуються за рахунок оточуючого середовища. Як доводить Г.Пустовіт [202, с.13], за суто економічними причинами зникають значні долі валового національного продукту, розбазарюється цінніша стратегічна сировина і природні ресурси, знижується якість життя, погіршується здоров'я населення, знижується продовження життя і народжуваність.

Напрацювання сучасних соціологів і психологів В.С.Крисаченка [124], Г.О.Білявського [22] , М.М.Кисельова [106] свідчать, що однією із причин глобальної екологічної кризи є зростання в другій половині ХХ століття кризи людського духу: вибух колективного егоїзму, нігілізму, локальних і регіональних збурень у суспільствах, планетарна епідемія аморальності,

злочинності, алкоголізму, наркоманії, тотальної легковажності, індивідуальна деградація в різних її проявах, зникнення культурного і духовного рівня, ріст корупції людської некомпетентності і непрофесійності при вирішенні національних і міжнаціональних питань тощо.

Рівень суспільного розвитку і прогресу, цивілізованості не може вимірюватись лише кількісними показниками, а, насамперед, станом здоров'я людини, низкою моральних і духовних критеріїв, мудрістю людей, що рухають вперед цивілізацію. Людство мусить переглянути свої моральні парадигми, що призвели до деградації екологічної свідомості, і знову відчутти себе невід'ємною часткою природи. Лише глибокий переворот у свідомості людей може врятувати цивілізацію [22].

Погіршення екологічної ситуації в Україні викликає тривогу суспільства, яке все більше розуміє, що розв'язання гострих екологічних проблем потребує адекватної підготовки населення до взаємодії з природою. При цьому слід долати традиційні уявлення людини про екологічні проблеми як такі, що спричинені лише зовнішніми факторами. Насправді ж ці проблеми значною мірою породжуються самою людиною, її свідомістю та поведінкою. Тому вчені Г.О.Білявський [22] та Н.Н.Кисельов [105], приходять до висновку, що долання кризових явищ у природі потребує, передусім, розв'язання відповідних психологічних проблем, воно повинно спиратися на суттєві зміни наявного (антропоцентричного та технократичного) типу екологічної свідомості людини. Зокрема, на думку Г.О.Білявського [22], відновлення природи й виховання нової людини – це дві взаємопов'язані проблеми сьогодення.

Ми вважаємо, що одним із шляхів попередження руйнування навколишнього середовища є формування суспільної та індивідуальної свідомості. Оскільки суб'єктивний фактор сьогодні займає провідне місце в динаміці соціоприродних процесів, то ж від способу мислення людей у більшості випадків залежить стратегія природокористування. Екологізація свідомості при цьому виступає важливою умовою оптимізації взаємодії суспільства і природи, виконуючи функцію регулювання діяльності людини в

довкіллі [302, с.68].

Значна роль у процесі формування нової екологічної свідомості належить освітній сфері, зокрема, загальноосвітнім школам та вищим навчальним закладам різного рівня акредитації. У навчально-виховному процесі мають бути створені умови для формування в молоді основ екологічної освіти, навичок природоохоронної діяльності, що допоможуть в розв'язанні даної проблеми.

Зокрема, актуальність екологічної освіти в сучасній вищій школі викликає необхідність її всебічної мотивації і дослідницької розробки, розуміння необхідності оновлення світогляду майбутнього спеціаліста, педагогічної інтерпретації існування (світу і людини в ньому) [56, с.14].

У національній державній програмі “Освіта. Україна XXI ст.” [55] проголошено нову парадигму в галузі освіти, зокрема вищої, та стратегічні напрямки освітянської політики держави. В основу програми покладена теза: через освіту проходять усі, тобто освіта і суспільство невід’ємні: суспільство живе і розвивається так, як вчиться, а навчається так, як бажає жити.

Теоретико-методичний аналіз проблеми формування особистості засобами екокультурної діяльності ми вважали за доцільне розпочати узагальненням підходів до визначення поняття «екологія».

Основи екології як науки почали закладатись в кінці 18- на початку 19ст. Термін «екологія» у 1866 р. запровадив німецький вчений Е.Геккель [220].

Один з фундаторів екологічних досліджень В.Джигирей пропонує визначення екології як науки, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів з навколишнім середовищем, а також організацію і функціонування надорганізмів систем [58]. Автор вважає, що екологія, постійно збільшуючи набір факторів зовнішнього середовища, вивчає їх вплив на особини, популяції, на людину, має прямий зв'язок з господарською діяльністю людини, особливо з такими масштабними виробництвами, як енергетика, паливо- та ресурсовидобувні комплекси, хімія, транспорт, лісове та сільське господарство тощо. Отже, одним з найважливіших завдань екології є оптимізація взаємин між людиною, з одного боку, окремими видами та популяціями, екосистемами

– з іншого.

Екологія виконує чимало соціально важливих соціальних функцій у житті суспільства. Відповідно до екологічного імперативу кожне суспільство у властивій для нього спосіб творить свою ойкумену, облаштовує свій життєвий простір, оскільки до найважливіших соціальних функцій екології належать світоглядна, освітньо-виховна, валеологічна, природоохоронна, адаптивна, гносеологічна, інформативна, креативно-мистецька та соціальна [22].

Соціальна значущість екології поляє в тому, що вона стала для всього людства не лише наукою, але й способом мислення, поведінки, реальністю дій. Характерною рисою екології є те, що вона не належить до наукових дисциплін з простою лінійною структурою, вона є міждисциплінарною. Екологія нині постає як один з аспектів гуманізму, що містить у собі духовність, розуміння єдності людини з природою, високу культуру та інтелект.

Для виконання завдань нашого дослідження було важливо визначити педагогічні аспекти впливу екології на свідомість молоді людини. Так дослідники проблеми (М.Дробноход, Ф.Вольвач, С.Іващенко [66, с.70-74]) вважають, що, як і кожна навчальна дисципліна, екологія має педагогічне завдання і надзавдання. Перше полягає у формуванні конкретних екологічних знань, друге – у формуванні екологічної свідомості, культури, етики, моралі, усвідомлення людиною свого місця в природі, зв'язків зі світом природи і Всесвітом включно.

Узагальнення підходів дозволило нам в межах нашого дослідження ґрунтуватися на підході В.Джигиря до екології як науки, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів з навколишнім середовищем, є сукупністю способів екологічного пізнання, екологічної свідомості та екологічної поведінки.

Перш, ніж аналізувати поняття “екологічна культура”, слід, на нашу думку, визначити загальне поняття культури та її функції. Термін «культура» походить від латинських слів „colo“, „cultio“ – обробіток, „colere“ – обробляти, вирощувати, пізніше – вклонятися, вшановувати (культ богів, предків). До

середини I ст.. до н.е. ці слова пов'язувалися саме із землеробською працею. Поступово поняття «культура» поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, вдосконалення самої людини. [128].

Одне із перших його визначень було представлено англійським вченим Едвардом Тейлором: “Культура в широкому сенсі складається у цілому із знань, вірувань, мистецтва, моральності, законів, звичаїв і деяких здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства” [251, с.17].

У Декларації Всесвітньої конференції з культурної політики під егідою ЮНЕСКО 1982 р. було визначено суть поняття «культура» як філософське поняття, всеосяжне явище, що охоплює сфери свідомості та буття людини, суспільства, духовне та матеріальне в її життєдіяльності.

Отже, більшість дослідників ([128], [157], [51]) проблеми розглядають культуру як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних, емоційних рис суспільства, що містить у собі не лише різні види мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань.

Так, П.Гуревич [51] вважає, що поняття “культура” належить до фундаментальних термінів у сучасному суспільстві, але воно має безліч відтінків. Існують декілька підходів до його тлумачення: філософсько-антропологічний, філософсько-історичний, соціологічний. Слід відзначити, що у філософській літературі одні автори (Е.Тейлор, П.Гуревич, О.Шпенглер) розглядають у сфері культури саму діяльність особистості, інші (П.Сорокін, І.Огієнко) – її технологічний аспект, тобто сукупність засобів і впливів на людину, завдяки чому відбувається мотивація людської діяльності [128, с.41-42].

Ми вважали за доцільне згадати про концептуальну схему системи соціальної дії Т.Парсонса [186], в якій соціальний рівень культури розглядається як такий, що складається з певних компонентів: систем виробництва та відтворення культурних зразків, соціокультурної презентації, соціокультурної регуляції.

Саме тому ми дійшли висновку, що процес соціалізації молоді людини неможливий без інтерпретації природи особистості в культурному середовищі, оскільки самі характеристики і визначення культури тісно поєднані з розвитком уявлень про природу особистості та суспільства.

Відомий культуролог В.М.Межуєв [157] стверджує, що світ культури – це світ самої людини. Найбільш розгорнуту характеристику культури дав Ю.М.Давидов. Він розглядає її як основу, що гармонізує відносини двох протидіючих сторін: природи та соціуму. “В культурі як в цілому, як в органі самоконституювання людини мова завжди йде про те, щоб відшукати вище начало, в якому природа і соціум могли б визначити ту універсальну міру, котра б не порушила власну внутрішню міру кожної з конфліктуючих сторін” [53, с.51].

Як соціальне явище закономірності розвитку культури стали об’єктом досліджень вчених, практиків з різних галузей знань – філософів, педагогів, психологів, мистецтвознавців, соціологів, істориків тощо, які переконливо доводять, що повноцінної освіти без використання надбань культури не може бути, адже філософія, педагогіка, психологія, етика, естетика, мистецтво, соціологія – це складові культури. А її надбання та цінності наповнюють культуру.

При цьому І.І.Тюрменко [128, с.16-18] називає найбільш суттєві функції культури: гносеологічну, інформаційну, регулятивну, аксіологічну та світоглядну. Надамо їх стисло характеристику.

Гносеологічна функція культури виражається у фіксації в кожному історичному епоху, в кожному період розвитку суспільства результатів пізнання навколишнього світу. Через культуру соціальні спільноти пізнають самі себе, свої суспільні інтереси, потреби, особливості й усвідомлюють власне місце у світовій історії. Зрозуміло, що гносеологічна функція культури тісно пов’язана й з іншими, а їх використання збагачує виховну та навчальну діяльність, освіту.

Інформаційна функція культури сприяє обміну знаннями, навичками, вміннями між людьми у навчальних закладах і просто в процесі спілкування.

Ця функція тісно пов'язана з комунікативною. Безпосереднє спілкування – це пряме засвоєння надбань культури. Воно доповнюється опосередкованим спілкуванням, що реалізується через засвоєння культурної спадщини за допомогою преси, радіо, телебачення, комп'ютерної мережі.

Регулятивна функція культури надзвичайно важлива в соціально-педагогічному контексті нашої роботи, оскільки передбачає широке коло вимог до духовного світу людини, її знань, світогляду тощо. Культура уможливорює регулювання відносин між людьми, їхньої діяльності. Регулятивна функція культури підтримується нормативними системами – мораль і право. Це стосується всіх галузей життєдіяльності людей.

Якісний стан культури відображає її аксіологічна функція. Культура як система цінностей формує в людей певні ціннісні орієнтири і потреби. У динамічному процесі функціонування культури формуються духовне обличчя, образ людини, образ народу, світогляд. У цьому контексті всі освітяни глибоко відчують і використовують дану функцію культури, що сприяє соціалізації людини. Вона виступає універсальним, всеохоплюючим фактором розвитку, саморозвитку, самовизначення, самореалізації людини.

Світоглядна функція культури синтезує в цілісну і завершену форму системи чинників духовного світу особистості – емоційно-почуттєві, розумові, вольові, пізнавальні, оцінювальні. Через культуру, освіту людина засвоює, усвідомлює загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особисті цінності. Також світоглядна функція культури забезпечує органічну єдність елементів свідомості в соціокультурному вимірі. У різні культурно-історичні епохи формувалася у людей відповідний світогляд – міфологічний, релігійний, науковий. Формування світогляду – це основний напрям культурного впливу на людину. Культура й освіта при цьому діють разом.

Особливе місце належить віковій функції культури. Культура не лише пристосовує людину до природного та соціального середовища, сприяє її соціалізації. Вона виступає також ще й фактором саморозвитку людства. Кожного конкретного індивіда або людську спільноту правомірно розглядати

як продукт власної культурної творчості. Засвоївши попередній досвід, людство не припиняє саморозвитку, а репродукує культуру, ставить перед собою нові життєві цілі для задоволення матеріальних і духовних потреб. Тому кожний новий етап у культурному поступі можна вважати наступним кроком у напрямі розширення горизонтів людської свободи [128].

Культура кожної окремої особистості формується під суспільним впливом, передається людині від суспільства. Ця передача здійснюється за допомогою процесів виховання, освіти, навчання, тобто саме завдяки ним відбувається зв'язок культури суспільства і культури особистості.

Отже, ми будемо виходити з узагальненого трактування поняття “культура”, визначаючи її в подальшому як сутність, що гармонізує відносини двох протидіючих сторін: природи та соціуму, якісну характеристику виокремлення особистості зі своєї біологічної природи за рахунок розвитку іншої – соціальної природи та спрямування життєдіяльності на саморозвиток та самовдосконалення.

Підвищення екологічної свідомості і культури громадян України в умовах надзвичайно складного економічного та екологічного стану має важливе загальнодержавне значення, оскільки вони сприятимуть розв'язанню соціальних, економічних, екологічних і геополітичних проблем. Сучасні тенденції до глобальних, регіональних і локальних змін у природних екосистемах та біосфері загалом свідчить про нагальну потребу формування у молоді ґрунтовних екологічних знань, культури спілкування з природою, необхідних навичок раціонального природокористування.

У сучасних нормативних документах галузі освіти [80, 82, 83] зазначено, що однією із перспектив гуманізації вищої школи може бути не лише підвищення загального культурного рівня майбутніх спеціалістів, а й загальне зростання духовного багатства і культури нашого суспільства. Внутрішня культура особистості базується на переконаннях і є суб'єктивним надбанням людства. Людина завдяки переконанням, якими керується, своєю поведінкою пристосовується до соціальної сфери і діє згідно з особистою волею та

розумом, своїм світосприйманням і моральними ідеалами. Тому можна говорити, що культура має дві сторони: матеріальну і духовну.

Саме духовна культура особистості становить частину загальної культури. Спираючись на визначення духовної культури як тієї частини культури, яка допомагає людству формувати моральні та світоглядні ідеали, діяти й боротися за їх досягнення, ми хочемо підкреслити, що в сучасному суспільстві, де освіта досягає все нових успіхів, далеко не всі її сфери сприяють розвитку духовної культури [291].

Екологічна культура виступає регулятором людської діяльності, проявом ставлення особистості до навколишнього середовища, до світу в цілому. Тому вона є найважливішою в ціннісному вимірі складовою загальнолюдської культури. Ми здійснили спробу охарактеризувати сутність та складові екологічної культури особистості.

За змістом екологічну культуру її слід розглядати як сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому їй природному світі. Вона є за своєю суттю своєрідним “кодексом поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки.

Стосовно екологічної культури, як вважає М.Ю.Костриця [120], то вона співвідноситься з двома світами – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. За своєю суттю екологічна культура є своєрідним “кодексом поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності.

Ми будемо базуватися на діалектичному підході до *екологічної культури*, представленому у праці українського вченого В.С.Крисаченка [125]. Автор пропонує розглядати екологічну культуру як взаємозв’язок та взаємообумовленість двох підходів. По перше екологічну культуру дослідник презентує як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі “людина-довкілля”; по-

друге, як теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого чинника регуляції стану біосфери.

Нині у зв'язку з новими екологічними завданнями змінюється і вся “система екостосунків”. Зокрема, С.Лаврушина [135] підтримує думку про те, що формування екологічної культури повинно розглядатись як з позиції суспільства, так і з позиції особистості. Екологічну культуру вона вважає мобільною і подає її як якісну характеристику соціоприродних взаємодій.

Екологічна культура особистості, на думку Н.Гнилуші [47], – це результат виховних впливів соціального середовища, в тому числі й педагогічних, а також сім'ї, школи всіх інших соціальних інститутів. Екологічна культура є загальнолюдською світовою культурою, а тому мірою екостосунків має виступати саме життя в усіх його проявах. Вивчення суті поняття “екологічна культура” засвідчує, що воно вбирає в себе такі складові, як екологічна свідомість, екологічні переконання, екологічний світогляд, наявність готовності до екологічної діяльності, формування відповідального ставлення до навколишнього середовища.

І.Т.Суравегіна визначає екологічну культуру як складну властивість (якість) особистості, що включає розуміння людиною цінностей правильного поводження в природному середовищі, усвідомлення природи як національного суспільного надбання й уміння передбачити наслідки різноманітних впливів на неї, здатність діяти в природі відповідно до її законів [243].

За такого підходу екологічна культура включає коло питань щодо використання природи людиною та суспільством з метою її перетворення у власних інтересах, а також її екосистем за наслідками такої діяльності [209].

У цьому контексті, на нашу думку, *екологічна культура* є такою життєдіяльністю людини, за якої досягається адаптація навколишнього природного світу до людини, а її самої – до довкілля. Тому екологічна культура включає коло питань пов'язаних з використанням людиною природи, перетворенням її у власних інтересах, а також з наслідками такої діяльності, яке

найповніше виявляється у феномені природокористування. Смісловим і формотворчим ядром останнього і виступає екологічна культура як конкретно-історичне уособлення адаптивної стратегії людства [300].

На наступному етапі теоретико-методичного аналізу проблеми дослідження ми вважали за доцільне висвітлити підходи до поняття *«формування екологічної культури»*.

Формування екологічної культури є одним із актуальних завдань системи освіти при підготовці всіх спеціалістів і, особливо, спеціалістів-лісоводів. В контексті виконання завдань нашого дослідження зазначимо, що формування екологічної культури є особливо актуальним для студентів лісотехнічних коледжів, які мають у навчально-виховному процесі усвідомити необхідність гармонійного співіснування людини та природи, оволодіти навичками соціально-позитивної екокультурної діяльності.

Формування екологічної культури особистості Г.О.Пустовіт [206] розглядає як досить складний, різнобічний і тривалий процес, який передбачає: оволодіння особистістю певною сумою знань про природу і вплив господарської діяльності на неї; осмислення та оцінки одержаної інформації і як результат – безпосередньої діяльності в довкіллі.

Окрім того, на думку О.О.Яременко [305], формування та розвиток екологічної культури молодій людині може стати стимулом для подальшої духовної та практичної діяльності, яка спрямована на подолання кризи (духовної кризи соціуму та екологічної кризи навколишнього середовища), а в перспективі на гармонізацію відносин у системі “людина-суспільство-природа”.

Тому, перш ніж розвиватися професійно, випускнику коледжу потрібно “екологізуватися”, тобто долучитися до того світу природи, звідкіля вона вийшла, зрозуміти його для усвідомлення самої себе, адже природне середовище – це той початок, з якого розвивається духовність людства, його психологічний та фізіологічний досвід пристосування до соціо-природного середовища загалом.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження формування екологічної культури свідчить про те, що досить ґрунтовно розкрито окремі аспекти даної проблеми такими вченими: М.С.Швед [280], А.Н.Некос [171], С.В.Совгіра [229], І.М.Грабовська [50], І.Д.Зверєв [88], І.Т.Суравєгіна [243], Г.С.Тарасенко [249], Н.А.Пустовіт [2067] та ін.

Зокрема, А.Н.Некос [171] у своїх дослідженнях головним компонентом у підготовці фахівців вважає, перш за все, формування екологічної свідомості та культури. Вона стверджує, що формування екологічного світогляду триває упродовж всього життя людини, хоча, у свою чергу, Є.Флешар [264] доводить, що найважливішою особливістю екологічної підготовки є психічна зрілість майбутніх спеціалістів, яка розглядається як процес становлення і розвитку професійної індивідуальності.

Дослідженню українознавчого аспекту формування екологічної культури особистості присвячено праці І.М.Грабовської [50]. Проблему формування екологічної культури автор розкриває на основі пізнання глибинних процесів культури і цивілізації, усвідомлення кожною людиною сутності буття, пізнання сенсу життя суспільства і його ставлення до природи, що сприяє нагромадженню у кожної людини свого власного досвіду, сприяє формуванню духовного світу людини.

Питанням формування естетико-екологічної культури особистості присвячені праці Г.С.Тарасенко [249]. Основними шляхами формування естетико-екологічної культури вона вважає: обов'язковий розвиток екологічно ціннісних орієнтацій та екологізацію свідомості особистості. Формування екологічного мислення, розвиток нових взаємовідносин людини з природою повинні обов'язково спиратися на культуру, бо тільки у системі природи, культура набуває ціннісного значення.

Проблемою формування екологічної культури особистості займалась С.Лаврушина, яка вважає, що “стосунки людини з природою, всі сфери її життєдіяльності слід розглядати з позицій їх включення в культуру” [135, с.14]. Дослідниця також підкреслює, що в сучасних умовах цей досвід збагачується

новими стосунками, тенденціями, характеристиками, зокрема, виникають нові стосунки в системі основних понять: культура-природа-суспільство-людина.

Цікавий аспект даної проблеми розкриває Г.Ф.Пономарьова [199, с.175], яка виявила найважливіші умови формування екологічної культури студентів, а саме: високий науково-теоретичний і методичний рівень у викладанні екологічних ідей, створення ситуацій, що вимагають оволодіння екологічною інформацією, створення позитивного морально-психологічного клімату, поєднання раціонального і емоціонального у навчанні.

Отже, узагальнення теоретичних підходів до визначення та характеристики формування екологічної культури особистості [56; 66; 88; 144], дозволили нам визначити, що базовими складовими процесу формування екологічної культури виступають екологічна освіта, екологічна свідомість та екологічна діяльність. Надалі ми звернемось до змістової характеристики цих понять більш детально.

Дослідження педагогічного аспекту формування екологічної культури особистості визначило необхідність нашого звернення до поняття *«екологічна освіта»*.

Проблема екологічного оздоровлення довкілля і людини – комплексна. Її вирішення, на думку Г.В.Пустовіта, потребує зусиль в економіці, техніці, медицині, але, передусім, – в освіті. За визнанням ЮНЕСКО-ЮНЕП, освіта – це найвагоміший чинник соціальних змін, що мають ґрунтуватися на турботі та повазі до всього живого, усвідомленні необхідності планування економічних і політичних заходів з урахуванням обмеженості природних ресурсів, потреби в збереженні довкілля та забезпеченні високого рівня добробуту людей [204].

Теоретико-методичний аналіз проблеми [66; 88; 144] дозволяє стверджувати, що екологічну культуру особистості і суспільства в цілому формує екологічна освіта, яка передбачає оволодіння студентами знаннями про закони функціонування біосфери, вміннями і навичками застосовувати набуті знання в комплексі з професійними, формування творчої діяльності з розв'язання екологічних проблем та екологічно доцільного, емоційно-

ціннісного ставлення особистості до навколишнього середовища.

У сучасних дослідженнях екологічна освіта визначається [56; 135; 243] як цілеспрямований процес формування відповідального ставлення молоді до оточуючого природного середовища в усіх видах суспільно-трудової діяльності та спілкування з природою. Тому нині рівень ставлення людини до природи визначається рівнем результативності екологічної освіти.

Розширення сфери збагачення екологічної освіти є опорою зрушень в організації та оновленні змісту всіх рівнів освіти з новими якісними ефектами гуманізації, екологізації в національній психології і суспільній свідомості в Україні.

Екологічна освіта як самостійна галузь педагогічної науки й практики почала формуватись на початку 70-х років ХХ ст. Поштовхом до визнання її значущості в подоланні екологічних проблем стали міжнародні конференції, які проводилися до 1972 року під егідою ЮНЕСКО, а після утворення спеціалізованої організації – «Міжнародна програма ООН з питань навколишнього середовища» (ЮНЕП) – вони відбувалися за підтримки та спонсорської допомоги двох установ ЮНЕСКО-ЮНЕП [273].

У міжнародних документах, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, у власному життєвому середовищі, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення кризових екологічних ситуацій, з концептуальними підходами до збереження біосфери. Саме на це орієнтована Концепція екологічної освіти України (2002 р.) [119, с.3-23].

Концепція екологічної освіти даного періоду привертає увагу педагогів не лише до засвоєння знань і умінь як результатів освіти, але й до виховання певних якостей особистості. Щоб підкреслити виховний аспект змісту педагогічної діяльності, спрямованої на формування відповідального ставлення студентів до природного середовища, до терміну «екологічна освіта» добавляється «виховання». У вітчизняній літературі використовується термін

«освіта в галузі навколишнього середовища» [242, с.180] .

Екологічна освіта – порівняно нова галузь у педагогічній теорії і практиці. В 1977 р. на Міжнародній конференції в Тбілісі було конкретизовано завдання й мету екологічної освіти: сприяння чіткому усвідомленню того, що суспільство розвивається за тісних взаємозв'язків усіх природних і соціальних процесів; забезпечення кожній людині можливості здобуття знань, досвіду та умов їх реалізації, необхідних для захисту довкілля та його поліпшення; розроблення нових алгоритмів поведінки окремої людини, груп людей і суспільства як єдиного цілого стосовно довкілля [22].

Зокрема, М.Дробноход [66] наголошує, що екологічна освіта – це система послідовного безперервного формування екологічної культури, що здійснюється в процесі соціалізації особистості через навчання, виховання, самоосвіту, а також досвід життєдіяльності. Еколого-освітня модель розглядається ним як складова Національної концепції переходу України до стійкого розвитку і є невід'ємною складовою гуманітарної освіти.

Екологічна освіта виконує важливу інформативну функцію, оскільки екологія надає громадянам всебічні дані про природне середовище, природні ресурси, які становлять матеріальну основу існування людини, з'ясовує місце людини в природі, її зв'язки з нею і Всесвітом. Усе це забезпечує оволодіння навичками контакту і спілкування людини з живою і неживою природою, формування цілісного погляду на дійсність, взаємодію людини з людиною і людини з природою.

Водночас екологічна освіта і виховання формують особистість студента, розвиваючи його психоемоційну та інтелектуальну сфери, вміння передбачити наслідки своєї поведінки в природі та суспільстві, формувати ставлення до природи як світу свого буття, усвідомлювати свою долю як долю землі, а долю землі як особисту [56].

Окрім того, зазначає Л.Б.Лук'янова [144], сучасна екологічна освіта розглядається як системоформуючий компонент усього освітнього простору, що визначає його стратегічні цілі та основні напрями, створює моральну і

духовну основу школи майбутнього, як психолого-педагогічний процес впливу на людину з метою формування в неї знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної соціальної позиції в галузі охорони довкілля, раціонального природокористування і відтворення природних ресурсів. На думку Л.Б.Лук'янової, екологічна освіта – це процес, який перебуває у постійному розвитку і є результатом переорієнтації й узгодження різних дисциплін. Але необхідне врахування світоглядних зрушень, що відбулися під безпосереднім впливом метаекологічних досліджень [144, с.229-249].

І.Д.Зверєв [88] розглядає екологічну освіту як безперервний процес навчання, виховання і розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових та практичних знань і вмінь, ціннісних орієнтацій, морально-етичних і естетичних відносин, що забезпечують екологічну відповідальність особистості і покращення соціоприродного середовища.

Водночас Г.В.Пустовіт [203], В.В.Червонецький [273] та інші визнають її стратегічним завданням формування нової екологічної культури, яка містить у собі екологічно відповідальне ставлення людини до природи, певний обсяг знань і переконань, готовність до діяльності, практичні дії, які узгоджуються з вимогами дбайливого ставлення до природи.

У свою чергу, Г.О.Пустовіт [203] вважає, що переростання екологічної освіти в проблему світового значення пов'язане, перш за все, із значним посиленням уваги світової громадськості до людського фактора як головної умови оптимізації стосунків людини з соціоприродним середовищем у планетарному масштабі. Світовим педагогічним співтовариством визнано, що екологічна освіта спрямовується на виховання екологічної культури, до якої входять знання і переконання, ціннісні орієнтації особистості щодо навколишнього середовища та практичні природоохоронні уміння та навички.

Водночас О.І.Салтовський [222] тлумачить екологічну освіту як психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді

відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань та практичних навичок раціонального природокористування.

Розгляд теоретичних основ екологічної освіти В.В.Червонецьким [273], С.В.Совгірою [229], І.М.Грабовською [50] засвідчує, що її категорійний апарат (мета, завдання, принципові положення) розробляється вітчизняною педагогічною наукою з урахуванням світових та національних суспільно-політичних процесів. Вони пов'язані з життєвою необхідністю перебудови споживацької культури стосунків з природою та її ресурсами, формуванням у студентів якісно нового типу поведінки в навколишньому середовищі, що базуються на відповідальності за її стан, уміння орієнтуватися в конкретній екологічній ситуації і знаходити доцільні шляхи подолання екологічної кризи.

Один із дослідників даної проблеми В.Шанда розкриває екологічну освіту і виховання як досить широке коло концептуальних побудов, сучасних майбутніх розробок, серед яких для студентів, в першу чергу, важлими є: спрямованість свідомості студентів на дотримання моральних і громадянських норм суспільства на збереження навколишнього середовища і, зокрема, живої природи; проблемність навчання екології; розвиток евристичних прийомів розумової діяльності при вивченні об'єктів живої природи, у взаємодії структур і факторів навколишнього середовища в конкретних екосистемах; розвиток емоційного і естетичного ставлення студентів до живої природи з метою вироблення високої культури поведінки і діяльності в природі [277].

Цікавою для нашого дослідження стала позиція М.М.Кисельова про те, що необхідно врахувати специфіку екологічної освіти, яка повинна базуватись на принципі “випереджуючого відображення”. Тобто у свідомості людини повинна відбуватись постійна оцінка можливих наслідків втручання у природу.

На думку вчених, екологічна освіта повинна забезпечувати реалізацію принципових загальнодидактичних положень, таких, як гуманізація і демократизація, самоактивність і саморегуляція, системність і систематичність, наступність і неперервність, науковість тощо. Водночас у процесі екологічної

освіти молоді реалізуються і такі специфічні принципові положення, як цілісність, міждисциплінарність, природовідповідність, культуровідповідність, інтеркультурність та ін.

Відомо, що принцип природовідповідності в історії педагогіки розроблявся Демокрітом [54], Я.А.Коменським, Ж.Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці [114], К.Д.Ушинським [260], Г.С.Сковородою [226]. Нині значення реалізації даного принципу в соціально-педагогічній роботі набуває актуальності, оскільки успішна соціалізація відбувається лише за умови, коли особистість отримує можливість розвиватися і формуватися у гармонії з природою, бути її часткою. Так у Концепції громадянського виховання в умовах розвитку української державності акцентується увага на реалізації у виховному процесі принципу культуровідповідності [118].

Принцип культуровідповідності означає побудову навчально-виховного процесу з урахуванням національних традицій і особливостей розвитку відносин людини і довкілля, природокористування, організації матеріального і духовного виробництва, історико-культурних, соціально-економічних та політичних умов розвитку країни. Екологічна освіта будується в тісному зв'язку з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь.

З принципом культуровідповідності тісно пов'язаний принцип єдності краєзнавчого, національного, регіонального і глобального підходів до розкриття екологічних проблем у навчально-виховному процесі. Реалізація цього принципу забезпечує глибину та міцність засвоєння знань за допомогою їх зв'язку з оточенням особистості, прискорює процес формування вмінь та навичок дослідницького, практичного, творчого характеру, вмінь співіснувати з природою на гуманістичних засадах, розвиває планетарне мислення особистості; виховує почуття унікальності природи і життя, єдності з найближчими людьми, своїм народом, людством і біосферою вцілому; сприяє

формуванню відчуття власної причетності й відповідальності за збереження довкілля з одного боку і підвищення рівня добробуту людей з іншого.

Екологічне виховання є тією складовою екологічної освіти, що уможливорює трансляцію екологічних знань в свідомість молодшої людини, забезпечує їх екстеріоризацію та сприяє подальшому втіленню знань в практику екологічної діяльності. Тому ми вважали за доцільне розглянути певні підходи до характеристики екологічного виховання.

Г.Пустовіт [206] вважає, що основними принципами екологічного виховання є принципи: матеріальної єдності світу, краєзнавчий, принцип комплексності, безперервності, патріотизму, позитивної мотивації, позитивного наслідування, принцип цілісності та ін. В той же час, аналізуючи процес формування екокультури та екологічної свідомості автор звертає увагу на суто специфічні принципи екологічного виховання, а саме: принцип цілісності; принцип неперервності; принцип інтегрованості; принцип міждисциплінарності; принцип взаємозв'язку краєзнавчого і національного; підходів у розкритті проблем екології; принцип гуманізації стосунків між людиною і природою; принцип практичної спрямованості.

В окрему групу принципів екологічного виховання Г.Пустовіт [204] виокремлює принципи, які найбільш повно забезпечують умови поєднання інтегрованого впливу на інтелектуальну, емоційну, вольову і діяльну сфери учнівської молоді.

Перший із таких принципів - це спрямованість на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості. Реалізація цього принципу в навчально-виховному процесі спрямовується на створення педагогічних умов систематичного і послідовного впливу на особистість з метою формування не лише інтелектуальних, а й емоційних та моральних якостей, як взаємопов'язаного процесу, що здійснюється у безпосередньому спілкуванні з природою. В сукупності це є основою підготовки студентів до конкретної екологічної діяльності в природі, де естетичне і емоційно-художнє сприйняття навколишнього середовища, засвоєння правових норм у взаємостосунках з нею

забезпечують розвиток у школярів оцінювально-критичного мислення та гуманного ставлення до всіх без винятку форм проявів життя на планеті.

Разом з формуванням емоційно-ціннісної сфери особистості у навчально-виховному процесі він визначає актуальність і важливе значення розвитку в особистості практичних навичок та вмінь реалізації здобутих екологічно орієнтованих знань у вирішенні місцевих екологічних проблем;

Наступний принцип - спрямованість на розвиток діяльнісно-практичної сфери особистості – є одним із провідних принципів реалізації на практиці здобутих студентами знань екологічного змісту, що логічно поєднує системність, наступність, доступність і цілісність процесів навчання і виховання особистості, забезпечує унікальні умови для безпосередніх контактів особистості з об'єктами природи, реалізації їхніх інтересів, потреб і запитів у практичному вивченні і безпосередній участі в її охороні.

Цінність цього принципу в навчально-виховному процесі визначається: значним позитивним впливом на глибоке засвоєння провідних ідей і понять, здобутих екологічно орієнтованих знань, умінь і навичок в цілому; формуванням та удосконаленням асоціативних зв'язків між локальними проблемами найближчого довкілля і безпосередньою екологічно доцільною поведінкою і діяльністю особистості в цілому; можливістю унаочнення фактів позитивного і негативного впливу виробничої діяльності людини на довкілля; залученням студентів до колективної та індивідуальної, екокультурної роботи; можливістю вочевидь спостерігати реальні результати своєї праці.

Третій принцип – доцільність поєднання форм, методів та засобів навчання й виховання відповідно до змісту й завдань екологічної освіти і виховання – розкриває сутність процесу ефективного визначення і застосування в навчально-виховному процесі форм, методів і засобів екологічної освіти і виховання. Водночас, цей принцип дозволяє забезпечити: посилення освітнього, виховного і розвиваючого ефекту навчально-виховного процесу навчального закладу, де формування стійких екологічно орієнтованих моральних якостей і відповідної суспільно значущої діяльності з охорони

довкілля здійснюється у логічному поєднанні та відповідно до змісту екологічної освіти та виховання; сприяє більш глибокому і комплексному усвідомленню здобутих студентами знань, засвоєних ціннісних орієнтацій, спрямованих на гармонізацію їхньої взаємодії з об'єктами довкілля; забезпечує умови набуття студентами умінь і навичок екологічно доцільної поведінки та діяльності в довкіллі з розв'язання екологічних проблем своєї місцевості; забезпечує єдність форм, методів та засобів реалізації змісту екологічної освіти і виховання у навчальному закладі відповідно до завдань, які, в свою чергу, враховують вікові та індивідуальні особливості, творчі потенційні можливості та інтереси і запити студентів.

Наступний принцип – забезпечення ефективних умов реалізації особистісно-орієнтованих завдань екологічної освіти і виховання – розкриває сутність процесу вибору ефективних умов і їх місця в реалізації завдань екологічної освіти і виховання особистості. Ефективність навчально-виховного процесу залежить від логічного поєднання та обов'язкового дотримання п'яти основних груп умов: освітніх, морально-психологічних, гігієнічних, естетичних та матеріально-технічних. Так, дотримання освітніх умов, які включають проектування та планування завдань, відбір і конкретизацію пріоритетних завдань, змісту, відповідних йому норм, методів та засобів екологічної освіти і виховання, забезпечує ефективне формування інтелектуальних вмінь студентів [204].

Визначення Г.Пустовіта даних принципів та умов екологічного виховання слугувало для нас теоретичним підґрунтям для розробки стратегії дослідження процесу формування особистості засобами екокультурної діяльності.

Аналіз підходів екологічної освіти як підґрунтя формування екологічної культури дозволив вичленити такі її компоненти: когнітивний, який включає в себе систему засвоєних особистістю екологічних знань про місце та роль людини у біосфері; мотиваційний, який представляє ієрархію мотивів екологічної активності та діяльнісний компонент, який відповідає за вибір та реалізацію певної лінії поведінки на основі сформованого світогляду та

розвиненої самосвідомості [305].

Тому нашим подальшим завданням стало обґрунтування значення *екологічних знань* в процесі соціалізації молодого людини.

Одним із компонентів, що характеризує рівень екологічної культури, є, як уже зазначалося, екологічні знання. Саме вони є ядром теоретичного рівня екологічної свідомості, вони є основою для успішної екологічної діяльності людей. За рівнем узагальнення Н.А.Пустовіт поділяє екологічні знання на локальні, тематичні, предметні та філософські [207]. Проявом сформованості екологічних знань, на нашу думку, виступає екологічна грамотність. Вона характеризує наявність необхідної кількості знань, умінь та навичок охорони природи, сукупність творчих та світоглядних якостей, що забезпечують екологічну поведінку у довкіллі.

Процес формування екологічних знань передбачає засвоєння норм та правил екокультурної поведінки. Звичайно, екокультурні норми не є чимось сталим та незмінним. Вони змінюються і розвиваються під впливом пануючого в суспільстві способу перетворення і використання природи. А екологічна культура водночас виступає і як транслятор досвіду екологічної діяльності попередніх поколінь, і як рушій прогресу, що змушує нас сприяти створенню нового, адаптації до дійсного. В першу чергу, мова йде про створення через механізм екологізації суспільної свідомості із застосуванням принципів екологічної етики і гуманізму, якісно нової системи знань та переконань студентів, що знайдуть відображення в їх практичній діяльності.

Отже, *екологічні знання* ми розглядаємо як систему знань законів та норм системної цілісності природи і законів, що визначають взаємодію суспільства і природи, що повинні враховуватися на шляху суспільного розвитку і глобального управління природними екологічними компонентами.

Таким чином, перед вищим навчальним закладом постає завдання формування таких фахівців, які мають високий рівень екологічних знань в поєднанні з духовністю й гуманістичними світоглядними позиціями.

Ми вже відзначали, що специфіка формування екологічної культури в

полягає у формуванні такого світоглядного становлення до цілісної суперсистеми “суспільство-природа”, яке базується на діяльній участі особистості в її розвитку. Отже, на наступному етапі нашого теоретико-методичного аналізу ми здійснили характеристику поняття «*екологічна діяльність*». Зрозуміло, що наш аналіз провівся в контексті освітньої та соціально-педагогічної парадигми.

Значення екологічної діяльності в процесі формування екологічної культури особистості підтверджено чисельними науковими концепціями та положеннями. Так вітчизняні педагоги Л.Д.Руденко [219], Г.О.Пустовіт [206] визначають домінуючим чинником ефективного формування екологічної культури особистості практичну спрямованість екологічної освіти, яка дозволяє створити сприятливі умови для: безпосереднього залучення студентів у вільний від навчання час до вдосконалення практичних умінь екологічного спрямування, основою яких є творче використання ними набутих теоретичних знань у повсякденному житті; самостійної (індивідуальної) навчальної, дослідницької та природоохоронної роботи; співпраці дітей і їхніх батьків у вирішенні екологічних проблем на локальному рівні; надання доцільної педагогічної допомоги та керівництва в процесі діяльності студентів у навколишньому середовищі.

За такого розуміння проблеми, на думку Г.Пустовіта [202], єдність екостосунків і екодіяльності дають взаємопов'язані, взаємообумовлені галузі знань, котрі лише в синтезі можуть розкрити сукупність зв'язків, що формуються в системі “людина-суспільство-природа”.

Сутність даної теорії полягає, як відзначається у матеріалах Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), у нагальній необхідності формування нових етичних стосунків з природою, виходу на рівень морального обмеження розвитку потреб людини, коли вона сама контролює свої вчинки, визначаючи їхню екологічну доцільність, і робить все, що потрібно, а не те, що хочеться, в довіллі. Це має сприяти формуванню в найближчому майбутньому певних комплексів екологічної поведінки всіх без

винятку членів суспільства, призначення яких – забезпечити наявність активного ставлення до біосфери з оптимально-раціональним використанням природних багатств [65].

Характеристика екологічної діяльності значною мірою визначається віковими характеристиками її суб'єктів. Ми поділяємо погляди О.М.Леонтьєва, що діяльнісний принцип, згідно якого формування особистості відбувається через перетворення ієрархічних стосунків діяльностей, сприяє формуванню особистості [138].

Зауважимо, що в основі екокультурної концепції покладено діяльнісний підхід. Так В.С.Крисаченко вважає, що це одна з методологічних парадигм сучасної науки, яка дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків, так і сам механізм перетворення “світу в собі” у “світ для себе”; світу натурального, природного, у світ трансформований згідно з потребами, цілями та можливостями людини [125].

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо студента коледжу як суб'єкта екокультурної діяльності. Рання юність (від 15 до 18 років) – період переходу від дитинства до дорослості, вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як дорослої людини, вибору професії, виконання соціальних функцій. Одним з провідних видів діяльності для молодих людей цього віку стає навчальна та суспільно-корисна діяльність. Для діяльності властиві такі характеристики як предметність, єдність предметного і почуттєвого, а здійснюється діяльність конкретною людиною – суб'єктом. У процесі екологічної діяльності студент також виступає як суб'єкт стосунків, які включають в себе стосунки студентів між собою і з оточуючими їх людьми (соціумом) та природою.

Діяльність студента у процесі формування екологічної культури напрямлена на розвиток і саморозвиток, і вибудовується на особистісно-діяльнісному підході. При цьому особистість є суб'єктом діяльності, формування якої відбувається як в процесі діяльності, так і в спілкуванні з іншими людьми у процесі цієї діяльності.

Важливою складовою екологічної діяльності є формування позитивного мотиваційного ставлення до природи та природозахисної діяльності. При цьому позитивне ставлення до природи формується перш за все у процесі спілкування з нею. Таку можливість у процесі формування екологічної культури надає оточуюче природне середовище, що виступає в якості системи педагогічних засобів екологічної освіти та виховання. Діяльність студентів, спрямована на підтримку середовища охоронних природних територій забезпечують виховання бережливого ставлення до природи, формування системи екологічних цінностей і уявлень, розвиток естетичних почуттів у студентів.

Обґрунтовуючи проблеми формування екологічної свідомості та напрями подолання негативних тенденцій впливу на довкілля з позиції психогенетичних закономірностей поведінки людини, вчені Г.Пустовіт [202], Г.О.Білявський [22], М.М.Кисельов [106] доводять, що для відвернення екологічної катастрофи необхідно змінити ціннісний стереотип суспільства і, в першу чергу, суспільної свідомості. Її формування передбачає перебудову поглядів і уявлень людини, коли засвоєні знання й екологічні норми стають її власними переконаннями, внутрішніми регуляторами поведінки тощо. Головним показником сформованості екологічної свідомості є наявність готовності особистості до конкретних конструктивних дій щодо охорони й розвитку природного середовища.

Отже суб'єктивне ставлення особистості до природного світу та формування екологічної культури особистості відбувається шляхом поетапного, планомірного включення студентів у діяльну взаємодію з природою.

Ряд дослідників (М.М.Кисельов, В.Л.Деркач, А.В.Толстоухов) [107] доводять, що свідомість прийнято визначати як найвищу форму найбільш загальної властивості матерії - відображення. Вона полягає в узагальненому, оціночному та цілеспрямованому відображенні дійсності, в її конструктивно-творчому перетворенні, у випереджальному мисленному моделюванні дій, у

передбаченні їх наслідків, у раціональному регулюванні та самоконтролі людської діяльності.

Серед основних властивостей свідомості виділяється її предметність та універсальність. Предметність свідомості полягає в тому, що в ній відображається не світ взагалі у всій його різноманітності, багатовимірності та нескінченному розмахові, а лише певні предмети, їх властивості чи окремі сторони, що включаються в практичну діяльність людини. Це породжує «частковість» у пізнанні та освоєнні природного простору та кризовість відносин між суспільством та природою. В той же час універсальність свідомості, як здатність відобразити будь-який предмет чи його властивість, весь світ у його найбільш загальних взаємозв'язках, є головною передумовою розв'язання конфлікту між людиною та природою в їх спільних інтересах.

Як підкреслює М.М.Кисельов [106] при розгляді структури суспільної свідомості поряд з її традиційними формами (релігійною, моральною, естетичною, філософською, правовою, політичною та науковою) виділяється також і така її сучасна форма, як екологічна свідомість.

Так, психологи С.Д.Дерябо та В.А. Ясвін [57] екологічну свідомість розуміють як сукупність екологічних уявлень існуючого нині ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. На їх думку, предметом екологічної психології є лише екологічна свідомість. З погляду інших науковців, це є невиправданим звуженням предмета дослідження даної науки (А.М. Львовичкіна [147], В.І.Панов [185] та ін.).

Ми визначаємо *екологічну свідомість* як вищий рівень відображення природного та штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексії щодо місця і ролі людини в світі Природи, а також здатність до саморегуляції даного відображення. Екологічна свідомість особистості зумовлена зовнішніми та незалежними від людини екологічними чинниками, які відбиваються крізь призму її внутрішнього світу. Екологічна свідомість проявляється в структурі різноманітних ставлень людини до оточуючого середовища, обумовлює та детермінує поведінку і діяльність на основі саморефлексії [302].

Іноді екологічну свідомість визначають як усвідомлення людиною, суспільством екологічної ситуації, що складається, свого нерозривного зв'язку з природою, вміння та звичку діяти по відношенню до природи так, щоб не порушувати зв'язків та колообігів природного середовища, сприяти його покращанню для життя нинішнього та майбутнього поколінь.

Так, російський теоретик соціальної екології Е.В.Прусов зазначає, що екологічна свідомість - це сукупність поглядів, теорій та емоцій, що відображають проблеми співвідношення суспільства та природи в плані оптимального їх вирішення відповідно до конкретних потреб суспільства та природних можливостей [201]. При цьому головним у даному визначенні є означення головного завдання екологічної свідомості.

Як наголошував український дослідник Б.В.Плясковський, в основі сучасної екологічної свідомості лежать дві діаметрально протилежні філософсько-методологічні концепції [194].

Перша – природа – за своїм станом недосконала. Тому слід розробляти особливе екологічне виробництво, яке б поліпшувало й удосконалювало природу з точки зору створення відповідних умов для нормального проживання людини. Проте не варто забувати, що й саме середовище проживання теж має діалектичний характер, оскільки складається з природного і штучного, причому друге через прискорений розвиток НТР повинно з перспективою поглинути перше, незважаючи на його привабливість.

Ця концепція викликає серйозні заперечення, позаяк немає достатніх доказів того, що під час свого здійснення вона приведе до бажаного результату, а не навпаки. Існує реальна загроза: рівновага між природними і штучними умовами життя може перейти в нестабільність, а то й у незворотність процесів, що прискорить настання екологічної катастрофи.

Друга концепція, на думку дослідника, є більш перспективною, більш гуманною: не перебудовувати, а зберігати, підтримувати середовище перебування, що існує. Для цього необхідно використовувати нові науково-технологічні досягнення науково-технічної революції, але пріоритет повинен

надаватися ресурсозаощаджувальним та безвідхідним технологіям.

На нашу думку, дана концепція привабливіша для вимог сучасного етапу формування екологічної свідомості особистості, хоча теж має суперечливі внутрішні проблеми. Скажімо, вона не дає чіткої програми, якою мірою слід змінювати природне середовище, а якою - штучно створене, тобто техносферу.

Становлення екологічної свідомості відображає зацікавленість суспільства у збереженні та розгортанні природного світу у всій його різноманітності, в узгодженні соціальних потреб з можливостями природи. Вона сприяє подоланню утилітарно-прагматичного ставлення до оточуючого природного середовища, зняття традиційних антропоцентристських світоглядних установок, подоланню, врешті-решт, глобальної екологічної кризи. Слід зазначити, що екологічна свідомість має ряд особливостей, які, у свою чергу, обумовлюють специфіку її функціонування в загальній структурі суспільної свідомості. До таких особливостей, на думку М.М.Кисельова, В.Л.Деркача, А.В.Толстоухова, належать: 1) комплексний характер, що враховує особливості об'єкта відображення, екологічно мисляча людина повинна демонструвати вміння не лише усвідомлювати взаємозв'язок окремих явищ природи та наслідків людської природоперетворюючої діяльності, а й прослідковувати, в якому взаємозв'язку вони знаходяться з іншими явищами більш широкої системи, ніж та, що безпосередньо розглядається; 2) уміння охоплювати об'єкт відображення та пізнання у всій його різноякісності, гетерогенності та побачити за цією багатоаспектністю деяку сутнісну єдність, важливу в екологічному відношенні; 3) здатність бачити не тільки найближчі наслідки змін, що здійснюються в природі, але й наслідки більш віддаленого порядку, бачити не тільки прямі, а й зворотні зв'язки змін, що відбуваються в природі та суспільстві [107, с.70-156].

У контексті виконання завдань нашого дослідження виявилася цікавою характеристика функцій екологічної свідомості, які вона відіграє в життєдіяльності суспільства, що запропонована Б.В.Плясковьким [194] і Е.В.Прусовим [201]. Дослідники визначили такі функції екологічної свідомості:

1) регулятивна - забезпечення наявності певних мисленнях механізмів раціонального управління взаємовідносинами суспільства та природи; 2) пізнавальна - в'яснення дійсного характеру соціоприродних відносин, причин глобальної екологічної кризи та пошук шляхів для її вирішення в інтересах як самої людини, так і природи; 3) нормативна - розробка, на основі пізнаності закономірностей розвитку системи «суспільство-природа», норм раціональної природоперетворюючої діяльності; 4) прогностична - передбачення можливих негативних впливів наслідків господарської діяльності та пошук засобів їх мінімізації або й цілковитого уникнення; 5) виховна - створення основи для формування екологічної культури, екологічної відповідальності та екологічної поведінки як окремих індивідів, так і суспільства в цілому; 6) світоглядна - узгодження цілей економічного та соціального розвитку суспільства з «вимогами» природи, засвоєння суспільством та індивідом екосумісного змісту сенсу життя.

У нашому дослідженні ми будемо визначати *екологічну свідомість* як форму суспільної свідомості, яка знаходиться в стадії формування і містить сукупність ідей, теорій, поглядів, мотивацій, що відображають екологічну сторону суспільного буття, як-от: реальну практику відносин між особистістю та середовищем її життя, між суспільством і природою, включаючи комплекс регулятивних принципів і норм поведінки, що спрямовані на досягнення оптимального стану системи «суспільство-природа» [302].

Однак сама по собі наявність екологічної свідомості не є достатньою умовою для того, щоб матеріальні, створені науково-технічною революцією та третьою технологічною революцією передумови, змогли перетворити свої потенційні можливості ліквідації глобальної екологічної кризи, перетворити в dokonаний факт. Наявність певних знань, уявлень, ще не гарантує відповідну поведінку. Екологічна поведінка неможлива без екологічної культури та екологічної відповідальності, які формуються в процесі екологічної освіти.

Пріоритетом може бути така соціально-педагогічна робота, що враховує принципи екологічної освіти, яка готує учнівську молодь до вирішення

соціальних та економічних проблем, які стоять перед суспільством на місцевому, національному та глобальному рівнях. Така позиція дасть можливість перебороти відчуження системи освіти від екологічних проблем сучасного світу. При цьому знання і вміння повинні підкріплюватися конкретними діями, що призведе до формування навичок особистого досвіду.

Таким чином, теоретико-методичний аналіз процесу формування особистості засобами екокультурної діяльності як проблеми соціально-педагогічної науки та здійснена характеристика підходів до обґрунтування понять «екологія», «культура», «екологічна культура», «екологічна освіта», «екологічні знання», «екологічна свідомість» та «екологічна діяльність» дозволили нам наблизитись до визначення базового поняття дослідження.

У результаті комплексного теоретичного узагальнення та систематизації наукових концепцій та теорій нами встановлено, що процес включення особистості в процес екологічної діяльності, що супроводжується засвоєнням норм, цінностей суспільної культури набуває ознак екокультурної діяльності.

Екокультурну діяльність особистості охарактеризовано як складову соціокультурної діяльності, що базується на засадах екологічної освіти, екологічного виховання та екологічної культури та реалізується в формах соціально-виховної діяльності.

Екокультурну діяльність студентів лісотехнічних коледжів визначено як процес включення студентів в форми екологічної соціально-позитивної діяльності, що супроводжується засвоєнням знань, цінностей, навичок екологічної культури.

Зазначимо, що екокультурна діяльність особистості відображає те природне середовище життя, в якому існує особистість, трансформується через суб'єктивну практику соціоекосистемної взаємодії кожного індивіда в процесі його життєдіяльності.

Таким чином *формування особистості засобами екокультурної діяльності* ми визначили як процес поетапного культурно-ціннісного становлення та розвитку такої системи екологічних знань, діяльнісних та

особистісних характеристик, що забезпечує оптимізацію взаємовідносин особистості у системі «суспільство-природа» [299, с.124].

Саме залучення особистості до участі в екокультурній діяльності ми вважаємо головною передумовою суттєвих змін у взаємодії людини та природи, які потребують відповідних досліджень цієї проблеми у багатоаспектному контексті сьогодення. Одним з аспектів таких досліджень є визначення сутності та специфіки екокультурної діяльності як соціально-педагогічного чинника виховання студентів лісотехнічного коледжу, що буде представлено в наступному параграфі нашого дослідження.

1.2. Педагогічні засади та особливості соціалізації студентів коледжів

Посилення уваги до проблеми соціалізації особистості підтверджується, на наш погляд, все більш широким розумінням її впливу на розвиток особистості в суспільстві, яке перебуває в умовах трансформації. В суспільних науках існує чимало визначень поняття соціалізації, які відрізняються залежно від розуміння їх авторами сутності й структури особистості як психосоціогенної істоти.

На наступному етапі теоретичного аналізу нами було визначено окремі аспекти співвідношення понять «виховання» та «соціалізація» з метою визначення особливостей соціалізаційного процесу студентів коледжів.

Поняття соціалізація базується на змісті категорій теорії виховання. Цей зв'язок обумовлюється тим, що процес соціалізації відбувається як під впливом стихійних зовнішніх факторів, так і під впливом спеціально створених в процесі виховання умов [151].

Традиційно процес виховання вважається найважливішою функцією будь-якого суспільства. Саме завдяки вихованню відбувається становлення особистості, збагачення та удосконалення суб'єктно-особистісного та духовного світу людини. Виховання можна розглядати як один з напрямів соціалізації, тому що виховання є соціально організованою діяльністю, метою якої є формування соціального досвіду особистості.

В сучасних наукових підходах простежується розмежування поняття соціалізація з іншими категоріями: "формування", "розвиток", "виховання", "навчання", "освіта".

А.А.Бодальов [25], І.С.Кон [117], А.В.Мудрик [167], Л.І.Новікова [176], зіставляючи поняття "виховання", "соціалізація", розглядають виховання у вузькому розумінні слова, як складову частину соціалізації.

А.В.Мудрик вважає, що розвиток – це загальний процес становлення людини; соціалізація – розвиток, обумовлений конкретними соціальними умовами; виховання є відносно соціально контрольованим процесом розвитку

людини під час його соціалізації, яке може бути сімейним, соціальним, адаптаційно-корекційним, релігійним [168].

Г.І.Андрєєва поняття “соціалізація” зводить до поняття виховання у широкому сенсі, розуміючи під вихованням вплив на людину всієї системи суспільних зв’язків з метою засвоєння соціального досвіду. Використовуючи термін "виховання" у вузькому розумінні, вона визнає його як процес цілеспрямованого впливу на людину з боку суб’єкта виховного процесу з метою розвитку у нього конкретної системи уявлень, понять, норм. Г.І.Андрєєва відносить такий цілеспрямований вплив до сутності процесу виховання [6].

Разом з тим В.Е.Чудновський вважає, що вирішальну роль у соціалізації особистості відіграють виховні функції громадської діяльності, формування колективістської мотивації, ставлення до людини як до активного учасника життя суспільства, організації виховної роботи з урахуванням вікових особистісних новоутворень, використання у вихованні моральних ідеалів [275].

Вітчизняні фахівці пропонують враховувати всю сукупність елементів соціокультурного, духовного середовища, усіх відносин, в які реально включається особистість. На їх думку, в умовах сучасної інформаційної культури засобами виховання стають практично будь-які фактори особистого життя студента, які викликають сильні переживання і породжують потребу виявляти свій соціальний досвід.

Фахівці Л.Е.Ковальова [110], Л.І.Маленкова [150], Ю.Хямляйнен [271] вважають, що для ранньої соціалізації індивіда велике значення має формування особистості у родині. Так, зазначається, що емоційно-теплі контакти, поважливе ставлення до дітей з боку батьків і дорослих є запорукою їхньої доброзичливості, самостійності, здібності до співпраці, вміння конструктивно вирішувати конфлікти.

Крім того, процес соціалізації, його протікання та наслідки проявляються в онтогенезі і тому обумовлені в основному суспільними обставинами, а не біологічними чинниками. Тому можливості успіху цього процесу знаходяться у

«потенціях» суспільства, людей, які відповідають за виховання, колективах, соціальних групах тощо.

Перелічені підходи до проблеми соціалізації людини не відбивають усієї наукової багатогранності. Проте вони дають підстави вважати, що процес соціалізації є багатомірним феноменом, який є складним елементом усієї системи життєдіяльності особистості.

Одним із перших описав соціалізацію як процес, що триває все життя, О.Г.Брім-молодший [2, с.47-63]. У своїй теорії він акцентував увагу на відмінності соціалізації у дітей і дорослих. Соціалізація дорослих спрямована на зміну поведінки в новій ситуації, тоді як у дітей акцент робиться на формуванні ціннісних орієнтацій. Крім того, дорослі, спираючись на свій соціальний досвід, здатні оцінювати норми і сприймати їх критично, а діти здатні лише засвоювати їх. І, нарешті, соціалізація дорослих допомагає їм набути потрібних навичок (часто конкретного характеру), а соціалізація дітей більшою мірою пов'язана з мотивацією.

Безперечною умовою та результатом успішної соціалізації людини є соціальна адаптація. Адже соціалізація – неперервний та багатогранний процес, який продовжується протягом усього життя людини. Але більш інтенсивно він відбувається в дитинстві та юності, коли закладаються базові ціннісні орієнтації особистості, засвоюються нею основні соціальні норми та стосунки, формується мотивація соціальної поведінки [44].

Успішна соціалізація, на думку А.В.Мудрика [170], має на меті, з одного боку, ефективну адаптацію людини у суспільстві, а з іншого – здатність її протистояти, а точніше – тій частині життєвих колізій, які заважають розвитку, самоствердженню та самореалізації особистості. Іншими словами, ефективна соціалізація – це певний баланс між ідентифікацією з суспільством та уособленням особистості в ньому.

Соціалізація людини, що, як відомо, здійснюється у трьох сферах: свідомості, діяльності та спілкуванні. У цих сферах відбувається становлення особистості. Загальною характеристикою для всіх сфер є розширення,

примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом. Кожну із цих сфер треба розглядати окремо. За твердженням І.П.Кона [116], стан молоді людини ускладнюється виконанням нових соціальних ролей. Її сфера спілкування, пізнання та діяльності розширюється; молода людина усвідомлює свою приналежність не лише до сім'ї та будь-якого колективу, але й до взаємодії із широким колом суспільних відносин.

Привертає також увагу позиція М.М.Забродського [75], який розглядає соціалізацію як процес і результат засвоєння та наступного активного відтворення індивідом соціального досвіду, в ході якого індивід стає особистістю, набуває необхідних для життя серед людей знань, умінь і навичок, тобто здатності спілкуватися та взаємодіяти з ними під час розв'язання тих чи інших задач. При цьому автор наголошує, що таке засвоєння не носить механічного характеру, воно завжди суб'єктивне. Однакові ситуації по-різному сприймаються і по-різному переживаються різними людьми. Різні особистості з однакових ситуацій отримують різний соціальний досвід.

З окремими положеннями перегукується думка Г.М.Андрєєвої [6] про те, що соціалізація є двостороннім процесом, який включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження у соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку – це процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом завдяки його власній активній діяльності, активному включенню в соціальне середовище.

Відомо, що процес соціалізації може бути як цілеспрямованим і керованим, так і стихійним, нерегульованим. При цьому, осмислюючи співвідношення елементів стихійності та керованості у процесі соціалізації особистості, слід уникати спрощення. Не завжди в офіційних соціальних інститутах, приміром, у ВНЗ, соціалізація носить цілеспрямований і керований характер, і зовсім не обов'язково, щоб у неформальних об'єднаннях вона була стихійною.

В основу методології соціалізації покладено теорію А.В.Мудрика, який обґрунтував основні фактори соціалізації: макрофактори, мезофактори,

мікрофактори [167].

Результати соціалізації, на нашу думку, залежать від якості управління цим процесом: наявності зворотного зв'язку, застосування засобів непрямого, перспективного управління, заздалегідь спроектованих ситуацій спільної продуктивної діяльності (Т.О.Дмитренко [63], Л.В.Ричкова [211] та ін.).

У сучасній соціально-педагогічній науці існують різні підходи до розуміння саме процесу соціалізації. Так, С.У.Гончаренко [49] розглядає соціалізацію як процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості. Соціалізація передбачає взаємодію людини з соціальним оточенням, яке впливає на формування її певних соціальних цінностей та рис, на активне засвоєння і відтворення нею системи суспільних зв'язків. У своєму трактуванні процесу соціалізації автор розрізняє первинну соціалізацію (дитинство, підлітковий вік), а також дотрудову, трудову та післятрудову.

Якщо у визначенні С.У.Гончаренка зроблено спробу розкрити механізм процесу соціалізації як за віком, так і за діяльністю, то інший український дослідник – І.Д.Зверева [91] значно ширше трактує процес соціалізації, розкриває у визначенні механізм, результат, умови і розглядає соціалізацію як історично зумовлений прогрес розвитку особистості, надання та засвоєння індивідом цінностей, норм, настанов, зразків поведінки, притаманних даному суспільству. Його результатом є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду у власній діяльності та спілкуванні. Соціалізація може відбуватися як за умов виховання, тобто цілеспрямованого формування вихованця, так і за умов стихійного впливу на особистість.

Розглядаючи співвідношення понять "соціалізація" та "виховання", вчені дійшли висновку, що соціалізація може відбуватись як за умов стихійного впливу факторів суспільного життя, так і під впливом соціально-контрольованих обставин та спеціально створених в процесі виховання умов. Виховання як частина соціалізації здійснюється через освіту та організацію життєдіяльності вихованців.

Таким чином, соціальне мікросередовище, яким є для студента коледж, виступає одним з факторів стимулювання процесу самореалізації особистості. Так, вчені-психологи Л.І.Анциферова [10], В.В.Богословський [24], Л.С.Виготський [42], Л.В.Долинська [410] та інші стверджують, що виховання можна розглядати як цілеспрямований розвиток здібностей людини відображати світ та взаємодіяти із світом у цілому.

У словниковій літературі соціалізацію трактують (від лат. *socialis* – суспільство) як процес входження людини в суспільство разом із його соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. Виокремлюють такі підходи до трактування соціалізації: 1) *соціологічний* – розглядає соціалізацію як трансляцію культури від покоління до покоління, загальний механізм успадкування, який охоплює як стихійні впливи середовища, так і організовані, такі як виховання та освіта; 2) *факторно-інституціональний* визначає соціалізацію як сукупність, множинність і деяку автономність, а не жорстку ієрархічну систему дії факторів, інститутів та агентів соціалізації; 3) *інтераціоналістський*, у якому соціалізація в якості важливої детермінанти передбачає міжособистісну взаємодію, спілкування, без якого неможливе становлення особистості; 4) *інтерналізаційний* – соціалізація як засвоєння особистістю норм, цінностей, установ, стереотипів, які вироблені суспільством у результаті формування системи внутрішніх регуляторів та норм поведінки; 5) *інтраіндивідуальний* не вичерпує поняття соціалізації як адаптації до соціального середовища, а передбачає творчу самореалізацію особистості, перетворення себе [236].

У психолого-педагогічній науці розрізняють три напрями в соціалізаційній проблематиці. Перший – *соціально-філософський* – відображений у працях С.Батеніна [13], В.Москаленко [164], А.Харчева [267] та інших. У межах соціально-філософських концепцій соціалізації смислотворчі поняття – це збереження стабілізація суспільних відносин при їх засвоєнні, а також активний комунікативний вплив, у процесі якого відбувається апробація

різноманітних соціальних ролей і формується автентичне соціальне „Я”.

Підхід до проблеми соціалізації в соціології розглядається в першій половині XIX століття, коли соціологія починає утверджуватися як самостійна наука. І однією із найважливіших проблем, що знаходяться в центрі уваги практично всіх дослідників, стає проблема взаємовідносин людини і суспільства.

В соціологічних дослідженнях проблеми соціалізації найбільш поширеними є адаптивна і рольова концепції соціалізації. Так, з найбільшою повнотою адаптивна концепція соціалізації знайшла своє вираження в теоретичній системі Дж.Дьюї [68]; за дослідженнями американського соціолога Т.Парсонса [186], соціалізація є динамічним процесом, пов'язаним із структурною організацією суспільства. Головний її механізм – пристосування – покликаний згладити, сублімувати конфлікти особистості і суспільства, тобто не допустити відхилень у поведінці.

Однією із провідних ідей рольової концепції соціалізації стало положення відомого французького соціолога Е.Дюркгейма [69], який розглядав суспільство як незалежну від індивідів, поза – й надіндивідуальну реальність. На позиціях рольової концепції соціалізації також стоїть відомий американський соціолог і психолог Дж.Мід [161], який розглядає індивіда як продукт соціального розвитку. Сама соціалізація розглядається як процес комунікативних взаємодій, в ході яких індивід бере на себе ролі інших, формуючи своє «Я». Роль, за Дж.Мідом, має значення основного механізму соціалізації. Рольове тренування дозволяє засвоїти закріпленій в ролі соціальний досвід, без якого неможливе формування свідомості.

Сучасні дослідження західної соціології ґрунтуються на розумінні соціалізації як частини процесу становлення особистості, в ході якої формуються загальні, поширені, стійкі риси особистості, що виявляються в соціально-організованій діяльності, яка регулюється рольовою структурою суспільства.

Отже, соціологічний підхід до проблеми соціалізації робить вагомий

акцент саме на ролі суспільства в розвитку особистості, її свідомості і самосвідомості. Для того, щоб вижити, індивіду необхідно пристосовуватись до соціального середовища, включаючись в ті чи інші соціальні групи, засвоїти відповідні ролі і закріпити їх в соціальному досвіді, без чого неможливе формування самосвідомості особистості (Е.Дюркгейм, Дж.Мід, Т.Парсонс).

Звернення до трактування поняття «соціалізація» у вітчизняних і зарубіжних соціологічних словниках [28], [284], [121], [227] дає змогу зафіксувати основні положення соціологічної науки до проблеми соціалізації, а саме: соціалізація – це процес засвоєння, дотримання і відповідності індивіда зразкам поведінки, психологічним механізмам, соціальним нормам і цінностям, необхідних для успішного його функціонування в даному суспільстві; це процес становлення особистості і істотний елемент соціальної взаємодії. З погляду психології, «соціалізація» - це процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваний у спілкуванні і діяльності».

Для нашого дослідження набуває особливого значення визначення Е.С.Кузьміна, який визначає соціалізацію як "входження особистості в групу на основі таких механізмів соціалізації, як наслідування, навіювання, конформізм, свідоме наслідування зразкам, вплив масових засобів комунікації й культури" [127]. Саме цей підхід дозволяє визначити екокультурну діяльність одним з пріоритетів успішності соціалізації

Другий – *соціально-психологічний*: у його розробці брали участь Г.Андрєєва [6], Н.Андрєєнкова [7], С.Белічева [15], Я.Коломінський [111], І.Кон [116], О.Леонтєв [138], М.Лукашевич [145], Р.Немов [172], А.Петровський [189] та інші. Тут соціально-психологічні аспекти соціалізації означені в площині включення індивіда в різноманітні суспільні відносини, засвоєння й відтворення соціального досвіду і зв'язків, активного перетворення середовища.

У руслі гештальтпсихології, так званої психодинамічної концепції соціалізації, питаннями розвитку особистості займався німецький психолог

К.Левін [137]. Механізми соціалізації особистості, на його думку, такі, що сила спеціально організованого дорослими «виховного бар'єру» в кожному конкретному випадку залежить від характеру самого вихованця, його потреб, цілей, домагань і від того, як ці особистісні сили проектуються в її індивідуальному «життєвому середовищі».

Критична концепція соціалізації в якості основної моделі приймає відповідальну людину, яка вільно робить свій вибір серед запропонованих можливостей. Її засновником був американський психолог Г.Олпорт [178]. Одним із основних положень його теорії було положення про те, що особистість являє собою відкриту і само розвиваючу систему. Він виходив з того, що людина – це, перш за все, істота соціальна, і тому не може розвиватись, не взаємодіючи з суспільством. Мета особистісного розвитку, за А.Маслоу [155], відображається у прагненні до зростання, до самоактуалізації.

Питання цілісності і унікальності особистості також хвилювали і психолога К.Роджерса [212], який вважав, що досвід, набутий людиною протягом життя, унікальний та індивідуальний. Він стверджує, що все людство володіє природною тенденцією рухатись в напрямку незалежності, соціальної відповідальності, креативності і зрілості. К.Роджерс вважає, що повноцінно функціонуюча людина володіє здібністю до творчості.

Представники когнітивної концепції соціалізації особливо підкреслюють значення когнітивних процесів як головної можливості засвоєння тих чи інших соціальних дій особистості. Одним із провідних представників когнітивної концепції соціалізації є американський психолог Л.Колберг [146], який розглядав процес соціалізації особистості, перш за все, як процес розвитку моральної свідомості, засвоєння норм і правил соціального життя.

За діяльнісною концепцією соціалізації розвиток особистості відбувається у процесі включення її в різноманітні види діяльності. Шляхи вирішення проблеми розвитку особистості, накреслені П.Блонським [23] і Л.Виготським, розгорнув і поглибив А.Леонт'єв, який писав, що «у вивченні

розвитку психіки... слід виходити із розвитку діяльності, оскільки вона складається в даних конкретних умовах життя...» [140, с.247].

Вагомий внесок було зроблено Л.Виготським у контексті діяльнісної концепції соціалізації у теорію стадійності соціалізації. Він ввів поняття «соціальна ситуація розвитку» - специфічне для кожного віку відношення між особистістю і соціальним середовищем. Л.Виготський визначає дві одиниці аналізу соціальної ситуації – діяльність і переживання. О.Реан також вважає, що процес соціалізації нерозривно пов'язаний зі спілкуванням і спільною діяльністю людей [208].

У свою чергу, В.Москаленко вважає, що соціалізація – це результат взаємодії численних чинників, зокрема: розгляд соціалізації як процесу трансляції культурно заданих моделей поведінки, цінностей із покоління в покоління; розгляд соціалізації як процесу засвоєння соціального досвіду; визначення соціалізації як адаптації. В цьому підході акцентується увага на результаті соціалізації як досягненні потрібної соціалізованості. Всі ці підходи визначають різні моменти єдиного процесу соціалізації [165].

Наукові дослідження Т.Парсонса [186] разом з психологами Дж.Морено та Р.Лінтоном [163] можна віднести до рольової концепції соціалізації. Вони розглядають особистість як функцію, але вже в тих соціальних ролях, сукупність яких індивід виконує в суспільстві. Включаючись у процес соціалізації в ті чи інші соціальні групи, індивід засвоює очікування рольової поведінки, вивчає способи їх виконання і тим самим стає особистістю [133].

Поняття "соціалізація" розроблялось в працях американських соціальних психологів А.Парка, Д. Доллерда, Дж. Кольмана та інших. Подальший інтерес до цієї проблеми виявили інші вчені, представники практично всіх шкіл та течій сучасної соціальної психології США: неофрейдисти, представники біхевіоризму, необіхевіоризму, теорії когнітивного дисонансу, символічного інтеракціонізму. Кожна із соціально-психологічних шкіл має власне розуміння процесу соціалізації. Так, представники біхевіоризму й необіхевіоризму розглядають соціалізацію як процес соціального навчання. Школа

символічного інтеракціонізму (Дж.Мід, Д.Джосома, Л.Колберг, Т.Кемпел Д.Хорке та інші) [109] досліджувала соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей. Представники гуманістичної психології (А.Оллпорт, А.Маслоу, Г.Роджерс) розуміють соціальний розвиток особистості, як самоактуалізацію "Я-концепції".

Слід зазначити, що автором терміну "соціалізація" є американський соціолог Ф.Г. Гіддінгс, який у 1887 році в книзі "Теорія соціалізації" вжив його у значенні, близькому до сучасного – "розвиток соціальної природи або характеру індивіда", "підготовка людського матеріалу до соціального життя" [46].

Представниками соціально-педагогічного підходу виступають Б.Бім-Бад, В.Бочарова, Ю.Василькова, Б.Вульфов, Н.Лавриченко, І.Зверева, А.Капська, О.Мудрик, С.Савченко, Н.Чернуха та інші. Особливість цього підходу – намагання розглядати соціалізацію як процес, який відображує хід соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі як формування конкретного соціального типу. У цьому випадку соціалізація трактується як надзвичайно складний і багатофакторний процес набуття індивідом людських властивостей і якостей, направленість яких визначає конкретна соціальна ситуація [72].

Ці підходи до соціалізації можна розглядати в контексті теорії соціального виховання. Сьогодні ця теорія є однією з небагатьох, у рамках якої процес соціалізації вивчається на основі природничо-наукових даних. Увага дослідників в руслі цієї теорії зосереджена на вивченні поведінки особистості під впливом соціального оточення, яке є стимулом. Представники соціально-когнітивного напрямку цієї теорії А.Бандура і Дж.Роттер [31] вважають, що поведінка людини регулюється складними взаємодіями між внутрішніми явищами і чинниками оточення.

З позицій соціально-педагогічного підходу важливо враховувати, що в ході соціалізації особистість активно бере участь у процесах самоперетворення, які проходять на тлі соціокультурного середовища, що змінюється. Ступінь її

участі в цих змінах визначає темпи соціалізації, а спрямованість залежить від їхньої соціальної значущості. По суті, особистість тільки на перших етапах розвитку обмежена рамками первісного соціуму, згодом ідуть активні процеси його розширення, пошуку свого місця в ньому, корекції відносин, самоорганізації індивідуального простору.

Саме під призмою соціально-педагогічного підходу ми можемо зауважити, що процес соціалізації особистості студента спрямований на встановлення правильних взаємовідносин з людьми, на пізнання світу та самого себе. А.Й. Капська стверджує, що процес соціалізації позитивно впливає на розвиток індивіда за тих обставин, коли особистість займає активну позицію, виступає суб'єктом даного процесу [235].

Узагальнення філософського, соціологічного, психолого-педагогічного підходу дає нам можливість комплексно розглянути поняття соціалізації. Сучасні дослідники під соціалізацією особистості розуміють процес засвоєння індивідом конкретної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства. Соціалізація містить як соціально-керовані процеси цілеспрямованого впливу на особистість (виховання), так і стійкі, спонтанні процеси, що впливають на її формування.

Узагальнення положень теорії соціалізації дозволило дійти висновку про те, що успішність процесу соціалізації залежить від внутрішнього психологічного стану особистості та від постійної взаємодії з різними соціальними середовищами. Це надало нам можливість розглядати соціалізацію не тільки як становлення особистісних рис, а також як розвиток форм самої соціалізації в ході залучення індивіда до системи нових суспільних зв'язків і залежностей (В.П.Андрущенко). Саме тому, для сучасного суспільства особливо важливого значення набувають різні цілеспрямовано-організовані форми соціалізації, зокрема, клубне об'єднання для дітей та молоді.

Базовим для дослідження стало визначення А.Й. Капської, яка розглядає *соціалізацію* як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків та відносин. Це дозволило *визначити соціалізацію* як процес

і результат засвоєння студентами коледжу соціального досвіду, внаслідок системного педагогічного та інтелектуального впливу результатів діяльності навчання та соціально-виховних інститутів [99].

Отже, соціалізація – це процес набуття, результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, знань, цінностей, рис характеру, компетентності, спеціальних навичок, соціальної чутливості, групових норм, системи соціальних ролей, зв'язків і відношень в умовах невизначених соціальних ситуацій, варіативності, багатоманітності принципів організації, видів діяльності; процес систематизації, конструювання, інтегрування індивідом образу світу, частиною якого є уявлення про самого себе як частину цього світу; процес формування соціальності і соціальної лабільності як головного результату соціалізації, в якій здійснюється творчість людини, її самовизначення. Таке тлумачення соціалізації лежить в основі нашого подальшого дослідження соціалізації особистості.

Теоретичне осмислення соціалізації як складової педагогічного процесу, вивчення форм, методів, засобів її практичної реалізації як педагогічної мети, роль навчального закладу у цьому процесі поступово привертають все більшу увагу науковців.

Помітний внесок у галузі аналізу цієї проблеми належить таким відомим вітчизняним вченим, як В.С.Болгаріна [27], І.Д.Зверєва [118], В.М.Іванов [93], А.Й.Капська [100], О.Г.Карпенко [102], М.П.Лукашевич [146], Ж.В.Петрочко [190] та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття соціалізації вживається дуже широко і має багатоаспектний характер. З погляду педагогіки можна назвати декілька механізмів соціалізації, які потрібно враховувати та частково використовувати в процесі виховання особистості на різних вікових етапах її життя. Зокрема, до соціально-педагогічних механізмів соціалізації І.М.Мельнікова [159] відносить такі:

- традиційний механізм соціалізації, що передбачає засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які властиві для сім'ї та її

найближчого оточення. Це засвоєння, зазвичай, відбувається на підсвідомому рівні за допомогою імпринтингу, некритичного сприймання стереотипів;

- інституційний механізм соціалізації функціонує у процесі взаємодії людини з інститутами суспільства і різними організаціями. В результаті відбувається накопичення нею відповідних знань і досвіду соціально схваленої поведінки, а також досвіду імітації соціально схваленої поведінки і конфліктного або безконфліктного відхилення від виконання соціальних норм;

- стилізований механізм соціалізації діє у межах певної субкультури. Під субкультурою розуміємо комплекс морально-психологічних рис і проявів поведінки, притаманних людям певного віку, професії, соціального чи культурного стану, який у цілому створює певний стиль життя, мислення тієї чи іншої вікової, професійної або соціальної групи;

- міжособистісний механізм соціалізації функціонує в процесі взаємодії людини з суб'єктивно значущими для неї особистостями. Такими особистостями можуть бути батьки, будь-хто з дорослих, друзі-однолітки та ін.

Аналіз наукової літератури [27; 93; 100; 102; 118; 146; 190] дозволив дійти висновку, що соціалізація особистості – це багатогранний складний процес, який включає фактори педагогічного та соціального впливу, які відбиваються у поглядах і поведінці студентів, взаємопов'язані між собою і виступають у сукупності, забезпечуючи як безпосередній, так і опосередкований вплив на особистість студента. При цьому лісотехнічний коледж як соціальний інститут є важливим мікросередовищем, що індивідуалізує процес соціалізації і відіграє в ньому домінуючу роль.

У цьому аспекті привертають увагу дослідження російських учених М.П.Федорова і В.В.Глухова [262], які, на нашу думку, адекватні тим соціокультурним змінам, що відбуваються в державі, і можуть бути покладені в основу діяльності коледжу щодо соціалізації студентів. Зокрема, у студентів лісотехнічних вузів у процесі навчання слід формувати професійну компетентність, навички творчості, системність поглядів, комунікативність,

відповідальність. Автори привертають увагу до цього питання і визначають такі складові соціалізаційного процесу студентів:

1. Професійна компетентність. Передбачає поєднання теоретичних знань і практичних навичок у певній галузі професійної діяльності, вміння здійснювати соціально-педагогічне дослідження, збирати, аналізувати, систематизувати необхідну інформацію для застосування у професійній діяльності.

2. Наявність навичок творчості. Передбачає здатність випускника навчального закладу другого рівня акредитації здійснювати аналіз і дослідження при вирішенні професійних завдань, вміння орієнтуватися у нестандартних умовах і ситуаціях, прагнення до постійного особистісного професійного самовдосконалення.

3. Системність поглядів – це розуміння динамічних процесів у суспільстві, науці, техніці, вміння оцінювати взаємозв'язок явищ, виявляти причинні зв'язки. Вона проявляється в умінні розробляти достовірні моделі, оптимізувати параметри рішень, які приймаються, шляхом знаходження компромісу між різними суперечливими вимогами.

4. Комунікативність. Базується на володінні усним і писемним літературним мовленням; володінні хоча б однією іноземною мовою; умінні користуватися комп'ютерною технікою; знанні психології й етики спілкування.

5. Усвідомлена відповідальність. Передбачає розуміння соціальної значущості рішень, що приймаються, своєї ролі в діяльності мікрогрупи, відповідальності перед нинішнім і майбутніми поколіннями.

Важливим напрямком діяльності лісотехнічного коледжу в удосконаленні підготовки спеціалістів повинен стати перехід від мети навчання до розвитку особистісних характеристик майбутнього спеціаліста, які все частіше прирівнюються до безпосередніх показників рівня професійної соціалізації спеціаліста.

На наступному етапі дослідження проблеми соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності ми гіпотетично визначили перелік

стратегічних завдань. До них належать:

- формування сприятливого соціально-освітнього середовища, яке впливає на соціалізацію особистості в процесі екокультурної діяльності;
- включення студентів в різні форми екокультурної діяльності з метою створення та розвитку їх соціального досвіду;
- модернізація форм та методів соціально-педагогічної роботи, що спрямовані на усвідомлення свого покликання, формування готовності до участі в екокультурній діяльності на благо інших.

На наш погляд, вирішення цих завдань можливе за умов організації цілеспрямованої соціально-педагогічної роботи, спрямованої на залучення студентів до різноманітних видів екокультурної діяльності, які сприяють успішній соціалізації студентів; розробки організаційних форм соціально-виховної роботи (зокрема екокультурної), спрямованих на стимулювання кожного студента до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення.

Існують фактори, дія яких змінюється при переході від дитинства до зрілого віку. Це самореалізація, самоствердження, самовиховання. Свого часу В.О.Сухомлинський [248] розробив систему соціалізації дітей шкільного віку на основі принципу гуманізації. Одним із головних факторів, що впливають на душу учня, він вважав красу в природі і суспільстві. Іншим фактором соціалізації дитини вчителі Павлиської школи вважали творчу працю на уроці і в позаурочний час - в гуртках, майстернях, в саду, на полі.

Виходячи із зазначених положень і завдань нашого дослідження, ми можемо припустити, що процесу соціалізації студентів коледжів сприяє залучення її до активної екокультурної діяльності.

У розгляді проблеми соціалізації студентів принципове значення має методологічний принцип, який розкриває практичну діяльність у довкіллі як провідну у взаємостосунках людини і природи. У цьому аспекті роль практичних форм діяльності у формуванні відповідального ставлення людини до природи ряд сучасних філософів визначають як провідну в процесі ціннісних переорієнтацій суспільства. Це питання багатогранне, оскільки поряд з

моральними аспектами проблеми воно включає певні зміни пріоритетів економічних, науково-технічних та інших ціннісних елементів, що визначають подальший розвиток суспільства.

Нашим наступним завданням стало визначення тих методологічних домінант, що визначають соціально-педагогічний характер екокультурної діяльності студентів коледжів. На нашу думку, успішній соціалізації особистості студентської молоді у процесі залучення її до екокультурної діяльності сприятимуть діяльнісний, антропоцентричний, системний, особистісно-орієнтований, компетентнісний підходи. Опора на ці концептуальні підходи зумовлена такими міркуваннями:

Діяльнісний підхід є провідним чинником у формуванні екологічної свідомості та екологічної культури студентів, тому в навчальному закладі доцільно здійснювати інтегрований підхід до екологічного виховання студентів, використовують ряд технологій, методів та форм роботи. Діяльнісний підхід дає змогу реалізувати набуті студентами знання, інтелектуальні вміння й практичні навички у конкретній суспільно корисній, масовій, природоохоронній діяльності;

Антропоцентричний підхід, визначаючи первинність прав та інтересів людини, водночас передбачає їх узгодження з інтересами суспільства, держави та гуманних взаємовідносин в системі людина-природа. Мета антропоцентричного підходу – сформувати в особистості якості людини-гуманіста, яка дотримується правил поведінки в природному середовищі, мікро- і макросоціумі. Пріоритетом у екологічному вихованні має стати осмислення того, що особистість є найвищою цінністю. Антропоцентричний підхід сприяє створенню надійних умов для вільного розвитку і прояву індивідуальності студента;

Доцільність дотримання *системного підходу* зумовлена тим, що ми розглядатимемо екокультурну діяльність студентів коледжів як складне системне утворення; упорядковану множину взаємопов'язаних і взаємозумовлених складових, об'єднаних спільною метою. Системний підхід

дозволяє теоретично обґрунтувати і практично реалізувати ідею включення особистості в екокультурну діяльність, яка є важливим чинником соціалізації. Системний підхід також передбачає виявлення ролі і значення суб'єктів соціалізуючого процесу. Призначення системного підходу полягає у впливі на соціальне середовище з метою створення оптимальних умов для життєдіяльності і життєвої реалізації студентської молоді.

Особистісно-орієнтований підхід сприяє створенню оптимальних умов для суб'єктної позиції кожного студента коледжу в процесі екокультурної діяльності, становленням його соціальної активності; спрямування змісту та форм екокультурної діяльності на формування та розвиток особистісних якостей кожного студента в процесі його соціалізації.

Компетентнісний підхід повинен забезпечити готовність студента до життя, його подальшого особистого та суспільного розвитку, до активної екокультурної діяльності; впровадження компетентнісного підходу – це найважливіша умова, що працює на успішність соціалізації студентів коледжу. Даний підхід передбачає формування як загальної компетентності, так і ряду специфічних, професійних компетентностей студентів коледжів.

Визначення та характеристика методологічних підходів до соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності, аналіз наукових напрацювань та досвіду соціалізації студентської молоді у процесі екокультурної діяльності, ми дійшли висновку, що у процесі організації екокультурної діяльності доцільно опиратися на такі *провідні принципи: системності, компетентності, інтегративності, гуманізації стосунків між людиною і природою, цілісності, практичної спрямованості та спрямованості на розвиток емоційно-ціннісного ставлення особистості до природи тощо.* Здійснимо побіжну характеристику даних принципів:

Принцип системності (безперервності), що сприяє формуванню у студентів стійкого інтересу й потреби в постійному поповненні знань та удосконаленні практичних умінь і навичок екологічно доцільної поведінки і діяльності в навколишньому середовищі протягом усього життя. Застосування

і дотримання цього принципу в соціально-виховній роботі сприяє ефективності процесів емоційного сприйняття студентами коледжів природних об'єктів та природи в цілому;

Компетентнісний принцип, під яким розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових та предметних компетентностей. Результатом такого процесу буде формування загальної компетенції людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися у навчально-виховному процесі і містити знання, уміння, ставлення та досвід діяльності й поведінкові моделі особистості;

Принцип інтегративності, який є одним з провідних принципів конструювання змісту екологічної освіти і освіти у вищих навчальних закладах, оскільки екологічна освіта і виховання є інтегрованою галуззю знань про природу, місце людини та наслідки її діяльності в довкіллі.

Принцип гуманізації стосунків між людиною і природою – забезпечує формування екологічно орієнтованої активної життєвої позиції щодо розв'язання екологічних проблем за рахунок гармонії з природою та дотримання її законів;

Принцип практичної спрямованості визначає роль та місце взаємозв'язків і відносин особистості з довкіллям, їх трансформацію у процесі інтеріоризації в суб'єктивне ставлення до соціоприродного середовища, окремих його об'єктів, що набуває ціннісного змісту і реалізується у позитивній поведінці і діяльності;

Принцип цілісності сприяє формуванню у студентів розуміння єдності і цілісності соціокультурного і соціоприродного середовища, взаємозв'язку і взаємозалежностей його складових у процесах і явищах, що відбуваються в них. Суттєва роль у реалізації цього принципу в екологічній освіті і вихованні надається вченню про біосферу й ноосферу, в якому розкриваються природничо-наукові і соціальні аспекти взаємодії людини і навколишнього середовища;

Принцип спрямованості на розвиток емоційно-ціннісного ставлення особистості до природи. Реалізація цього принципу в соціально-виховному процесі спрямовується на створення педагогічних умов систематичного і послідовного впливу на особистість з метою формування у неї якостей не лише інтелектуальних, а насамперед, емоційних і моральних, як взаємопов'язаного процесу, що здійснюється не у відриві від природи, а у безпосередньому спілкуванні з нею.

Визначення теоретико-методичних підходів до обґрунтування соціалізаційних механізмів та їх впливів на процес становлення та розвитку студента коледжу дозволило виявити *особливості соціалізації студентів коледжів*. До таких особливостей належать:

1. Особливості особистісної соціалізації (задоволеність життєвим вибором; вибір шляхів самореалізації; бачення своїх особистісних цілей та завдань, створення стратегії життєдіяльності; усвідомлення своїх особистісних ресурсів);

2. Особливості професійної соціалізації (подолання вагань в правильності професійного вибору; пристосування до вимог майбутньої професії, усвідомлення можливостей та ресурсів майбутньої професії; усвідомлення студентом суті професійної діяльності та себе як майбутнього професіонала);

3. Особливості закладової соціалізації (вплив екокультурного середовища коледжу на становлення особистості студента; включення студентів коледжу в систему соціально-корисної діяльності; створення середовища підтримки та прийняття позицій, думок, переконань студентів коледжів).

Таким чином, нами було визначено педагогічні засади нашого дослідження, а саме: обґрунтовано поняття «соціалізація», охарактеризовано методологічні підходи та пріоритетні принципи забезпечення соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності, визначено особливості

даного процесу, що надало нам можливість у наступному параграфі перейти до характеристики соціально-педагогічних домінант екокультурної діяльності.

1.3. Соціально-педагогічні домінанти екокультурної діяльності студентів коледжів

Подальший прогрес людського суспільства неможливий без розвитку культури й етики, підвищення у молодого покоління духовності й моралі. Без свідомості не існує культури, а без культури не може бути моралі. У свою чергу, розвиток суспільства залежить від цих чинників. Економіку не можна зрушити з місця без моралі і культури. В свою чергу, формування екокультури молодої людини стає гарантом можливості прогресу і моралі окремого індивіда й існування людства в цілому.

У документах, що визначають концептуальні основи розвитку сучасної освіти, екологічна освіта і виховання екокультури розглядаються як істотні стратегічні напрямки. Це пояснюється не лише соціальним замовленням у відповідь на екологічну кризу, а й унікальними потенціальними можливостями екологічного виховання особистості, в тому числі, через чуттєво-емоційну сферу [182].

Тому для вирішення численних екологічних питань особливого значення набуває розвиток та підвищення екологічної культури й освіти всіх верств населення. А це зумовлює необхідність підготовки фахівців-екологів, здатних професійно сприяти екологізації промислового виробництва, транспорту, містобудування, впровадженню екологічного моніторингу, розвитку екологічного менеджменту, працівників лісового та сільського господарства.

Традиційні форми навчання студентів потребують оновлення, а для створення нового інтелектуального потенціалу суспільства необхідне впровадження новітніх освітніх технологій. Віддзеркалення у курсах навчальних дисциплін, зокрема екологічного спрямування динамічних світових змін наукового та технологічного простору, зробили їх актуальними для майбутнього спеціаліста, що обумовлено оновленням ринку праці і вимогами конкурентноспроможності на ринку освіти. Сьогодні вищі навчальні заклади всіх рівнів акредитації прагнуть забезпечувати соціалізаційний процес шляхом

формування в студентів нового мислення, високого професіоналізму, уміння творчо підходити до розв'язання будь-якого завдання.

З метою визначення перспективних напрямків розвитку нашого дослідження ми здійснили історико-педагогічний аналіз ідей класиків теорії виховання про значення у виховному процесі принципів культуровідповідності та природовідповідності, їх взаємообумовленість та зв'язки з засадами екокультури особистості.

Ще в античності утвердився погляд, згідно якого людина невід'ємна від природи, є її частиною, а тому закони природи – це закони її власної життєдіяльності. Вважалося, що пізнавати природу й взаємодіяти з нею необхідно не для того, щоб панувати над нею, а для того, щоб насолоджуватися красою й гармонією Всесвіту, щоб знайти своє місце у світі, орієнтуватися в ньому. Ця світоглядна домінанта розкривалась і утверджувалась у філософсько-просвітницькій діяльності Анаксагора, Арістотеля, Геракліта та ін. [192]. Уже тут доведена важлива для нашого дослідження думка, що гармонізація особистості можлива через гармонізацію її відносин із природою. Естетика й екологія природно з'єдналися у світогляді стародавніх греків.

На думку Я.А.Коменського, правильне виховання у всьому повинно погоджуватися з природою, тому «точний порядок школи треба запозичити від природи», шляхом спостережень «над тими процесами, які всюди проявляє природа у своїх діях» [114]. Я.А.Коменський, висуваючи принцип відповідності виховання, вбачав у людині не лише соціалізовану істоту, а насамперед, органічну частку природи. Згідно з цим принципом, вихованець має розвиватися, жити і творити за законами природи і відповідно до її циклічних змін.

Основоположник педагогічної науки, як і пізніше Ж.-Ж.Руссо, пропонував активно використати: екскурсії в природу в поєднанні з евристичними бесідами; спостереження за її явищами й процесами, за господарською діяльністю людини; працю в природі в тому числі при акцентуванні уваги на дбайливому, розумному ставленні до навколишнього

середовища. «Зробіть вашу дитину уважною до явищ природи, і ви скоріше зробите її допитливою...», – вважав Ж.-Ж.Руссо [114]. Він сприймав людину як найдосконаліший «витвір Природи». Опікуючись долею як суспільства, так і природи, він намагався закликати до повернення у природу врятувати людей від морального розбещення, а навколишній світ – від остаточного руйнування.

Ідеї «природного виховання» знайшли підтримку і набули подальшого розвитку в теорії елементарної освіти І.-Г.Песталоцці [187]. Він вважав ефективним виховання дітей лише в умовах, наближених до природних. На наш погляд, естетичний зв'язок наскрізь пронизує дану педагогічну концепцію як ніяку іншу. Відповідно до теорії І.-Г.Песталоцці, у явищах світу, у тому числі і в природних об'єктах, варто виділяти найпростіші, природні першоелементи, що характеризують їхню гармонійну сутність. Процес пізнання світу означає поступовий рух від простого до складного, який завершується побудовою цілісної картини дійсності.

Незаперечну цінність представляють також ідеї А.Дістервега про єдність у виховному процесі принципів природовідповідності, культуровідповідності й самодіяльності дітей. На основі взаємозв'язку природного й соціокультурного оточення в навчанні й вихованні дитини формується, дійсно, цілісний світогляд, що має одночасно глибоку естетичну й екологічну спрямованість. Настанова у вихованні на самостійну роботу дітей («самодіяльність на служінні істині, красі й добру») дозволяє перебороти деяку їхню споглядальність і пасивність поведінки в природі, що була помітною в поглядах окремих педагогів, наприклад, у Ж.-Ж. Руссо [114].

Універсальний “закон сродності”, “життя відповідно натурі” висуває у свої “осердеченій” педагогіці Г.С.Сковорода [226], який заповів нащадкам пізнавати самих себе через усвідомлення власної ролі в природі. Палким прибічником культурно-духовного виховання дітей засобами природи був К.Д.Ушинський, який закликав глибоко вивчати природу дитини, з одного боку, і максимально наблизити її виховання до природи, з іншого, а також

оптимально використовувати природний матеріал для розумового і морального розвитку вихованців.

Зокрема, К.Д.Ушинський свого часу велику увагу в процесі навчання й виховання дітей приділяв особливо сильним враженням від природи, що виховують душу. Чуттєво-виховна могутність природи настільки велика, вважав педагог, що без емоційної сили, яку вона дає, обмеженою стає сама свідомість [260]. Саме завдяки естетичному сприйняттю, вказував педагог, у душі дитини розвиток розуму йде дружно з розвитком фантазії й почуття. Логічна думка відшукує собі поетичне вираження, і, навпаки, поетичне вираження закріплює цю думку.

Значний внесок у розвиток ідей естетико-екологічного виховання вніс С.Т.Шацький завдяки здійсненню експерименту в трудовій колонії «Бадьоре життя» (1911–1917 р.). На основі дитячої самодіяльності й самоврядування успішно реалізувався синтез фізичної розумової праці, мистецтва та гри в умовах природного оточення. Слід зазначити, що, мабуть, уперше в історії екологічного виховання та навчання С.Т.Шацьким організована підготовка вчителів до аналогічної практичної роботи (на базі «Першої дослідної станції народної освіти Наркомпроса РСФСР»). Чимало уваги Шацький С.Т. [279] приділяв питанням естетичного виховання, розробивши розгорнуту систему долучення дітей до світу прекрасного - музики, образотворчого мистецтва, драматургії. Подання про прекрасне входять у загальну структуру світогляду, регулюють склад компонентів образу світу у свідомості людини, у тому числі із природи.

Безсумнівний екологічний зміст має також ідея П.П.Блонського про гуманізацію й гуманітаризацію шкільного природознавства. Його мрією була школа, в якій природа вивчається не як щось самодостатнє, але як те, у чому живе людина, тобто в її відношенні до людини, як предмет людської праці і як навколишнє її середовище [23]. Глибоко діалектично вирішував П.П.Блонський питання про співвідношення національного й загальнолюдського у вихованні й

освіті на різних щаблях навчання, що має безпосереднє відношення до естетико-екологічної проблеми.

Багато чинників естетико-екологічного виховання присутні в практиці роботи установ, якими керував А.С.Макаренко [149, с.190]. Головною метою в цьому питанні можна вважати слова «Бити на красу, значить бити напевно», оскільки прагнення до краси міцно закладене природою в кожній людині. Це кращий важіль, яким можна повернути людину до культури. Естетичне розглядалося ним як основа морального та духовного. Естетичне в природі - не лише корисне в гуманітарно-прикладному значенні, але необхідне для гармонійного розвитку колективу. Виховання «почуття краси» можливе лише в контексті загального естетичного розвитку особистості. Тому категорія естетичного в трактуванні А.С.Макаренка має широкий зміст.

У практичній діяльності А.С.Макаренко використовував потужні форми й методи естетико-екологічного виховання:

- сільськогосподарська праця: обробка землі, вирощування фруктів, злакових, баштанних культур, робота на фермі, в оранжереї, на пасіці;
- робота з екологічного благоустрою колонії та її околиць: висадження алей і саду, квітників, проріджування лісу, очищення берегів ріки й озера, збереження природної краси природи;
- селекційна робота з тваринами й рослинами, оволодіння раціональними засобами їхнього вирощування;
- підвищення культури рослинництва й тваринництва, засвоєння агрономічних, зоотехнічних, метеорологічних й ін. знань, читання відповідної науково-популярної літератури;
- спілкування з селянами прилеглих сіл, засвоєння народної культури, філософії та моралі трудової діяльності, поведінки в природі;
- прищеплювання вихованцям санітарно-гігієнічних норм, формування здорового способу життя, краси людського тіла, загартовування природними факторами;

- естетизація трудової діяльності: впровадження свят, ритуалів, традицій пов'язаних з господарською діяльністю;
- походи, прогулянки по околицях, подорожі й екскурсії по країні;
- заняття фізичною культурою, проведення спортивних свят, ігор, змагань на місцевості;
- читання художньої літератури, бесіди, знайомство з фольклором;
- заняття естетичною діяльністю в різних творчих гуртках і колективах.

Головним результатом естетико-екологічного виховання й активної праці в природі було формування в молоді ставлення до неї як духовно-естетичної цінності.

Розгорнуту систему естетико-екологічного виховання створив свого часу В.О.Сухомлинський. Естетико-екологічне виховання він не зводить ні до властиво екологічного, ні до естетичного виховання засобами природи. Це виховання, на думку автора, не є сумою окремих напрямків [245].

При цьому, В.О.Сухомлинський яскраво розкрив гуманістичний смисл виховання дітей засобами природи. Його погляди на світ, на природу і місце людини в ній вражають своєю глибиною, цілісністю, послідовним екологізмом. Беззастережна віра в красу, в її всеперемагаючу силу стала могутнім підґрунтям оптимістичної педагогіки В.О.Сухомлинського, обумовила принципову її орієнтацію на загальнолюдські цінності.

Педагогіка виховання В.О.Сухомлинського спрямовує вихованців на розуміння того факту, що природа не може бути лише об'єктом людського впливу, вона повинна стати рівноправним суб'єктом плідної взаємодії. Видатний педагог гостро виступав проти хижацького, антигуманного ставлення до навколишнього світу. Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського наскрізь пройнята тривогою за збереження землі, як унікальної екосистеми. Одна із його заповідей, звернених до дітей, провіщає: "Щоб зірвати одну квітку, треба виростити десять" [245, с.86]. Основою екологічного виховання педагог вважав розуміння взаємозумовленості всього живого на планеті. Він виступав проти вузькості, фрагментарності мислення по відношенню до природи, намагався

формувати людину поза догматичною схемою "можна–не можна" на основі глибокого особистісного взаємозв'язку з усіма формами життя на землі.

Видатний педагог сповідував античний принцип єдності краси і добра. "Корінь, джерело доброти – в творенні, творчості, в утвердженні життя і краси. Доброта нерозривно пов'язана з красою" – підкреслював він [247, с.58]. В.О.Сухомлинський вважав красу гімнастикою душі, яка спроможна випрямляти дух, совість, почуття і переконання. Не визнаючи імперативного характеру моралі, він шукав ефективні способи впливу на мотиваційну сферу дітей. В.О.Сухомлинський не прагнув до того, щоб дитяче ставлення до природи мотивувалося, насамперед, страхом заборони, і намагався піднести вихованців на рівень естетичного освоєння навколишнього світу, яке вважав суто особистісним, добровільним. Обрана педагогічна стратегія сприяла тому, що почуття екологічної цінності природи в структурі свідомості вихованців мотивувалось передовсім естетично. Це сприяло формуванню у дітей міцних основ екологічного світогляду [246].

Практика засвідчує, що єдність екологічного й естетичного створює якість – ноосферне виховання. Зазначимо, що ідея ноосферного виховання покладена в основу всієї педагогічної системи В.О.Сухомлинського. В контексті нашого дослідження було важливо визначити роль теорії ноосферного виховання за В.О.Сухомлинським для реалізації завдань соціалізації студентів коледжів.

Нами встановлено, що предметом і джерелом екологічного виховання виступають естетичні параметри природного оточення (у тому числі відбиті у творах мистецтва, фольклорі); по-друге, метою такого виховання є формування відносин до природи як середовища буття і як естетичного феномена; по-третє, механізм виховання являє собою взаємодію факторів: естетичних уявлень про природні об'єкти, явища та процеси, наукових знань про біосферу, що становлять основу ноосферної свідомості, і, нарешті, практичної діяльності, спрямованої, насамперед, на збереження й відтворення естетичних компонентів природного середовища.

Ноосферне виховання, у свою чергу, виступає засобом розумового, морального, громадянського й трудового становлення особистості. Через нього відбувається розуміння мети й сенсу життя, виробляється програма життєвого шляху. В.О.Сухомлинський досить точно визначив головне виховне завдання: вводити естетичні багатства навколишнього світу в духовне життя дітей, зробити ці багатства однією з найглибших потреб особистості [248].

Розроблений педагогом метод естетичного виховання природою є методом навчання правильно розуміти її, милуватися нею. Для цього він вчить бачити ціле: будь-який предмет у його завершеності та зв'язках з іншими предметами, явище – у єдності всіх його ознак. У такий спосіб естетичне пізнання природи є особливий засіб її цілісного сприйняття. «Краса сама по собі не впливає на душу, – писав В.О.Сухомлинський, – і не вимагає роз'яснення» [248, с.158].

Таким чином, в основі програми соціалізації учнів засобами естетико-екологічного виховання В.О.Сухомлинського лежить ідея гармонії педагогічних впливів. Гармонія педагогічних впливів відбувається при використанні чотирьох «променів»: 1) суспільно-корисна праця на уроках, у позаурочний час, у повсякденній діяльності школярів; 2) творча думка в будь-якій діяльності учнів, не тільки навчальній; 3) співпереживання як основа моральності, основа будь-якого співробітництва з людьми, і природою; 4) постійна, щоденна взаємодія з природою у продовж всього життя людини.

Важливо відзначити, що методами естетико-екологічного виховання виступають: праця, спостереження природи, різні види мистецтва, художня творчість дітей, науковий пошук, свята, екскурсії й ін. Окрім того, методика естетико-екологічного виховання припускає активну взаємодію дітей зі світом природи. Хоча, як відзначав В.О.Сухомлинський, природа сама по собі не є вихователем. Дарма очікувати від людини, що залишилася наодинці з природою, підвищення інтелектуального рівня, удосконалення моральних особистісних якостей.

Отже ми дійшли висновку, процес успішної соціалізації молоді відбувається лише за умови активної взаємодії людини з природою. Взаємодія з природою здатна вирішувати не лише педагогічні завдання, затверджуючи гуманістичні цінності й ідеали, але й медико-терапевтичні проблеми, знімаючи психофізіологічну напруженість і відновлюючи психічну рівновагу.

Здійснений нами аналіз педагогічної системи В.О.Сухомлинського дозволяє стверджувати, що головним смислом ноосферного виховання є здатність особистості переживати естетико-екологічний катарсис від взаємодії з природою. Під естетико-екологічним катарсисом ми розуміємо складний духовний стан особистості, що виражає її глибоке задоволення від сприйняття, відновлення або творчості краси й гармонії природних об'єктів. Спілкування та діяльність у природі саме тому так благотворно впливають на людину, що вони впливають на цілісний світ особистості.

Надзвичайно цікаві ідеї щодо взаємозв'язку духовно-естетичного пізнання природи і формування екологічного світовідношення продукує зарубіжна педагогіка. Наприклад, Вальдорфська школа, заснована німецьким філософом Р.Штейнером, максимально орієнтується на «гармонійне, рівноправне поєднання пізнавального, естетичного і трудового аспектів виховання». Природу, як і людину, можна досягнути лише всіма формами пізнання, адже дійсність, як вважають прибічники вальдорфської педагогіки, "вислизає" з-під голого інтелектуалізму, зате в живому відчутті природи суті більше, ніж у різних знаннях. Тому у Вальдорфській школі керуються не теоріями, а справжнім чуттям природи, намагаючись розкрити перед вихованцями гармонійно-ритмічне, естетично-діяльнісне у ній, а не систематично-схематизований її сурогат у підручнику. Вальдорфська педагогіка наполягає на обов'язковості внесення «художньої тенденції» в методи ознайомлення дітей з природою, яку вихованці повинні споглядати обов'язково творчо.

Засновники «Нової школи» у Франції також високо підносять роль художнього сприйняття природи у процесі формування екологічного

світовідношення. Педагоги, які працюють у системі “Нової школи”, повинні вміти доречно організовувати, наприклад, дитячу музичну творчість на основі естетичного сприймання звуків природи. Матеріалом для творчості стають ритм дощу, спів пташок, шум вітру. Педагог мусить підвести вихованців і до драматичного втілення образів сприйняття, наприклад, до передачі у звуках та рухах таких природних картин, як “Трім у лісі”, “Дерева шумлять” та ін. Окрім того, французька “Нова школа” практикує традиційні сезонні свята, які є справжнім синтезом усіх видів художньо-творчого освоєння дітьми навколишнього світу. Отже, європейська педагогіка, високо підносячи світоглядну роль мистецтва, вважає його не стільки окремим предметом, якому належить вчити, скільки універсальним методом гуманізації стосунків із зовнішнім світом, у тому числі з природою [249].

Східна модель гуманістичного виховання є максимально екологічною за своєю суттю і результатами. Досвід японських педагогів переконує у глибокій доцільності грамотного поєднання завдань естетичного розвитку вихованців з проблемами формування екологічного світогляду. Милування природою – один із найкращих елементів японської системи художнього виховання – розвиває в дітях надзвичайну естетичну чутливість до навколишнього світу. Детальна розробка спеціальної серії занять допомагає японським вчителям органічно підвести вихованців до співпереживання природі, а також до формування навичок гармонійної поведінки в ній. Невипадковою в шкільних програмах Японії з’явився курс “ікебана”, який ніби вінчає накопичений досвід милування природою. Художність пізнання і перетворення світу допомагає японцям збалансувати стосунки з природою, наблизитись до натхненної співтворчості з нею.

Таким чином, світова педагогіка накопичила достатній запас ідей щодо екологізації ставлення молодого покоління до природи. І сьогодні педагогічна наука продовжує ретельний пошук шляхів втілення цих ідей у практику соціалізації засобами екокультурного виховання.

Таким чином, нами було здійснено історико-педагогічний аналіз

найбільш значущих аспектів соціалізації студентів коледжів засобами естетико-екологічного виховання в історії педагогіки і соціальної педагогіки, що дозволило нам розкрити методологічні засади, а саме: сутність цілей, принципів, змісту, форм і методів екокультурної діяльності в сучасній освітній системі; обґрунтувати нові підходи до вирішення проблем соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності.

Завдання екологізації мислення сучасних поколінь спонукають вчених до поглибленого аналізу всіх аспектів ставлення до природи. При цьому дослідники виокремлюють три його аспекти: перший відображає ставлення до природи як до загальної умови матеріального виробництва і як до предмету праці; другий – як ставлення до власних природних даних і до свого організму; третій виявляє ставлення людей до діяльності, яка пов'язана з вивченням і охороною навколишнього середовища [183]. Ми погоджуємось з думкою Г.С.Тарасенко, що «варто було б виділити і четвертий аспект, який репрезентує ставлення до природи як до предмету духовно-ціннісної діяльності людства [249, с.72]».

Діалектику соціалізаційного процесу засобами екологічного виховання допомагає осягнути гіпотеза про його компліментарність – додатковість до потреб і фаз розвитку особистості. Жодний із напрямів виховання не співвідноситься з рештою у такій кількості зв'язків, як екологічне. Вітчизняні вчені справедливо вважають, що екологічне виховання логічно входить і в естетичне, і в моральне, і в патріотичне виховання. Численні дослідження (Л.Кяхрик [132], Л.Руденко [218], І.Ліллеорг [142] та ін.) підкреслюють внутрішню спорідненість естетичного і екологічного виховання, адже вони мають спільну мету – формування ціннісного ставлення до природи. Своєрідна “синтетичність” екокультурного виховання зумовлює те, що його не можна зводити до вивчення власне екологічних дисциплін. Екокультурне виховання включає світоглядні, моральні, естетичні та інші аспекти формування особистості.

Принцип єдності інтелектуального та емоційно-естетичного сприйняття природи сповідують і деякі зарубіжні дослідники, вважаючи, що знання законів біосфери не повинно підпорядковуватись лише утилітарним запитам людства – насамперед, воно повинно обумовити усвідомлення гармонії природи. Саме етичні та естетичні мотиви, на думку американських дослідників Т.Тройя і К.Шваба, скеровують людину на неприпустимість руйнування природної краси, бездумного знищення живого [310, с.82].

Для нашого дослідження надзвичайно актуальним є положення сучасних наукових досліджень, в яких виховання часто трактують як процес соціалізації (О.О.Реан, Я.Л.Коломинський [208]), як управління зі сторони педагогів цим процесом. Конкретизуючи таке його розуміння, М.М.Забродський [74] виділяє у цьому цілісному та єдиному процесі власне виховання та навчання, які на практиці реалізуються спільно, одночасно, оскільки, як засвідчує практика, їх неможливо відділити одне від одного. Однак в аналітичних цілях названі процеси розглядаються окремо, оскільки вони, безперечно, різняться своїми цілями, змістом, методами та формами активності особистості.

Так, виховання здійснюється, насамперед, завдяки міжособистісному спілкуванню людей і має за мету розвиток світогляду, моралі, мотивації, характеру особистості, формування її рис та навичок суспільно прийнятної поведінки. Навчання ж реалізується передусім шляхом використання різних видів предметної теоретичної та практичної діяльності; воно спрямоване у кінцевому рахунку на розвиток інтелектуальної, когнітивної сфери особистості. Це, безумовно, обумовлює і специфіку методів виховання та навчання. Перші мають забезпечувати передачу соціальних цінностей та установок, формування почуттів, норм і правил поведінки, другі – розвиток знань, формування умінь та навичок.

Методи виховання базуються на сприйнятті людини людиною, людської моралі та духовної культури, методи навчання – на сприйнятті та розумінні людиною предметного світу, матеріальної культури. Ці положення дають підстави трактувати виховання (у такому конкретизованому розумінні), як

процес організованого і цілеспрямованого впливу на особистість і поведінку студента з метою формування в нього певних властивостей і якостей (І.Т.Огородніков [177]), як специфічний процес формування соціальних і духовних цінностей (М.Д.Касьяненко [103], І.Ф.Харламов [266]), системи ціннісних орієнтацій і відповідної поведінки (Г.О.Балл, А.Д.Багаєва [67]), як систему спрямованих впливів, з допомогою яких у індивіда формують бажані риси та якості (І.С.Кон [117]).

Отже, екокультурну діяльність як засіб соціалізації студентів коледжів не можна вважати достатнім, повним, якщо студентів не залучено до практичної роботи з метою вивчення та поліпшення екологічної дійсності у конкретній місцевості (за місцем проживання чи у мікрорайоні навчального закладу). Так, дослідження Л.Д.Руденко [218] засвідчують, що особиста участь студентів у вирішенні локальних екологічних проблем є необхідною умовою формування відповідних оптимістичних поглядів. Переважання негативної інформації викликає тривогу, занепокоєння. Тому визначальним завданням екокультурної діяльності є забезпечення потреб студентів у самореалізації через участь у різних видах самостійної практичної діяльності у довкіллі. Це сприятливо позначається на засвоєнні екологічних знань, цінностей, морально-етичних, правових норм поведінки в природному середовищі, доцільної взаємодії з ним. Практична діяльність студентів дає також можливість створити єдиний освітньо-виховний простір сім'ї та навчального закладу, сприятливий для формування комплексного досвіду обгрунтованої взаємодії з навколишнім середовищем у представників різних поколінь.

Однією із умов соціалізації студентів є чітке визначення її мети, яка є кінцевим результатом, заради якого створюється система соціалізаційних дій. І будь-яка дія педагога повинна відповідати поставленій меті. Як зазначає А.В.Мудрик [169] визначення мети даного напрямку соціалізації є не лише керівництвом до дії, а й певним критерієм проведення виховного процесу, спрямованого на розвиток і формування особистості вихованця. Без точного визначення мети, конкретизації її з урахуванням вікових особливостей

студентів і тих засобів, що можуть дати бажаний педагогічний результат, не може бути повноцінної, успішної соціалізації студентів.

Безперечно, соціалізації студентів коледжів сприяє формуванню нових ціннісних орієнтацій у відносинах з природою, веде не тільки до перегляду певних моральних норм, а й до регулювання поведінки людини в природному середовищі. Установлюються нові норми екологічної поведінки, як системи правил, імперативів екологічної діяльності, що розділяються даним соціумом. Це також і певні стереотипи діяльності, тобто способи усталеної поведінки. Їх зміст визначається і змінюється від характеру, історії виникнення та розвитку екологічної ситуації.

Зокрема, Ю.Д.Бойчук та М.В.Шульга [26] визначають процес екологічного виховання як послідовність етапів навчально-виховної діяльності, спрямованих на засвоєння особистістю знань про наукові основи природокористування, формування певних якостей, напрацювання ціннісних орієнтацій, практичних навичок та готовності до охорони природи. У загальному плані ці етапи вони умовно визначаються так:

1.Інтелектуальний (екологічні потреби) – формування потреб у глибоких і міцних знаннях екологічного змісту як важливої якості особистості, тобто вибір певної екологічної позиції (погляди, ідеї).

2.Операційний (екологічні інтереси) – виховання інтересу до високоефективної трудової діяльності на об'єктах природи, формування умінь і навичок з охорони природи. Установка на трудову (пошукову) діяльність екологічного змісту. Виховання ціннісних орієнтацій (системи цінностей).

3.Мотиваційний (готовність до екологічної діяльності) – прояв та закріплення домінуючих мотивів серед сукупності збуджуючих почуттів, формування навичок творчої екологічної діяльності і на цій основі – готовності до екологічно значущої поведінки в природі.

Кожний із етапів передбачає певні умови, необхідні для формування рівнів якостей екокультурної вихованої особистості: екологічні потреби, екологічні інтереси, готовність до екологічно значущої поведінки в довкіллі.

На думку дослідника означеної проблеми Ю.Рєви [209], подальше поліпшення соціально-педагогічної діяльності з використанням засобів екокультурної діяльності вимагає: поглиблення екологічних знань, що відбивають основи сучасної екології як науки про взаємозв'язки живих систем різноманітних рівнів з навколишнім середовищем, про взаємодію людини і природи; послідовного залучення студентів до суспільно значущої діяльності, пов'язаної з поліпшенням природного середовища; підвищення моральної і правової відповідальності особистості за стан природного середовища, виховання бережливого ставлення до цінностей, які створюються працею та надаються природою; врахування психолого-вікових особливостей особистості в процесі формування ставлення до природи та діяльності в ній; розкриття взаємозв'язків між основами наукових знань про єдність природи і суспільства, моральними нормами і вимогами, що регулюють ставлення людини до природи, а також практичними діями у сфері “управління” природою; поглиблення взаємозв'язків елементів екологічної культури як складової частини загальної культури особистості, її освіченості та вихованості.

Успішність соціалізації студентів коледжів забезпечує можливість майбутнім спеціалістам раціонально будувати відносини з довкіллям, знаходити оптимальні варіанти природокористування і успішно вирішувати проблеми оптимізації взаємодії системи “суспільство-природа” в умовах науково-технічної революції та прогресу. Тільки за таких умов питання збереження природи та раціонального природокористування стають пріоритетними і набувають загальнолюдських цінностей, а самі життя і господарська діяльність суспільства людства набувають екологічних вимірів.

При цьому в процесі соціалізації студентів коледжів доцільно враховувати необхідність виховання національної свідомості, позитивного сприйняття етнічно-екологічних аспектів та природних особливостей рідного краю, роз'яснення ідей системності всіх природних явищ, тісних зв'язків локальних і глобальних процесів, взаємозв'язків екосистем усіх рівнів, а також важливої ролі законів збалансованості і гармонії в природі [301].

Без сумніву, розкриття змісту екологічної освіти та виховання з використанням арсеналу форм та методів екокультурної діяльності повинно базуватися на національних та загальнолюдських цінностях. Національний характер соціалізаційного процесу має відображати здобутки етнопедагогіки, трудових народних традицій, елементи календарної обрядовості, фольклористики та інші сторони. Орієнтація якраз на загальнолюдські цінності, ідеї гуманізму, демократії, гуманізації стосунків людини з природою сприятиме вдосконаленню внутрішнього світу людини.

Така орієнтація дозволяє нам підкреслити, що в процесі соціалізації студентів коледжів ми органічно використовуємо народні традиції, які трактуються як ставлення до природи, як досвід, звичаї, пов'язані з природою, а також норм поведінки у природі, які склалися історично і передавалися від покоління до покоління через народні прикмети, фольклор, елементи обрядовості, свята, ігри.

Нині в навчальних закладах відбувається інтенсивний процес становлення позакласної роботи на засадах народознавства. Народні традиції розглядаються нами як один із дидактичних засобів, що дозволяє вирішити завдання щодо створення умов, за яких виникають реальні можливості реалізувати духовний, інтелектуальний і фізичний потенціал особистості. Тобто виникають умови для виявлення й розвитку нахилів і здібностей студентів, пізнання природи, суспільства, людини, істини; вироблення власного гуманного і незалежного погляду на навколишній світ; розвитку в студентів потреби постійно навчатися і самонавчатися; набуття ними способів і досвіду практичної діяльності в природі [301].

Одним з дієвих соціалізаційних засобів екокультурної діяльності є використання методів народної педагогіки. Відомо, що для традиційної української культури надзвичайно важливими є суворо визначена норма і зразок на всі випадки життя. Так, наприклад, роль такого "нормативного документа", який би забезпечував єдність людини і природи, єдність світу, відіграє у традиційній українській культурі календар. У нього органічно були

вплетені прикмети розвитку природи, тваринного і рослинного світу, сонячного і місячного циклів, відповідні правила харчування і праці, норми соціальної організації, сімейних відносин і шанування батьків. Дотримання вимог народного календаря завжди забезпечує тісний зв'язок людини і природи. На жаль, нині цей зв'язок став драматичним і навіть трагічним як для природи, так і для самої людини, а тому традиційна народна культура, уособлена в народному календарі, є дуже цінною для відновлення рівноваги у системі природа-людина, вирішення завдань екологічного виховання [182].

Отже, ми можемо прогнозувати, що вивчаючи прогностичні функції народного календаря, студенти вчаться творчому мисленню, вони аналізують, зіставляють географічні, біологічні, метеорологічні і астрономічні фактори, відшуковують між ними взаємозв'язки і взаємозалежності, роблять узагальнення, самостійні висновки, які співпадають з народними спостереженнями, прикметами [126].

Ми дійшли висновку, що в процесі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів доцільно використовували зміст народної педагогіки, якому притаманні таємнича принадність та обожнювання сил природи, яке і тепер живе в наших піснях, казках, приказках, загадках, заклинаннях, примовках. Також художнє мислення народу яскраво виکارбуване в мові. Назви дерев, квітів, явищ природи – то могутня образна інформація, що накопичувалась нашими пращурами впродовж віків і в такий спосіб передавалась нашим нащадкам.

Варто у цьому контексті згадати і українську народну ботаніку, оповиту релігійно-міфічним серпанком. Вона є свідченням естетичного ставлення наших предків до світу рослин. Народні вірування, звичаї, свята календарно-обрядового циклу відкривають перед студентами цілий світ, у якому панує глибоке відчуття краси та екологічності мислення українців [198].

Отже, народні традиції та знання про природу мають увійти до структури і змісту екокультурної діяльності, що сприятиме створенню необхідних умов для успішної соціалізації студентів лісотехнічних коледжів. Моральні норми і

цінності, закладені в народних традиціях, мають стати регуляторами життя та діяльності студентів, її активною внутрішньою позицію в процесі дій, що вимагають здійснення морального вибору та відповідальності у стосунках з природою.

На наступному етапі теоретико-методичного аналізу проблеми соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності ми намагалися визначити сутність та роль ціннісних орієнтацій та суспільно-корисної діяльності студентів як соціального-педагогічного чинника їх соціалізації.

Дослідники-психологи К.К.Платонова та Г.Т.Голуб'єв [193] підтверджують, що вміння і навички відповідальної поведінки, моральні норми й цінності формуються за умови її безпосередньої практичної діяльності із застосуванням методів виховних вправ. Адже «поза цілеспрямованою діяльністю ні вміння, ні навички, що їх складають, формуватися не можуть».

Одним із важливих проявів соціалізованості особистості студента коледжу є ціннісне ставлення до предметів і явищ життя. Ціннісне ставлення до природи, на думку Н.Н.Захлебного [87], означає усвідомлення самоцінності природи, яке обумовлюється системою світоглядних знань особистості, життєвим і соціальним досвідом, який формується і виявляється лише в процесі активної оцінної діяльності, тобто вмінням оцінювати. Формування саме таких оцінних умінь і навичок у студентів лісотехнічних коледжів досягається вивченням народного історичного досвіду, традицій спілкування з природою, ставлення до неї. Надзвичайно багаті різноманітні знання про природне середовище відображають його ціннісно-практичні властивості з точки зору суспільного значення (господарського, гігієнічного, рекреаційного, агрономічного, естетичного і т.д.). Тобто природа розглядається через призму суспільних потреб і цінностей: як середовище життя людини й інших живих організмів, як джерело ресурсів, що особливо важливо для формування готовності відповідально ставитися до природного довкілля.

Саме тому практична діяльність формує активне ставлення до навколишньої дійсності, перетворює здобуті в процесі пошуку знання в переконання. Саме за таких умов відбувається єднання емоційних, прикладних чинників, інтенсивно формується світогляд студента коледжу.

На наступному етапі роботи ми здійснили спробу описати ті технології, методи та форми роботи, що найбільшою мірою відповідають змісту екокультурної діяльності.

Першим у педагогічній діяльності використав метод колективного творчого виховання А.С.Макаренка [149]. Сутність технології колективного творчого виховання - формування особистості в процесі роботи на користь інших людей; в організації певного способу життя колективу, де все ґрунтується на засадах моральності та соціальної творчості.

Технологія колективного творчого виховання дає можливість удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційно-вольову та дієву сфери особистості вихованця й педагога. Однією з головних ідей методики колективного творчого виховання - формування особистості через єдиний виховний колектив, оскільки колективні творчі справи — це, передусім, прояв життєво-практичної громадської турботи про поліпшення спільного життя оточуючого середовища, це сукупність певних дій на загальну користь. Ця справа є колективною, тому що планується, готується, здійснюється і обговорюється всіма учасниками. Вона — творча, тому що на кожній стадії її здійснення і студенти, і педагоги ведуть пошук найкращих шляхів вирішення спільного завдання; бо справа не робиться по шаблону, завжди розкриває нові можливості її учасників. Колективні творчі справи розрізняються за напрямками виховання: громадські, трудові, пізнавальні, спортивні, оздоровчі, художньо-естетичної творчості, екокультурної діяльності тощо [96].

У свою чергу, В.В.Ягоднікова [285] вважає, що основними умовами ефективності колективних творчих справ є: єдність життєво-практичного та виховного спрямування для поліпшення життя всередині колективу та навколишнього життя; творчий характер кожної справи: здійснення

неперервного пошуку найкращих рішень життєво важливих завдань на всіх стадіях організації; єдність окремих стадій організації кожної справи.

Зокрема, Л.Д.Руденко [219] пропонує використовувати технологію колективної творчої діяльності для проведення заходів екологічного спрямування. Ця технологія розглядається вченими І.П.Івановим [94], Л.Д.Руденко [219], В.В.Ягодніковою [285] як спосіб організації у навчальних закладах заходів, які можуть стати колективними.

Діяльнісний підхід як методологічний стрижень нашого дослідження було покладено і в основу педагогічній *технології проектного навчання*, що використовується переважній більшості напрямків екологічної роботи як комплексного педагогічного чинника соціалізації. Ідея методу проектів була висунута вперше педагогами Англії та США на початку ХХ століття. Педагогічні погляди Джона Дьюї [68] можна розглядати як їх теоретичну базу. Обґрунтування методу проектів ми знаходимо у послідовника Дьюї, американського професора Вільяма Кілпатрика, який визначає його як цільовий акт, діяльність від «усього серця», що з визначеною метою відбувається в певних соціальних умовах [104].

В основу даного методу покладено ідею побудови навчання на активній основі, через доцільну, самостійну і практичну діяльність вихованців, з урахуванням їх особистісних інтересів. Теоретична розробка методу проектів та його практичне застосування в українській педагогіці – справа сьогодення. Тому це поняття ще не можна вважати остаточно визначеним.

Найбільшого поширення ідеї і практичне застосування методу проектів набувають у вищих закладах освіти США. Однак американські педагоги розуміють і визначають його як метод поєднання теоретичних знань із їх практичним застосуванням у розв'язанні конкретних проблем діяльності учнівської молоді.

Видатний український педагог Григорій Ващенко, досліджуючи метод проектів, відносив його до одного з активних методів навчання і наголошував, що його застосування неможливе у країнах з тоталітарними режимами.

Підтвердженням цього є невдалий експеримент застосування проектного методу в 20-30х роках ХХ ст. у практиці радянської школи. А.С.Макаренко вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов'язаний з її здатністю «проекувати особистість», тобто визначати з певною метою ті її якості і властивості, які мають бути сформовані у процесі виховання [149]. Подібну думку неодноразово підкреслював і В.О.Сухомлинський, який вказував на те, що «...проекування і творення людини, здатної стати активною силою суспільного розвитку і сьогодні, і в майбутньому, - це найважливіше завдання школи і кожного педагога зокрема» [246, с.55].

Сьогодні проєкування розглядається як особливий вид технології, який відрізняється від власне наукової та виробничої, а сфера його застосування охоплює всі ланки соціального організму, включаючи і систему освіти.

Проекування, яке спрямоване на ефективне розв'язання різних соціально-економічних і духовних завдань суспільства в рамках конкретних соціальних об'єктів, являє собою складну багаторівневу ієрархічну систему. Т.А.Антонюк [9] виділяє три рівні проєкування у рамках досліджуваної проблеми. Це, зокрема, соціальний, що відповідає сучасним умовам виховання та вимогам суспільства; психолого-педагогічний, що розробляється для навчального закладу або ж на рівні вікових паралелей, класу, групи студентів і відбиває основні напрями діяльності педагога і вихованців у їхній взаємодії; особистісний – як такий, що є власне процесом розробки проекту розвитку особистості й характеризує уявлення педагога й самого вихованця про близьке й віддалене майбутнє.

У широкому розумінні проектом називають усе, що задумують або планують. У перекладі з латинської «проект» означає «кинутий уперед», тобто це є задумка як «прообраз об'єкта». Проекування як галузь професійної діяльності, що потребує спеціальної освіти, виникла в техніці, на виробництві. Згодом воно поширилося на економіку, управління, соціальні сфери суспільства.

Поступово визначився основний напрям – проектування розвитку соціальних систем. Мета соціального проектування – організація процесу, який започатковує зміни в соціальному середовищі і в людині.

В контексті змісту нашого дослідження важливу роль відіграє екологічна спрямованість методу проекту. Це надає змогу студентам коледжів не лише брати участь у розв'язанні актуальних життєвих проблем, а й реалізувати при цьому свої здібності, долати труднощі соціалізації.

Невід'ємною часткою сучасного екологічного проекту, як вважає Н.Гнилуша [48], є чітке уявлення про екологічну проблему, постановка конкретної мети, підбір адекватних екологічних методик, формування дієздатної команди і цільових груп, ефективна взаємодія різних прошарків суспільства.

Як важливу галузь діяльності людства проектування досліджують І.Єрмаков, С.Шевцова [73]. Вони формують головні вимоги до проектування компетентісно спрямованої освіти, розглядають проектування як задум, план, прообраз певного об'єкта.

Водночас, на думку В. Ассаул, не можна поділити проекти на наукові та суто виховні. Будь-який проект передбачає на меті виконання як навчальних, так і виховних завдань. Головним завданням проектної діяльності є не набуття наукових знань, а допомога особистості зорієнтуватися у суспільному вирі подій та явищ – соціальних, економічних, інформаційних, а також оволодіти досвідом життя в громаді. Все це передбачає не пасивну адаптацію у соціумі, а розвиток активного творчого самоствердження у суспільстві з метою його розвитку та самовдосконалення [11].

З педагогічної точки зору, до екологічних проектів ставиться ряд додаткових вимог: наявність можливого швидкого і реального результату; можливість конкретної і посильної участі студентів; можливість вирішення двох основних завдань – освіти і виховання студентів. При цьому загальна схема екологічного проекту спирається на таку схему: екологічні знання - екологічні дії - екологічна свідомість.

На думку В.Вербицького [35], привабливість методу проектів полягає: у необхідності не передавати студентам суму знань, а навчити самостійно здобувати ці знання, вміти користуватися здобутими знаннями для вирішення нових завдань; набутті комунікативних навичок і умінь; можливості широких людських контактів, в ознайомленні з різними поглядами на одну проблему; в умінні користуватися дослідницькими методами: збирати інформацію, факти, вміти їх аналізувати з різних точок зору, висувати гіпотези, робити висновки; можливості зробити роботу в рамках проекту привабливою для кожного учасника, якщо зв'язати її з життєвими успіхами; здійснені навчально-виховної роботи в комплексі; можливості мати власну думку.

В.В.Ягоднікова [285] серед об'єктивних переваг цього методу зазначає мотиваційну спрямованість та розвивальне значення. Проектна діяльність передбачає помітні можливості для розвитку творчих здібностей особистості. До того ж, як наголошує Л.С.Виготський [36], для кожної особистості необхідно розкривати життя як систему творчості, постійного комбінування та створення нових форм поведінки.

Отже, аналіз практики застосування методу проектів дозволив нам дійти висновку, що з метою соціалізації особистості студента слід в практику соціально-виховної роботи лісотехнічних коледжів активно впроваджувати метод проектів. У своєму дослідженні ми вбачаємо, що метод проектів може успішно використовуватись як один з прийомів екокультурної діяльності, що спрямована на забезпечення повноцінної та успішної соціалізації студентів.

Використовуються екологічні проекти, різні за домінуючим методом: дослідницькі, творчі, рольово-ігрові; за тривалістю здійснення – короткотривалі, середньої тривалості, довготривалі; за кількістю учасників – індивідуальні, парні, групові.

В останні роки визначився особливий напрям – проектування розвитку соціальних систем. Мета соціального проектування – це організація процесу, який започатковує зміни в соціальному середовищі і в людині. При цьому велику роль відіграє екологічна спрямованість проекту. Це дає змогу студентам

не лише брати участь у розв'язанні актуальних життєвих проблем, а й реалізувати водночас свої інтереси, навчатися долати труднощі.

Особливе місце в теоретико-методичному аналізі проблеми дослідження належить екологічним проектам, до яких ставиться ряд додаткових вимог: наявність швидкого і реального результату; можливість конкретної і посиленої участі у проектах студентів; можливість вирішення двох основних завдань – освіти і виховання молоді. При цьому ми вважаємо, що загальна схема екологічного проекту спирається на таку схему: екологічні знання – екологічна свідомість – екологічні дії.

Розглядаючи можливість застосування екологічних проектів Н.Гнилуша зазначає, що виконання робіт із створення штучних зелених насаджень відповідає вимогам, що їх ставлять до екологічних проектів. Ці види робіт мають велике практичне значення для будь-якого регіону України. У процесі дослідження і пошуку розв'язання екологічних проблем відбувається становлення громадянської позиції студентів, формується екологічна культура. Це дозволяє висловити припущення, що подолання кризової екологічної ситуації можливе лише внаслідок зміни суспільної психології, виховання у молоді нових цінностей стосовно природи.

Відчуженість людей від природного оточення призводить до нездатності зрозуміти його потреби і співпереживати їм. Метод проектів дає студентам змогу тісно взаємодіяти з природними об'єктами, вчитися бачити проблему, розуміти її суть і шукати шляхи її розв'язання. Якщо на початку проектної діяльності сліди антропогенного впливу на природу негативно позначаються на естетичному задоволенні, то завдяки тісному спілкуванню з природними об'єктами і накопиченню знань про них студенти починають розуміти ці проблеми. Це виявляється в бережному ставленні до об'єктів, що їх вивчають, в небажанні зашкодити їм, обов'язковому поверненню в природне середовище, що супроводжується сильними позитивними емоціями. Розуміння природного оточення зумовлює прагнення студентів розв'язати проблему і бажання діяти.

Інакше кажучи, в процесі проектної діяльності відбувається зміна естетичного ставлення до природи на етичне.

У процесі проектної діяльності студенти досліджують стан води, повітря тощо, аналізують можливі шляхи надходження забруднюючих речовин у навколишнє середовище. Одним із завдань по проекту може бути організація екологічного моніторингу, за допомогою якого визначається, які фактори впливають на навколишнє середовище в своєму районі. Дані моніторингу передають спеціалістам з метою практичного використання їх. Така діяльність сприяє формуванню громадянської позиції студентів.

Помітний вплив на успіх участі студентів коледжів в формах екокультурної діяльності мають еколого-етнографічні проекти. Вивчення культурних традицій, побуту та історичного минулого свого народу може допомогти вивчити джерела місцевих екологічних проблем і знайти правильні шляхи їхнього розв'язання. Такі дослідження приводять студентів до думки про самоцінність кожного народу і етнічної групи, а отже, про необхідність зберегти їхню самобутність і культурні традиції [48].

Екокультурна діяльність є однією із систем координації різноманітних чинників, що формують людину та впливають на неї. Так, О.О.Яременко розглядає екокультурну діяльність як соціально-педагогічну діяльність, оскільки ця діяльність є суспільною (у ній суспільні фактори є її ядром); ціннісно-виховуючою (її метою є окультурення, формування людини у необхідному для суспільства напрямку); освітньо-розвиваючою, тобто педагогічною (вона, визначаючи цей напрямок, веде людину за собою).

Ми будемо базуватися на підході автора, оскільки поділяємо її думку, що синтез цих трьох компонентів є дуже плідним у характеристиці процесу екокультурної діяльності [305]. О.А.Яременко виявила, що соціально-виховний внесок екокультурної діяльності, як соціально-педагогічного процесу, залежить від низки показників: а) задоволення особистих потреб у поширенні досвіду соціальних взаємодій; б) включення у різні сфери життєдіяльності (гра, праця, спілкування, спорт, туризм тощо), в) створення певного емоційного стану; г)

творча самореалізація особистості. Одним із показників масового прояву можливостей самореалізації та соціалізації особистості автор називає громадські організації.

Надалі в нашому дослідженні ми здійснимо спробу визначити роль громадських організацій екологічного спрямування в забезпеченні соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності.

Зокрема, С.Я.Харченко розглядає громадські і молодіжні громадські об'єднання як реальну можливість реалізації потреби в саморозвитку, самоутвердженні, самовизначенні, самостійності особистості [268]. На думку автора, громадські об'єднання є одним із основних інститутів соціального виховання саме у плані екокультурного виховання, що містить у собі нові, нестандартні форми, методи і засоби соціально-педагогічного впливу, які можна використовувати задля розвитку соціальності підростаючого покоління.

Громадський рух – це один із важливих чинників соціального розвитку суспільства, це рушійна сила, яка здатна створювати нові форми суспільства, це творча, консолідуюча сила громадянського суспільства. На складних етапах розвитку держав, особливо в час долаття криз, громадські організації перебирають на себе корелюючу роль, спрямовуючи енергію громадян на творчу діяльність. Світовий досвід переконує, що найефективнішою формою самоорганізації суспільства є виникнення таких недержавних об'єднань громадян, мета діяльності яких зорієнтована на вирішення певних проблем суспільства. Громадський рух як чинник становлення та соціального розвитку суспільства відіграє стабілізуючу роль у процесах демократизації суспільства, бере участь у вирішенні складних соціальних проблем, сприяє реалізації прав громадян у всіх сферах суспільного життя.

Дитячий та молодіжний громадський рух є системою для формування самоорганізованої особистості, людини з високими показниками громадської активності та громадянської відповідальності. Беручи участь у роботі громадських організацій, у студентів найкраще проявляються якості особистості, на їх основі за допомоги дорослих, і, що є дуже важливим,

однолітків, формуючи нові; набувають вміння та навички, за допомоги яких поступово формується їхній власний світогляд.

При цьому Ю.Й.Поліщук відзначає, що специфіка соціально-педагогічної діяльності спілок молоді виявляється, зокрема, у взаємозв'язку соціального і особистісного, суб'єктивного та об'єктивного, свободи і необхідності [197].

Окремі аспекти соціального виховання підростаючого покоління у дитячих громадських об'єднаннях висвітлені в працях науковців І.Д.Зверевої, [92], А.Й.Капської [100], О.В.Лісовця [143], Р.М.Охрімчук [184], Ю.Й.Поліщука [197] та ін.

Діяльність сучасних дитячих та юнацьких громадських об'єднань за своєю суттю є соціально-педагогічною, яка включає в себе колективні та індивідуальні дії членів цих об'єднань, що мають суспільно-корисне і соціально значуще спрямування. І як наголошує А.Й.Капська, соціально-педагогічна діяльність є умовою соціалізації особистості [235].

М.П.Гур'янова відзначає позитивний вплив на особистість дитячих і молодіжних об'єднань – це, насамперед, соціальний рух та соціально-педагогічна діяльність, для яких характерними є елементи самоорганізації, самостійності, солідарності, взаємодопомоги. Дитячі і молодіжні об'єднання – це різновид соціально-педагогічної діяльності дітей і молоді у відкритому мікросередовищі. Тому їх можна розглядати як один із методів і ефективну форму соціального виховання, як самодостатній соціальний інститут, який відіграє важливу роль в особистісному самовизначенні молодої людини” [52]. Проте потенціал зазначеної діяльності для прискорення розвитку соціальної особистості, підняття її свідомості на вищий рівень може бути реалізований лише у випадку, коли вона стає активним учасником цієї діяльності. Для цього необхідно, щоб діяльність у громадських об'єднаннях давала змогу молоді задовольнити як мінімум дві потреби – у співробітництві і в досягненні певних результатів.

Без сумніву, діяльність громадських об'єднань є соціальною, матеріальною, духовною та колективною, для якої характерні різноманітність і

багатоаспектність. Підкреслимо, що ефективне виховання, зокрема соціальне, метою якого є соціалізація, можливе лише завдяки добровільному включенню в діяльність самої людини.

Соціалізація студента коледжу здійснюється як під час цілеспрямованого впливу на нього в системі позанавчальної діяльності, так і під впливом досить широкої низки факторів (сім'ї, мистецтва, засобів теле- і радіокомунікації тощо). На думку Н.Смелзера, «агентами соціального становлення є інститути, люди і соціальні групи, котрі здатні сприяти соціалізації особистості» [228, с.328]. Таке визначення соціалізуючих факторів дає нам змогу згрупувати їх у кілька орієнтовно-змістовних блоків:

- 1) цілеспрямований вплив суспільства на особистість, тобто соціальне становлення в широкому розумінні;
- 2) соціальне середовище, в якому студент постійно перебуває, виховується і формується;
- 3) соціально-педагогічне середовище, виховні інститути, в яких студент перебуває тимчасово за бажанням, з необхідності, з примусу;
- 4) активність самої особистості, її певна самостійність у виборі та засвоєнні необхідних знань і їх осмислення залежно від дії, діяльності, ситуації;
- 5) активна участь у практичній перетворювальній діяльності.

Саме тому ми можемо дійти висновку, що співпраця коледжів та громадських організацій є на сьогодні досить актуальною. Підґрунтям взаємодії школи і громадських організацій є наявність спільного і специфічного у їх діяльності. Спільність проявляється у меті (розвиток особистості); суб'єкті виховання (молодь, школярі). ВНЗ і громадська організація мають також свої особливості й специфіку.

Таким чином громадські молодіжні організації та об'єднання екологічного спрямування є впливовими інститутами соціального виховання, які мають соціально-педагогічний потенціал впливу на студентську молодь і є важливим чинником соціалізації студентів коледжів.

Для нашого дослідження цікавим є те, як впливає на процес соціалізації студентів участь у різних формах екокультурної діяльності.

Практика засвідчує, що у процесі соціалізації слід застосовувати інтегрований підхід до екокультурної діяльності і екологічної освіти та виховання, який дозволить скоординувати зусилля всіх педагогів для реалізації оптимальних умов при проведенні екокультурної діяльності: забезпечити глибоке осмислення того, що робить людина і до чого це може призвести; сприяти формуванню у молоді знань про взаємозв'язки та суперечності у системі «людина-суспільство-природа»; використати потенційні виховні можливості екокультурної діяльності з метою формування світогляду, естетичного і екологічного виховання молоді (слід особливо відмітити позицію формування громадянської відповідальності за стан середовища та виховання поведінки у природі); формувати потяг до науково-дослідної роботи; формувати екологічну культуру особистості.

Саме застосування інтегрованого підходу до процесу соціалізації студентів коледжу засобами екокультурної діяльності дозволило нам визначити три основні перспективні чинники нашої подальшої експериментальної роботи: застосування методу колективної творчої діяльності, використання проектної діяльності та робота громадських молодіжних організацій екологічного спрямування.

Узагальнення досвіду соціалізації студентської молоді в різних формах соціального виховання дає нам підстави стверджувати, що реалізація процесу соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності передбачає таку послідовність дій: визначення мети і завдань соціалізації студентської молоді; визначення концептуальних підходів соціалізації студентської молоді у лісотехнічних вузах; визначення принципів організації екокультурної діяльності студентів коледжів; визначення критеріїв та здійснення діагностики рівня соціалізації студентів коледжів; визначення напрямків діяльності по соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності; залучення

студентської молоді до різноманітних форм екокультурної діяльності; здійснення повторної діагностики рівнів соціалізації студентів.

Організації та проведенню експериментальної роботи з підвищення рівня соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності ми присвятимо другий розділ нашої роботи.

Висновки до першого розділу

У розділі здійснено обґрунтування теоретико-методологічних основ соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності; представлено процес формування особистості засобами екокультурної діяльності як проблему соціально-педагогічної науки; охарактеризовано педагогічні засади та визначено особливості соціалізації студентів коледжів; виявлено соціально-педагогічні домінанти екокультурної діяльності студентів коледжів.

Відзначено, що актуальним засобом попередження руйнування навколишнього середовища є формування суспільної та індивідуальної свідомості, використання суб'єктивного фактору як гаранту динаміки соціоприродних процесів, умови регулювання діяльності людини в довкіллі. Упровадження соціально-конструктивних стратегій природокористування, оптимізації взаємодії суспільства і природи нині обумовлені способом мислення людей, екологізацією свідомості молодого покоління.

У розділі *екологію* (за В.Джигиреєм) визначено як науку, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів з навколишнім середовищем, організацію і функціонування надорганізмових систем; є сукупністю способів екологічного мислення, екологічної свідомості та екологічної поведінки. Охарактеризовано соціальні *функції екології*: світоглядна, освітньо-виховна, валеологічна, природоохоронна, адаптивна, гносеологічна, інформативна, креативно-мистецька та соціальна. Доведено, що соціальна значущість екології поляє в тому, що вона стала для всього людства не лише наукою, але й способом мислення, поведінки, реальністю дій.

Дослідження педагогічного аспекту екології як науки визначило необхідність звернення до поняття «*екологічна освіта*», що визначається як цілеспрямований процес формування відповідального ставлення молоді до оточуючого природного середовища в усіх видах суспільно-трудової діяльності та спілкування з природою.

Проаналізовано філософсько-антропологічний, філософсько-історичний, соціологічний підходи до тлумачення поняття «культура». Культура охарактеризована в різних аспектах: як специфічна діяльність особистості; сукупність засобів і впливів на людину; спосіб життя, система правил людського буття, цінностей, традицій і вірувань тощо. *Культуру* (за підходом Т.Парсонса) представлено як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних, емоційних рис суспільства, що містить у собі не лише різні види мистецтва, а й спосіб життя, систему соціальної дії що складається з певних компонентів: систем виробництва та відтворення культурних зразків, соціокультурної презентації, соціокультурної регуляції. Охарактеризовано (за І.Тюрменко) *функції культури*: гносеологічну, інформаційну, регулятивну, аксіологічну та світоглядну.

Екологічна культура (В.С. Крисаченко, І.Т. Суравегіна) розглянута як технологія забезпечення стійкої рівноваги в системі “людина-довкілля”, що містить в собі такі складові, як: екологічна свідомість, екологічні переконання, екологічний світогляд, наявність готовності до екологічної діяльності, формування відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Екокультурну діяльність особистості охарактеризовано як складову соціокультурної діяльності, що базується на засадах екологічної освіти, екологічного виховання та екологічної культури та реалізується в формах соціально-виховної діяльності.

Екокультурну діяльність студентів лісотехнічних коледжів визначено як процес включення студентів в форми екологічної соціально-позитивної діяльності, що супроводжується засвоєнням знань, цінностей, навичок екологічної культури.

Формування особистості засобами екокультурної діяльності визначено як процес поетапного культурно-ціннісного становлення та розвитку такої системи екологічних знань, діяльнісних та особистісних характеристик, що забезпечує оптимізацію взаємовідносин особистості у системі «суспільство-природа».

У розділі *соціалізацію* (за І.Зверєвою) представлено як процес входження людини в суспільство разом із його соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. Охарактеризовано соціологічний, факторно-інституціональний, інтеракціоністський, інтерізаційний та *інтраіндивідуальний* підходи до характеристики соціалізації. Охарактеризовано *соціально-філософський* (С.Батенін, В.Москаленко, А.Харчев та ін.) та *соціально-психологічний* (Г.Андрєєва, Н.Андрєєнкова, С.Белічева, Я.Коломінський, І.Кон, О.Леонтєв, М.Лукашевич, Р.Немов, А.Петровський та ін.) напрями в соціалізаційній проблематиці. Деталізовано характеристики соціально-педагогічного підходу (В.Бочарова, Н.Лавриченко, І.Зверєва, А.Капська, О.Мудрик, С.Савченко, Н.Чернуха та ін.) до соціалізації як процесу активного особистого самоперетворення, що відбувається на тлі соціокультурного середовища, що змінюється.

Базовим для дослідження стало визначення А.Й. Капської, яка розглядає соціалізацію як процес набуття, результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, знань, цінностей, рис характеру, компетентності, спеціальних навичок, соціальної чутливості, групових норм, системи соціальних ролей, зв'язків та відносин. Це дозволило визначити *соціалізацію студентів коледжу* як процес і результат засвоєння й активного відтворення студентами коледжу соціального досвіду, внаслідок системного педагогічного та інтелектуального впливу результатів діяльності навчання та соціально-виховних інститутів. Для студентів в процесі соціалізації провідним є механізми систематизації, конструювання, інтегрування молодою людиною образу світу, формування соціальності і соціальної лабільності як головного результату соціалізації, в якій здійснюється творчість особистості, її самовизначення.

Охарактеризовано (за А.Мудриком) *соціально-педагогічні механізми соціалізації*: традиційний (передбачає засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів осіб найближчого оточення); інституційний

(функціонує у процесі взаємодії людини з інститутами суспільства і різними організаціями); стилізований (діє у межах певної субкультури); міжособистісний (функціонує в процесі взаємодії людини з суб'єктивно значущими для неї особистостями). Визначено роль коледжу як сприятливого соціально-освітнього середовища в реалізації соціально-педагогічних механізмів соціалізації.

Надано характеристику тих методологічних підходів до соціалізації особистості (діяльнісний, антропоцентричний, системний, особистісно-орієнтований, компетентнісний), що забезпечуватимуть залучення студентів коледжів до екокультурної діяльності. Висвітлено зміст *провідних принципів організації екокультурної діяльності* студентів коледжів: системності, компетентності, інтегративності, гуманізації стосунків між людиною і природою, цілісності, практичної спрямованості на розвиток емоційно-ціннісного ставлення особистості до природи тощо.

У розділі виявлено *особливості соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності*, а саме: особливості особистісної соціалізації (задоволеність життєвим вибором; вибір шляхів самореалізації; бачення своїх особистісних цілей та завдань, створення стратегії життєдіяльності; усвідомлення своїх особистісних ресурсів); особливості професійної соціалізації (подолання вагань в правильності професійного вибору; пристосування до вимог майбутньої професії, усвідомлення можливостей та ресурсів майбутньої професії; усвідомлення студентом суті професійної діяльності та себе як майбутнього професіонала); особливості закладової соціалізації (вплив екокультурного середовища лісотехнічного коледжу на становлення особистості студента; включення студентів лісотехнічного коледжу в систему соціально-корисної екокультурної діяльності; створення середовища підтримки та прийняття позицій, думок, переконань студентів коледжів).

Визначено перспективи подальшої експериментальної роботи з соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності:

використання можливостей навчально-виховного процесу щодо формування знань екологічної культури, використання тренінгів та екологічних проектів як форм інтерактивної діяльності, застосування форм волонтерської роботи, залучення студентів до гурткової та клубної роботи екокультурного змісту.

Розділ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЛІСОТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Обґрунтування змісту моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності

У сучасних умовах успішне вирішення проблеми соціалізації студентської молоді вимагає пошуку нових, нестандартних підходів до її вирішення. В процесі дослідження процесу соціалізації науковці звертають увагу на різноманітність засобів соціалізації. Одним з дієвих засобів соціалізації студентів коледжів виступає екокультурна діяльність.

У своєму дослідженні ми опиралися на висновки дослідників (О. Безпалько [14], Р.Вайнола [34], А. Капська [99], О. Карпенко [102], Н. Чернуха [274] та ін.) стосовно того, що соціалізація має бути педагогічно керованим процесом становлення особистості як суб'єкта суспільної життєдіяльності в певному соціумі й усвідомлення себе в ньому як особистості.

Здійснений нами теоретико-методологічний аналіз сутності й особливостей соціалізації студентів коледжу, визначення методологічних підходів та принципів соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності зумовили логіку й методику експериментальної роботи, визначили необхідність розроблення та впровадження структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності і соціально-педагогічних умов її реалізації.

Експериментальна робота носила комплексний характер і передбачала два послідовні етапи. У процесі першого – досліджувався рівень соціалізації студентів лісотехнічних коледжів, створювалася структурно-функціональна модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності; другий – передбачав впровадження структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної

діяльності та експериментальну перевірку дієвості впроваджених соціально-педагогічних умов.

Констатувальний етап експерименту проходив з 2010 по 2011 рр. та передбачав:

- контент-аналіз змісту соціально-виховної роботи з соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності;
- контент-аналіз змісту навчальних програм предметів, які на нашу думку впливають на соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності ;
- анкетування студентів з метою здійснення оцінки обізнаності щодо видів та форм екокультурної діяльності;
- обґрунтування критеріїв та показників, визначення рівнів соціалізації студентів лісотехнічних коледжів;
- розробку структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності та соціально-педагогічні умови;
- прогнозування завдань експериментальної роботи на формульовальному етапі.

Експериментальна робота проводилася на базі трьох лісотехнічних коледжів: Малинського лісотехнічного коледжу Житомирської області, Березнівського лісотехнічного коледжу Рівненської області, Великоанадольського лісового коледжу Донецької області.

Загальна кількість респондентів, що брали участь у констатувальному експерименті становила 324 особи (студенти II-III курсів лісотехнічних коледжів). На різних етапах експериментальної роботи до участі було залучено 48 педагогічних працівників. Таким чином, загальна кількість учасників експерименту становила 372 особи.

Здійснення педагогічної оцінки рівнів соціалізації студентів лісотехнічних коледжів передбачало необхідність розробки критеріального

апарату нашої дисертації, що ми здійснили на основі аналізу праць дослідників проблеми соціалізації студентів коледжів та визначених нами особливостей даного процесу.

Отже, структурування підходів до соціалізації студентів лісотехнічних коледжів здійснюється науковцями в двох аспектах: змістовому і процесуальному. Зазначимо, що більшість дослідників розглядають соціалізаційний процес як систему, що містить такі складові: володіння особистістю певним рівнем знань, умінь, досвідом діяльності і ставлення до неї.

Згідно такого підходу, ми представимо соціалізацію студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності як сукупність когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-практичного компонентів, на основі чого визначено зміст однойменних критеріїв. Кожен із визначених нами критеріїв представляє собою сукупність індикаторів-показників, рівень прояву яких дозволить оцінити сукупний рівень соціалізації студентів лісотехнічних коледжів. Деталізуємо зміст даних критеріїв та їх показників.

Когнітивний критерій завдяки реалізації показників даного критерію індивід засвоює соціальний досвід, який містить суспільні уявлення, ідеали, цінності і норми, алгоритми, стандарти і принципи, адекватні норми поведінки, життєві мотивації і потреби, в нього формується соціально значуща сукупність соціальних ролей. Метою формування знань екокультурної діяльності має стати формування сучасного екологічного мислення, яке являє собою поєднання пізнання сутності екологічної дійсності, усвідомлення свого місця в ній, засвоєння норм цивілізованої екологічної поведінки, формування навичок відповідної природоохоронної діяльності і на її основі – формування екокультурної діяльності як засобу соціалізації студентів коледжів.

Це дозволяє окреслити такі *показники* когнітивного критерію:

- наявність системи знань про сутність екологічної дійсності, природу;
- знання про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі;
- розуміння сутності екологічних явищ і процесів;
- розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа».

Мотиваційно-ціннісний критерій є функціональною складовою екологічної культури, оскільки формування системи мотивів і цінностей особистості – це не тільки гуманістичне спрямування сучасних освітніх процесів, а й передумова реальних економічних, соціальних, політичних перетворень держави. При цьому зрушення, які відбуваються у культурних орієнтаціях, обумовлюють зміни у соціально-економічних і екологічних процесах, динаміку суспільного розвитку суспільства загалом і особистості зокрема. Розвиток системи екокультурних цінностей суспільства і окремої особистості глибоко взаємозалежні, оскільки цілісне особистісне становлення суб'єкта екокультури відбувається: по-перше, на певній духовно змістовній основі, створеній у суспільстві; по-друге, – у конкретному екокультурному середовищі, яким, зокрема, є лісотехнічний коледж. У нашому дослідженні ми виходили з положення про те, що ціннісні орієнтації в соціалізаційному процесі виконують функції мотивів, тобто стимулюють і смислоутворюють діяльність. Виокремлення мотиваційно-ціннісного критерію у цілісній характеристиці рівня соціалізації студента зумовлене міркуваннями, що мотиви діяльності, сповідування і дотримання екологічних цінностей, зумовлюють не тільки його поведінку, але і її розвиток, становлення студента як соціальної особистості. Ми будемо робити висновки про рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію на основі показників в поведінці студентів на основі: аналізу мотивів їх діяльності і поведінки в природі; мотивації особистості студента до саморозвитку та самовдосконалення; розуміння особистістю суті і сприйняття загальноцивілізаційних цінностей (визнання людини як найвищої цінності; усвідомлення важливості відповідального особистого ставлення до життєвого і професійного самовизначення. Показники даного критерію відображають певний рівень розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості студента коледжу, місце екокультурних мотивів і цінностей в ієрархії.

Отже, ми до структури мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації студентів лісотехнічних коледжів зараховуємо такі *показники*:

- визнання цінності природи та екокультурної діяльності;

- наявність відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності;
- прагнення участі в формах екокультурної діяльності.

Діяльнісно-практичний критерій відповідає за вибір та реалізацію екокультурної стратегії поведінки студента лісотехнічного коледжу на основі сформованого світогляду та розвиненої самосвідомості та визначеної системи цінностей. Реалізація показників даного критерію в поведінці студентів лісотехнічного коледжу передбачає включення особистості в суспільно-корисну діяльність екокультурного спрямування, залучення особистості до соціального досвіду, дає можливість особистості проявити себе в якості суб'єкта екокультурної діяльності, в результаті чого підвищується загальний рівень соціалізації. Проте ми усвідомлювали, що оцінка діяльності - це надзвичайно складний та довготривалий процес. Саме тому в межах нашого дослідження ми обмежились оцінкою таких поведінкових проявів в екокультурній діяльності студентів коледжів, що засвідчують результативність соціалізаційного процесу, а саме вчинків, окремих дій екокультурного змісту, участі в формах соціально-виховної роботи екокультурної спрямоіваності тощо. Саме тому в межах нашого дослідження ми обмежились оцінкою певних поведінкових проявів в екокультурній діяльності студентів коледжів, що засвідчують результативність соціалізаційного процесу. Отже, показники діяльнісно-практичного критерію можуть ефективно формуватися тільки за умови залучення студентів до самостійної, суспільно-корисної, активної екокультурної діяльності.

Такий показник, як участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності ми вважатимемо сформованим за умови, що ця діяльність є свідомою, системною, цілеспрямованою і її метою є покращення екокультурної соціальної ситуації, привнесення в соціальне середовище коледжу, громади, міста позитивних явищ.

Рівень прояву показників даного критерію визначається через сукупність умінь, що відображають рівень соціалізованості студентів в екокультурному середовищі, розвиток його особистості як суб'єкта екокультурної діяльності.

Також важливим є прояв уміння залучати інших осіб (студентів коледжу) до різновидів діяльності, що відповідає нормам та правилам екокультури.

Отже, відповідно до характеристики діяльнісно-практичної складової соціалізації студентів ми розробили перелік показників за яким надалі буде здійснюватись оцінка: сформованість діяльнісно-практичної складової соціалізації особистості студентів коледжів проявляється за такими показниками:

- здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності;
- самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування;
- участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності;
- відповідальність за екологічний стан довкілля.

Таким чином, нами здійснена розробка критеріального апарату дослідження соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності. Обґрунтування критеріїв та показників соціалізації студентів лісотехнічних коледжів дозволило нам надалі здійснити рівневу характеристику досліджуваного процесу.

На даному етапі констатувального експерименту нами введено та визначено зміст поняття “рівень соціалізації студентів коледжів”. Під рівнем соціалізації студентів коледжів ми будемо розуміти ступінь та міру прояву даних показників через систему знань, мотивів, цінностей та поведінки студентів коледжів.

Означені критерії і показники соціалізації дали змогу охарактеризувати рівні соціалізації студентів. Нами визначено *три рівні соціалізації студентів коледжів (низький, середній, високий)* та здійснено їх змістову характеристику.

Високий рівень соціалізації притаманний студентам, які проявляють достатній рівень знань про природу, людину, про екокультурну діяльність людини та її роль у природі; вони проявляють осмислене розуміння основних соціальних, соціокультурних, екологічних та екокультурних понять; розуміння

системи відношень «людина – суспільство - природа», бачення свого місця в цій системі; вони повною мірою демонструють розуміння сутності екологічних явищ і процесів; виявляють готовність самостійно здобувати й поповнювати знання про природу; у них сформовані власні переконання. Студенти цієї групи проявляють готовність до застосування системи знань, ціннісних орієнтацій і переконань у діяльнісно-практичну сферу. Їм притаманне почуття відповідальності за власні дії та вчинки; вони систематично працюють над самовдосконаленням і саморозвитком. Студенти з високим рівнем соціалізації визнають цінність природи та екокультурної діяльності; мають стійкі та яскраві інтереси та наміри до екокультурної діяльності; виявляють помітне прагнення участі в формах екокультурної діяльності і залучають інших студентів до участі в таких організаційних формах соціально-виховної роботи.

До групи з середнім рівнем соціалізації віднесено студентів, які володіють базовими знаннями про природу, людину, розуміють характер взаємодії в системі «людина – суспільство – природа», як правило, проявляють інтерес до екологічних проблем у світі і у своїй країні; мають особистісні переконання щодо екокультурних явищ. При цьому вони на завжди повною мірою виявляють розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа». Студенти цієї групи не завжди проявляють належне прагнення й зусилля для оволодіння знаннями; їм не завжди притаманне почуття відповідальності за власні дії, зокрема в природі, та дії інших людей. Студенти, віднесені до цієї групи, уміють ставити перед собою завдання екокультурної діяльності, проте досягають реалізації поставлених завдань лише під контролем педагогів. В цілому студенти, показники соціалізації яких сформовані на середньому рівні визнають цінність природи та екокультурної діяльності; вони мають інтерес до певних видів екокультурної діяльності. Студенти прагнуть участі в формах екокультурної діяльності лише тоді, коли їх роль в цих формах роботи є помітною та престижною. Студенти даної групи в цілому демонструють готовність та здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності, проте не завжди їм це вдається

успішно. Вони здатні до самостійних та активних дій у різних видах роботи екокультурного спрямування, проте не схильні залучати до такої роботи інших студентів.

До групи з *низьким рівнем соціалізації* належать студенти, які проявляють низький ступінь сформованої знань про природу; майже не володіють знаннями про відносини в системі «людина – суспільство – природа», не визначають свого місця в цій системі. Студенти даної групи, не проявляють належних зусиль для самостійного оволодіння й поповнення знань; не усвідомлюють цінностей екокультурної діяльності, не виявляють інтересів та намірів до екокультурної діяльності; вони майже не здатні використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності. При цьому студенти даної групи не проявляють належної наполегливості щодо виконання поставлених перед ними завдань екокультурної діяльності; вони пасивні, до наданих можливостей долучитися до участі в формах екокультурної роботи ставляться невідповідально.

Ми усвідомлювали, що даний рівневий підхід до оцінки соціалізації студентів коледжів потребує зведення до єдиної бальної шкали. В подальшому всі результати оцінювання ми будемо зводити до відсоткової шкали та оцінювати в межах від одного до ста відсотків.

Ми спиралися на метод формалізації (на основі результатів досліджень О.Киверялга [130] та В. Ядова [286]) та припускали, що оцінка показників соціалізації в межах від 0 % до 33 % характеризує низький рівень прояву чи сформованості діагностованого показника; від 34 % до 66% – середній; від 67% до 100 % – високий рівень прояву (сформованості) показника рівня соціалізації особистості студентів коледжу.

Визначення підходів до рівневої характеристики соціалізації особистості студентів коледжів дозволило нам визначити діагностичний матеріал нашого дослідження.

У ході констатувального етапу дослідження були використані такі методи: педагогічного спостереження за студентами у різних видах екологічної

діяльності, діагностичної бесіди, контент-аналізу змісту документації (навчальних планів, програм навчальних предметів, планів соціально-виховної роботи та звітів щодо її виконання); контент-аналіз результатів діяльності студентів, метод експертної оцінки, анкетування за методиками М.І.Рожкова [213] та «Альтернатива» В.А.Ясвіна і С.Д.Дерябо [57]. Ми вважали за доцільне в таблиці 2.1. представити співвідношення критеріїв, показників та діагностичних методик, якими ми вимірювали рівень соціалізації студентів коледжів.

На наступному етапі констатувального експерименту з метою аналізу змісту соціально-виховної роботи коледжів за напрямком соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності нами було проаналізовано змістовий компонент навчально-виховного процесу фахівців зі спеціальності «Лісове господарство» освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст».

Ми вважали за доцільне проаналізувати зміст навчальної роботи з підготовки майбутніх фахівців – лісоводів. Для аналізу було використано навчальні плани таких вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації як: Малинський лісотехнічний коледж, Березнівський лісотехнічний коледж, Великоанадольський лісовий коледж. Ми ставили перед собою завдання аналізу ролі екокультурного компонента у змісті підготовки фахівця за спеціальністю «Лісове господарство». У результаті аналізу навчальних планів ми визначили перелік предметів, зміст який найбільшим чином відображає екокультурну складову соціалізації студентів коледжів.

Проаналізувавши програми цих фахових дисциплін, а саме такі, як: «Екологія», «Охорона природи», «Озеленення населених місць», «Основи тепличного господарства», «Лісозахист», «Дендрологія» ми зробили висновок, що ці програми мають недостатню кількість годин на проведення лабораторних та практичних занять, екскурсій в природу, необхідних для формування навичок практичної діяльності в природі, формування екологічної культури

**Діагностичні методики для визначення рівня сформованості
показників соціалізації студентів коледжів**

Критерії	Показники	Діагностичні методики
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - наявність системи знань про природу; - знання про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі; - розуміння сутності екологічних явищ і процесів; - розуміння свого місця в системі «людина – суспільство – природа» 	<ul style="list-style-type: none"> - авторське анкетування - тестування - методика «Незакінчене речення»
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - визнання цінності природи та екокультурної діяльності; - наявність відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності; - прагнення участі в формах екокультурної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - діагностика типів мотивації взаємодії з природою за методикою «Альтернатива» - методика «Незакінчене речення» - діагностика соціалізації за методикою М.І.Рожкова - включене спостереження
Діяльнісно-практичний	<ul style="list-style-type: none"> - здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності; - самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування; - участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності; 	<ul style="list-style-type: none"> - діагностика спрямованості особи в екологічній діяльності за анкетою «Студент і природа» - ранжування результатів - опитування - авторська анкета - експертна оцінка

студентів, їх успішної соціалізації засобами екокультурної діяльності. Порівняльний аналіз змісту програм предметів природничого циклу наведений нами в таблиці 2.2.

Отже, здійснений нами контент-аналіз змісту навчального матеріалу (навчальні плани, навчальні програми дисциплін) дозволив дійти висновку про недостатність відображення проблеми соціалізації студентів лісотехнічних

коледжів засобами екокультурної діяльності у змістовому компоненті навчального процесу підготовки майбутніх фахівців лісотехнічної галузі, мінімальну увагу, що приділяється у навчальному процесі проблемам формування екокультурних знань, цінностей, переконань, навичок та умінь екокультурної діяльності.

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз змісту програм предметів природничого циклу

Назва програми	Всього годин	В тому числі на уроках			Самостійна робота
		всього	В тому числі		
			лекції	Практичні роботи	
Екологія	54	32	32	-	22
Охорона природи	81	45	29	16	36
Озеленення населених місць	81	51	45	6	30
Основи тепличного господарства	54	33	27	6	21
Дендрологія	162	84	68	16	78
Лісозахист	216	124	94	30	92
Ботаніка	135	77	8	24	58

У результаті здійсненого контент-аналізу ми переконалися в необхідності оновлення та часткової модернізації навчального матеріалу, що може полягати в розробці окремих змістових модулів до вищезгаданих предметів. Проте, на нашу думку, більш комплексним рішенням може стати впровадження спецкурсу чи факультативу (виходячи з можливостей навчального плану), який би було присвячено окремим аспектам екокультурної діяльності студентів коледжів.

На наступному етапі констатувального експерименту нами було здійснено контент-аналіз змісту соціально-виховної роботи коледжів за напрямком екокультурної діяльності студентів

Нами було проаналізовано 9 річних планів коледжів (з 2006 по 2009 рр.) що здійснюють підготовку фахівців зі спеціальності «Лісове господарство», 27 планів кураторів академічних груп. Додатково нами було проаналізовано звіти про роботу, сайти коледжів у мережі Інтернет.

Здійснений нами аналіз дозволив нам дійти таких висновків: у планах окремим завданням роботи не визначено «залучення студентів до екокультурної діяльності»; лише у двох річних планах роботи із дев'яти (22%), згадується про завдання формування турботливого ставлення до культури та природи рідного краю; у планах виховної роботи кураторів академічних груп відповідно до задекларованих завдань передбачено проведення заходів, тематика та зміст яких передбачають формування екокультурних знань та вмінь майбутніх фахівців. Так планом Великоанадольського лісового коледжу передбачено участь студентів у святкуванні Міжнародного дня Довкілля, план роботи Березнівського лісотехнічного коледжу містить інформацію про традиційне проведення Тижня екології, у плані Малинського лісотехнічного коледжу зазначено, що студенти разом з громадою міста беруть участь в прокладанні «екологічної стежки».

Аналіз планів виховної роботи кураторів груп також дозволив засвідчити епізодичність роботи зі студентами за означеним напрямом, певний дисбаланс завдань виховної роботи, що задекларовані планами та тематики організаційних форм роботи.

Отже, в результаті контент-аналізу документації нами виявлено недостатню сформованість системи соціально-виховної роботи щодо соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності, недостатній рівень висвітлення проблеми формування екокультури в змісті соціально-виховної роботи коледжів, відсутність цілеспрямованих організаційних форм екокультурного спрямування.

На наступному етапі констатувального експерименту нами було використано метод ранжування для оцінки змісту у екокультурної діяльності студентів коледжів та визначено пріоритетні засоби екокультурної діяльності в практиці соціально-виховної роботи коледжів.

У ході виконання завдання для визначення пріоритетних засобів екокультурної діяльності пропонувався перелік тверджень діагностики «Студент і природа», в якому студенти виставляли відповідну оцінку за 10-бальною шкалою, визначаючи пріоритетність форм роботи екокультурного спрямування. При цьому саме оцінювання студентами форм роботи відбувалося так: перше за значимістю місце оцінювалось у 10 умовних балів,

Таблиця 2.3

Результати ранжування студентами коледжів пріоритетності форм роботи екокультурного спрямування (n=324)

Місце за значимістю	Засоби екокультурної діяльності	Коефіцієнт оцінки
1.	Екскурсії в природу, по екологічній стежці	2926
2.	Участь у екологічних конкурсах та виставках	2802
3.	Участь у проектах, спрямованих на збереження природи рідного краю	2696
4.	Оформлення стендів про природу, її охорону. Створення музейної експозиції	2288
5.	Участь у екологічних акціях	1976
6.	Робота з озеленення території коледжу, аудиторій	1893
7.	Робота по вивченню та збереженню рідкісних рослин	1615
8.	Туристичні походи	597
9.	Випуск екологічної газети	524
10.	Читання книг про природу	503

друге – в 9 балів і т.д. Результати ранжування дозволили нам визначити пріоритетні засоби екокультурної діяльності, вони відображені в таблиці 2.3.

Так, за результатами опитування до пріоритетних засобів екокультурної діяльності студенти зарахували: екскурсії в природу, по екологічній стежці, участь у екологічних конкурсах та виставках, участь у проектах, спрямованих на збереження природи рідного краю, оформлення стендів про природу, її охорону, створення музейної експозиції, участь у екологічних акціях, роботу з озеленення території коледжу, аудиторій, роботу по вивченню та збереженню рідкісних рослин. Ми дійшли висновку, що в ході подальшої експериментальної роботи ми маємо підтвердити, що впровадження вище зазначених форм екокультурної діяльності, сприятиме ефективнішому процесу соціалізації студентів.

З метою виявлення мотивів екологічної діяльності, ставлення до природи, використовувалась методика «Незакінчене речення». Студентам роздавалось декілька незакінчених речень (не більше 6), і вони мали закінчити їх. Наведемо приклади таких речень:

- моє ставлення до природи обумовлене...
- я люблю бувати на природі, тому що...
- коли я бачу, що хтось ламає гілку на дереві, то...
- ми можемо поліпшити екологічний стан міста (селища) завдяки...

Аналіз виконання цього завдання надав нам можливість зробити висновки про сформованість екологічних переконань студентів та мотивів екокультурної діяльності. Ми змогли дійти таких висновків:

- студенти у своїх відповідях продемонстрували переважно середній рівень знань (57,41% -186 осіб) про природу, про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі;

- більшість студентів (58,95% -191 особа) не виявила розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа», не давала рекомендацій конструктивного характеру щодо вчинків екокультурного спрямування;

- проте переважна більшість студентів коледжів (62,96% - 204 особи) продемонстрували помітний інтерес та прагнення участі в формах екокультурної діяльності.

Нашим наступним діагностичним інструментом стала авторська анкета, метою якої було виявлення рівня сформованості показників когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-практичного критеріїв оцінки соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності [додаток Б].

Аналіз результатів відповідей респондентів дозволив встановити, що низка питань (наприклад, це такі питання, як: Якими видами позааудиторної діяльності ви бажали б займатися після занять та у вихідні дні? Що приваблює вас у цій діяльності? Які цілі ви ставите перед собою в житті? Які проблеми довкілля вас хвилюють найбільше і чому? Що ви, на вашу думку, можете зробити вже сьогодні для вирішення екологічної кризи? Хто має вирішувати місцеві екологічні проблеми?) дозволила виявити суттєві протиріччя:

- між рівнем сформованості екологічних знань та вмінням використовувати ці знання у конкретних ситуаціях екокультурної діяльності;

- між необхідністю встановлювати причинно-наслідкові зв'язки під час характеристики проблем забруднення навколишнього середовища та відсутністю інтегративних міждисциплінарних програм, що вивчають глобальні, регіональні та місцеві екологічні загрози;

- між бажанням студентів брати участь у природоохоронній діяльності та не сформованістю необхідних якостей особистості, браком практичного досвіду екокультурної діяльності..

Ми вважали за доцільне підтвердити ці висновки окремими цифровими показниками. Так, наприклад понад 67,59% (219 осіб) студентів правильно назвали екологічні загрози і лише 33,33% (108 осіб) вказали шляхи виходу із них.

Що стосується аналізу відповідей стосовно участі студентів коледжів у природоохоронній діяльності і відповідальності за неї, то результати розподілилися наступним чином:

- особиста участь – 26, 23% (85 осіб) – що виявили високий рівень соціалізації;

- відповідальність місцевої влади – 50,93% (165 осіб) – що виявили середній рівень соціалізації;

- неможливість вирішення екологічних проблем на даному етапі – 33,03% (107 осіб) що виявили низький рівень соціалізації;

Отже використання вищезазначеного інструментарію експериментального дослідження дозволило нам визначити рівень соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності.

Для подальшого порівняльного аналізу нами на даному етапі експериментальної роботи було сформовано дві групи: експериментальну (164 особи) та контрольну (160 осіб) групи. Принципом розподілу дві групи стали результати констатувального експерименту. Надалі ми вважали групи, де результати педагогічного оцінювання були дещо нижчими експериментальними. Окрім того ми обирали для експериментальної роботи надалі ті коледжі, в яких отримували згоду адміністрації на проведення формувального експерименту.

Характеристика складу учасників експериментальних та контрольних груп представлена в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

**Характеристика складу учасників
експериментальних та контрольних груп (абсолютні числа)**

Учасники експериментальних груп		Учасники контрольних груп	
Всього 324 особи			
Великоанадольський лісовий коледж	24	Великоанадольський лісовий коледж	26
Березнівський лісотехнічний коледж	48	Березнівський лісотехнічний коледж	38
Малинський лісотехнічний коледж	92	Малинський лісотехнічний коледж	96
Всього	164	Всього	160

За методикою М.І.Рожкова було узагальнено результати, отримані в під час констатувального експерименту за трьома критеріями соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності (високий, середній, низький) та представлено дані по експериментальній та контрольній групах в змісті таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

**Рівні соціалізації студентів коледжів
(результати констатувального експерименту)**

Рівні соціалізації	Початок експерименту				Достовірність розходжень
	Контрольна група		Експеримент. група		
	К-ть	%	К-ть	%	
Високий	21	13,12	23	14	$p < 0,05$
Середній	78	48,75	83	50,6	
Низький	61	38,13	58	35,4	
Всього	160	100	164	100	-

Таким чином, ми дійшли висновку, що результати констатувального етапу дослідження з визначення рівня соціалізації студентів коледжів засвідчили те, що в умовах сучасного розвитку українського суспільства практика соціально-педагогічної роботи не вирішує завдання забезпечення повноцінності соціалізуючого процесу студентів коледжів засобами екокультурної діяльності.

За таких умов, як підтверджують результати дослідження, саме екокультурна діяльність, маючи широкий арсенал засобів для задоволення потреб і інтересів студентства, забезпечує позитивний вплив на когнітивний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компоненти соціалізації студентів у тісній взаємодії з природою, що сприяє повноцінному соціальному становленню та розвитку молодого громадянина

Результати констатувального експерименту дозволили визначити *основні проблеми та труднощі* практики соціально-педагогічної роботи лісотехнічних

коледжів по соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності, а саме :

- відсутність звернень до проблеми соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності в нормативних документах коледжів;
- мінімальна кількість тем в навчальних предметах, де було б відображено завдання соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності;
- недостатня спрямованість змісту базових предметів на розв'язання завдань соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності;
- епізодичність, відсутність системи соціально-виховної роботи зі студентами коледжів за даним напрямом;
- недостатня кількість організаційних форм соціально-виховної роботи, спрямованих на формування вмінь та навичок екокультурної діяльності;
- недостатньо сформовані інтереси та потреби студентів коледжів щодо участі в формах роботи екокультурного спрямування;
- переважно низький рівень сформованості усвідомлення цінності природи та екокультурної діяльності;
- відсутність чіткої стратегії в побудові планів, перспектив екокультурної поведінки.

Таким чином обґрунтування та характеристика критеріїв, показників, подальше визначення рівнів соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності та виявлення проблеми та недоліків практики соціально-педагогічної роботи лісотехнічних коледжів по соціалізації студентів дозволили нам здійснити розробку *структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності (рис.2.1)*

Під час дослідження нами був здійснений аналіз ймовірних моделей соціалізації студентів. Відомо, що моделювання є важливою умовою процесу соціалізації студентів. Головна перевага моделювання – можливість охопити процес соціалізації цілісно [221, с.192]. Приступаючи до розробки моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності

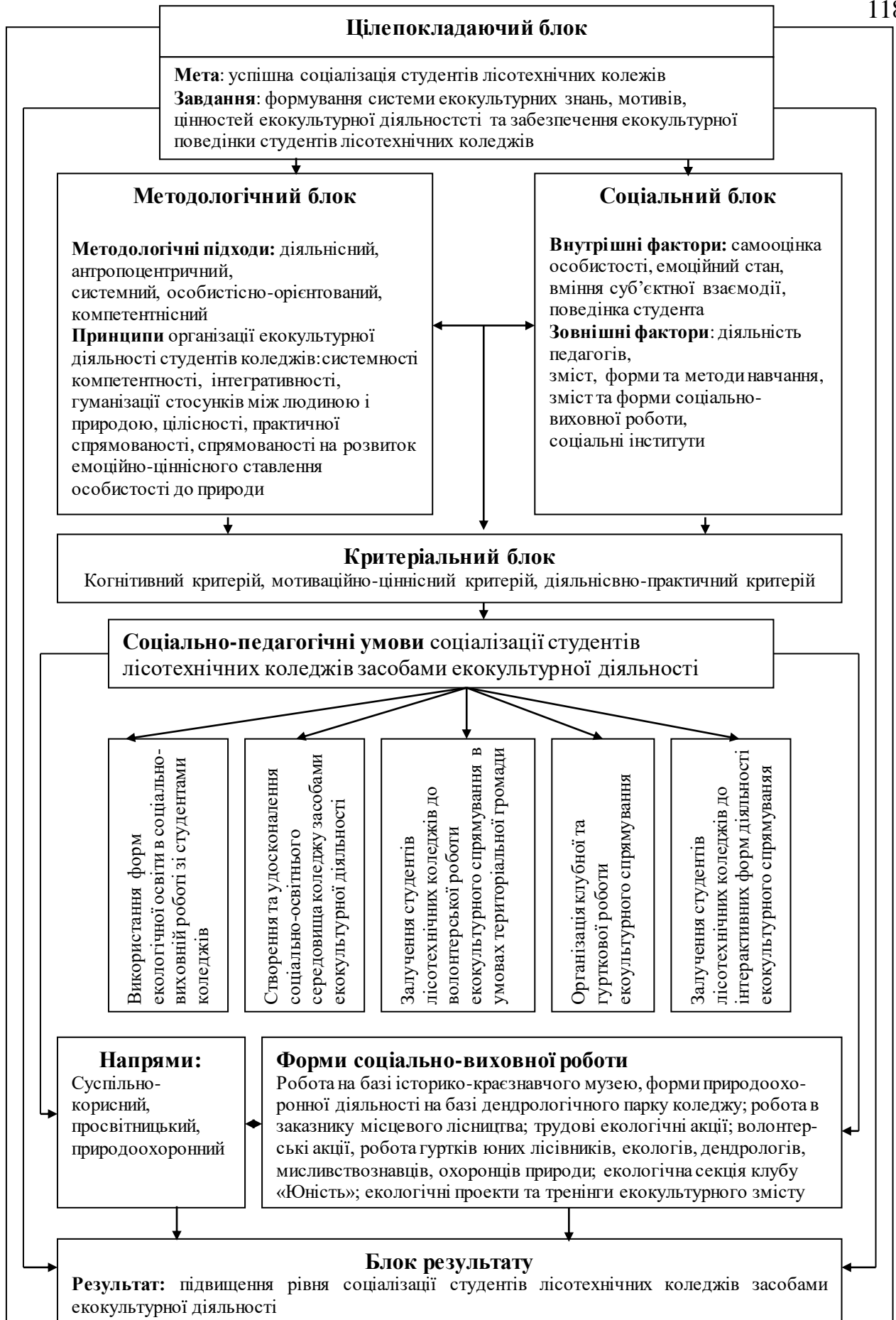

Рис.2.1. Структурно-функціональна модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

ми враховували вітчизняні та зарубіжні досягнення в цьому аспекті (О.Яременко [305], М.Алексєєва-Вовк [4], Ю.Галагузова [66], Н.Абрамовських [1], І.Мельничук [158], З.Фалінська [261]).

Будуючи структурно-функціональну модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності, ми припускали, що процес соціалізації передбачає не тільки усвідомлення і засвоєння індивідом соціоприродних цінностей, норм, принципів і правил відносин, але й активне їх відтворення, що забезпечує можливість формування нової соціальної позиції, реалізації себе як активного творчого суб'єкта соціальної дії [261, с. 180-196]. У процесі дослідження ми опиралися на результати наукових напрацювань Б.Ананьєва [5], І.Беха [18], Л. Виготського [36], А. Леонт'єва [138], С. Рубінштейна [217] та інших, що особистість формується у діяльності і в спілкуванні з іншими людьми. У контексті здійснюваного нами дослідження важливим є поняття «провідної діяльності» (Л.Виготський [36], Д.Ельконін [71], А. Леонт'єв [139], С. Рубінштейн [216]), яка відіграє домінуючу роль у процесі соціалізації індивіда на певному віковому етапі. Для нашого дослідження такою діяльністю стала екокультурна діяльність студентів коледжів.

Вважаємо за доцільне дати коротку характеристику основних структурних блоків нашої авторської моделі.

В основу моделі було покладено розуміння процесу соціалізації студентів коледжів як багатогранного і складного процесу, пов'язаного з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самостановлення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.

Цілепокладаючий блок моделі містить мету та завдання. *Мета* реалізації даної моделі полягає в успішній соціалізації студентів коледжів. *Завданнями*

реалізації даної моделі є: формування системи екокультурних знань, мотивів, цінностей екокультурної діяльності та забезпечення екокультурної поведінки студентів лісотехнічних коледжів.

Методологічний блок містив ті філософські підходи до соціалізації студентів коледжів та принципи організації екокультурної діяльності студентів коледжів (див. п. 1.2.). Такими *методологічними підходами* до соціалізації студентів коледжів визначено: діяльнісний, антропоцентричний, системний, особистісно-орієнтований, компетентнісний. Другою складовою даного блоку визначено *принципи* організації екокультурної діяльності студентів коледжів: системності, компетентності, інтегративності, гуманізації стосунків між людиною і природою, цілісності, практичної спрямованості та спрямованості на розвиток емоційно-ціннісного ставлення особистості до природи тощо.

Третім структурним блоком нашої моделі стало *соціальне середовище коледжу*. Встановлено, що ефективність процесу соціалізації студентів коледжу детермінується сукупністю внутрішніх і зовнішніх факторів середовища коледжу. В даному блоці визначено внутрішні та зовнішні фактори соціального середовища лісотехнічного коледжу. *Внутрішні фактори*: самооцінка особистості, емоційний стан, вміння суб'єктної взаємодії, поведінка студента. *Зовнішні фактори*: діяльність педагогів, зміст, форми та методи навчання; зміст та форми соціально-виховної роботи; вплив соціальних інститутів.

В умовах соціального середовища шляхом використання механізму соціалізації відбувається переведення потреб зовнішньої сторони системи в елементи внутрішньої сторони системи – в особистість, тобто відбувається процес інтеріоризації цих вимог у формі норм, ролей, цінностей, потреб тощо. Одночасно спостерігається і зворотній процес – перетворення досвіду особистості в дії, поведінку.

Четвертим блоком моделі став *критеріальний блок*, який містить когнітивний, мотиваційно-ціннісний та діялісно-практичний критерії соціалізації студентів коледжів, відповідні показники їх прояву та рівні (високий, середній, низький) соціалізації студентів коледжу.

Ми усвідомлюємо, що впровадження такої моделі мають забезпечувати відповідні соціально-педагогічні умови соціалізації студентів коледжів. *Блок умов* став п'ятим блоком розробленої нами моделі. Визначаючи соціально-педагогічні умови соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності ми спиралися на сучасні наукові трактовки понять «умови», «педагогічні умови» і «соціально-педагогічні умови».

Аналіз наукової літератури (О. Карпенко [102], Н. Лавриченко [134], М. Лукашевич [145], С. Харченко [270] та ін.) свідчить, що у дослідників немає єдиного підходу щодо трактування соціально-педагогічних умов впливу на особистість. М. Лукашевич трактує поняття «умови» як чинники, що спричиняють виникнення та існування певного об'єкта чи суспільного явища і є синонімом понять «середовище» і «обставини»; у нашому дослідженні – соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності – включають в себе суспільні, природні, матеріальні та духовні обставини [145].

Ми погоджуємось з думкою С.Дибби стосовно того, що сукупність усіх умов, які оточують об'єкт, можна з певною долею умовності характеризувати більш широким поняттям «середовище». С. Дибба, аналізуючи соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді, вважає за можливе і доцільне трактувати їх як чинники, які «стимулюють до самостійної соціальної творчості, оволодіння суспільним досвідом, сприяють конструктивній соціалізації особистості, яка відбувається в певному середовищі» [59].

Для нас важливими є результати дослідження Л. Середюк стосовно визначення соціально-педагогічних умов оптимізації особистісної самореалізації студентів. На думку дослідниці, соціально-педагогічні умови у реальному житті, зазвичай, реалізуються за допомогою засобів, які «допомагають впливати на суб'єкт» і «реалізувати соціально-педагогічні завдання» [225].

Проаналізовані підходи щодо трактування суті досліджуваного поняття дають підстави говорити про *соціально-педагогічні умови соціалізації студентів коледжів* як про певне середовище, обстановку, в яких здійснюється

процес соціалізації студентської молоді, а також як про чинники, що зумовлюють його результативність.

Отже в змісті розробленої нами структурно-функціональної моделі гіпотетично визначено такі *соціально-педагогічні умови* соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності:

- використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів;
- створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності;
- залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади;
- організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування;
- залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування

Останнім блоком розробленої нами моделі став блок результату, під яким ми будемо розуміти підвищення рівня соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

Таким чином, нами було розроблено структурно-функціональну модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності, до складу якої увійшли такі блоки: *цілепокладаючий, методологічний, соціального середовища коледжу, критеріальний, соціально-педагогічних умов та результату*.

Оскільки розроблена нами модель утворена структурними блоками, кожен з яких забезпечує реалізацію певних функцій соціалізації студентів коледжів вона визначена нами як *структурно-функціональна*.

Розробка структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності сприяла визначенню стратегії та тактики формувального етапу експериментальної роботи, зміст якого відображено в наступному параграфі.

2.2. Ефективність соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності

З метою перевірки дієвості структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності та визначених соціально-педагогічних умов її реалізації нами було розгорнуто формувальний етап експерименту, що тривав з 2010 по 2011 р.

До складу експериментальної групи увійшли 164 особи – студенти II –III курсів Малинського лісотехнічного коледжу. До складу контрольної групи увійшло 160 осіб - студентів Березнівського лісотехнічного коледжу та Великоанадольського лісового коледжу. Досліджуючи педагогічні засади соціалізації студентів коледжу шляхом включення їх у різні види екокультурної діяльності, ми зосередились на групі студентів, які навчаються за спеціальністю «Лісове господарство», яким викладаються предмети природничого циклу, тому можна говорити про „гніздову” вибірку.

У процесі формувального експерименту значна увага була приділена реалізації вирішенню таких сторін соціалізації студентів коледжів, які на констатувальному етапі дослідження привернули на себе нашу особливу увагу.

Нами було встановлено, що екокультурна діяльність, виступає в якості дієвого засобу соціалізації студентів та справляє позитивний вплив на когнітивний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компоненти в структурі особистості студента коледжу.

Завданнями формувального експерименту було визначено::

- визначення етапів експериментальної роботи з соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності;
- добір та угруповання засобів екокультурної діяльності студентів коледжів відповідно до визначених нами соціально-педагогічних умов та з урахуванням показників соціалізації студентів лісотехнічних коледжів;

– експериментальна перевірка ефективності впливу соціально-педагогічних умов на соціалізацію студентів коледжів у процесі екокультурної діяльності;

– виявлення найбільш ефективних форм та методів екокультурної діяльності, що забезпечують успішну соціалізацію студентів коледжів.

Теоретичний аналіз проблеми соціалізації студентів коледжів дозволив нам визначити, що перевірка дієвості структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності передбачала послідовність таких *етапів*: мотиваційно-цільового, змістово-діяльнісного та діагностично-корекційного. Здійснимо характеристику кожного з етапів експериментальної роботи.

1. *Мотиваційно-цільовий етап* перевірки дієвості структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності передбачав роботу з актуалізації перед студентами важливості відповідального ставлення до природи та до цінностей соціалізації засобами екокультурної діяльності; визначення та усвідомлення студентами мети, суті, чинників і механізмів цього процесу. Даний етап має на меті цілеспрямовану діяльність з формування мотивів участі в екокультурній діяльності, усвідомлення її ролі як засобу соціалізації.

Провідним завданням мотиваційно-цільового етапу було формування позитивної мотивацію щодо набуття екологічної компетентності студентів, формування ціннісного ставлення до природи, стимулювання їхнього особистісно – професійного зростання.

2. *Змістово-діяльнісний етап* перевірки дієвості структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності передбачав активне залучення студентів коледжів до різних видів екокультурної діяльності (колективної, групової, індивідуальної), наповнення екокультурної діяльності змістом, що сприяє розвитку, самопізнанню, життєвому і професійному становленню студентів коледжів та їх успішній соціалізації. Змістово-діяльнісний етап передбачав необхідність

врахування того факту, що результативність соціалізації студентів значною мірою залежить не тільки від вибору засобів впливу (методів, прийомів, форм роботи), але й від їх змістового наповнення.

Основним чинником соціалізації студентів лісотехнічних коледжів обрано екокультурну діяльність, як вирішальний фактор самореалізації, самоствердження студентів, формування нової системи екокультурних знань, цінностей та набуття навичок екокультурної поведінки.

Узагальнено підходи до засобів діяльності (К.А.Абульханова-Славська, О.М.Леонт'єв [140]) як інструментів забезпечення результативності даної діяльності, за допомогою яких здійснюється необхідне перетворення .

Засоби екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів визначено як інструментальне забезпечення результативності екокультурної діяльності шляхом залучення студентів до форм та методів екокультурної діяльності, результатом якої є перетворення екокультурного середовища. Основними *засобами* екокультурної діяльності визначено організаційні форми та прийоми соціально-виховної роботи лісотехнічних коледжів.

Основними *засобами* екокультурної діяльності визначено організаційні форми, методи, прийоми соціально-виховної роботи лісотехнічних коледжів. На даному етапі було обґрунтовано добір форм, методів, прийомів екокультурної діяльності. Визначено ряд *функцій*, які мають виконувати засоби екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів, а саме:

- *діагностико-прогностичну* (виявлення і вивчення проблем в організації та проведенні форм екокультурного спрямування; визначення алгоритму доцільного впровадження різноманітних засобів екокультурної діяльності);
- *освітньо-виховну* (концептуальне обґрунтування наповнення змісту екокультурної діяльності, дотримання єдності екокультурної освіти, виховання та діяльності);
- *соціально-адаптивну* (збагачення життєвого досвіду і набуття соціальних якостей студентами коледжів);

- *культурно-просвітницьку* (сприяння загальнокультурному розвитку студентів коледжів, створення умов для трансформації знань та умінь екокультурної діяльності в майбутній особистісний та професійний досвід);

- *превентивно-дозвілєву* (залучення студентів лісотехнічних коледжів та молоді територіальної громади до змістовного, соціально-корисного дозвілля та профілактика соціальних негативів).

Визначено провідні *напрями екокультурної діяльності* (просвітницький, суспільно-корисний, природоохоронний) та *організаційні форми соціально-виховної роботи*: клубна та гурткова робота, волонтерська робота, експонування, екскурсії, походи, зустрічі, форми впорядкування території, трудові акції та операції, екологічні проекти, тренінги тощо.

3. *Діагностично-корекційний етап* перевірки дієвості структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності передбачав отримання первинних результатів упровадження соціально-педагогічних умов соціалізації студентів коледжів у процесі залучення до екокультурної діяльності. Ми обрали в якості індикаторів визначення результативності педагогічних дій такі прийоми: зворотній зв'язок зі студентами та педагогами, відгуки студентів, аналіз післядії проведених організаційних форм роботи. На даному етапі здійснювалась корекція дій як автором дослідження, так і педагогами коледжів; відбувалося перенесення акцентів на ті показники соціалізації, що потребували більшої уваги.

Експериментальна робота розгорталась відповідно до визначених нами соціально-педагогічних умов та з урахуванням показників соціалізації студентів лісотехнічних коледжів.

Використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів визначено нами як першу соціально-педагогічну умову соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності.

Реалізація даної умови забезпечувала формування таких *показників* соціалізації студентів лісотехнічних коледжів, як: наявність системи знань про природу, культуру екологічної діяльність людини та її роль у природі;

розуміння сутності екологічних явищ і процесів; розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа».

Екологічна освіта передбачає формування в студентів лісотехнічних коледжів формування таких складових, як: екологічні знання, екологічна свідомість, екологічне мислення, готовність до екологічної діяльності, ступінь інтересу до екокультурної діяльності.

У процесі формувального експерименту нами визначено, що формування екологічних знань є частиною професійної підготовки студентів лісотехнічних коледжів. При цьому нами була здійснена робота на орієнтацію діяльності викладачів, які здійснюють підготовку студентів до екокультурної діяльності щодо підготовки студентів до формування цілісного уявлення про взаємодію та взаємообумовленість Людини та Природи; світоглядних знань про взаємозв'язки в системі «людина – суспільство – природа»; використання знань особливостей життєдіяльності в системі «людина – суспільство - природа».

З метою впровадження даної умови нами було здійснено:

- екологізація навчальних дисциплін природничого циклу питаннями екологічного спрямування;
- залучення в навчальний матеріал цікавих фактів з історії й сьогодення раціонального природокористування, в країні та, зокрема, в регіоні проживання студентів;
- ознайомлення студентів з найважливішими екологічними кризами та проблемами сучасної цивілізації й напрямками та формами їх подолання;
- підбір навчально-методичних матеріалів екокультурного спрямування з урахуванням інтересів і можливостей студентів;
- розробка системи завдань екокультурного спрямування для індивідуальної та самостійної роботи студентів коледжів.

В основу виконання даної соціально-педагогічної умови було покладено зміст та таких навчальних дисциплін, як: «Екологія», «Лісівництво», «Лісозахист», «Дендрологія», «Ґрунтознавство», «Ботаніка», «Охорона природи», «Основи тепличного господарства». У процесі вивчення цих

предметів студенти осмислюють життєву значимість навколишнього середовища для буття і необхідність самостійного активного включення в розв'язання посильних екологічних проблем, ознайомлюються з найновішими методиками виконання екологічних досліджень, здобувають знання про охорону довкілля та його поліпшення.

Нами було здійснено оновлення навчально-методичних комплексів визначених фахових дисциплін з метою привнесення в їхній зміст тем та завдань екокультурного звучання. У ході експерименту було проаналізовано та оновлено такі види навчально-методичних матеріалів до навчальних дисциплін природничого циклу, як: інструктивно-методичні вказівки до проведення лабораторних та практичних робіт; завдання для самостійних робіт; комплексні завдання до тестів для поточного, тематичного й підсумкового контролю навчальних досягнень студентів; завдання для самоконтролю студентів; тематика курсових та дипломних робіт; бібліографія до предметів; зміст лекційних занять; мультимедійні презентації до навчальних занять тощо.

Так у курсі "Ботаніка" Тему "Ріст, рух та розвиток рослин" доповнено завданням: розробити презентацією-захист тих рослин України, з якими пов'язані легенди, народні казки. Тема "Папоротеподібні" була доповнена позааудиторним завданням: написати есе про Купальську папороть.

У курсі "Ґрунтознавство" до теми "Вивітрювання гірських порід і мінералів" було запропоновано додати завдання для самостійної роботи: "Зображення гірських порід в пейзажному живописі художників України".

У курсі "Дендрологія" в темі "Основні хвойні та листяні породи" до практичної роботи було включено завдання: дібрати народні традиції різних областей України, пов'язані з деревами.

Окремим завданням стало розширення тематики науково-дослідних робіт студентів коледжів екологічного спрямування та проведення щорічних науково-практичних конференцій студентів. Впродовж експерименту в коледжі проведено такі студентські науково-практичні конференції екологічного спрямування: «Цивілізаційні аспекти екокультурної діяльності», «Подолання

екологічних криз: досвід та перспективи», «Людина і Природа: можливості та шляхи конструктивної взаємодії».

Автором дослідження розроблено та апробовано методичний посібник для кураторів академічних груп: «Форми і методи екокультурної діяльності як чинники соціалізації особистості». Матеріали посібника апробовано в ході настановчих семінарів, організаційних бесід з кураторами, що були долучені до впровадження експериментальної програми.

Змістовим стрижнем виконання умови використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів став курс «Основи тепличного господарства». Нами було розроблено авторську навчальну програму даного курсу, суттєво оновлено зміст тематичних модулів. Зразок орієнтовного тематичного плану програми «Основи тепличного господарства», рекомендованої для використання в навчальному процесі Методичною радою УМК (протокол №98 від 21.04.2012) представлено в Додатку Д .

Наведемо приклади використання екокультурної складової у змісті курсу «Основи тепличного господарства».

Так тема 6 «Вирощування квіткових та декоративних рослин» передбачає надання студентам коледжів інформації про вирощування квіткових та декоративних рослин, однорічників, двох- та багаторічних кімнатних рослин та вигінкових культур, вазонів. Одним з аспектів даної теми є інформування студентів про особливості вирощування промислових квіткових рослин: тюльпанів, лілій, амарилісів, кал, троянд. Нами було здійснено реалізацію принципу міжпредметних зв'язків, зокрема, поєднання змісту фахового звучання з інформацією курсу «Культурологія». Дані про вирощування тепличних квітів анонсувались текстами давньогрецьких легенд та міфів про історію походження квітів та відповідною мультимедійною презентацією.

У ході засвоєння студентами матеріалів теми 8 «Ведення селекційної роботи в тепличному господарстві» розглядалися питання організації селекційної роботи в умовах теплиці, генетики й гібридизації деревних і

чагарникових порід. Окремим питанням вивчається техніка схрещування на зрізаних гілках тополі, верби в умовах теплиці.

Під час даної лекції ми використали метод узагальнення екокультурного досвіду студентів і провели «Інтелектуальний аукціон». Студенти мали назвати цікаві відомості, історичні факти, прислів'я, пов'язані з цими рослинами, що стали уособленням української природи. Епіграфом до цього питання нами було обрано незабутні слова В.Симоненка: «А якщо впадеш ти на чужому полі, прийдуть з України верби і тополі; стануть над тобою, листям затріпочуть, тугою прощання душу залоскочуть...»

Студенти виявили не аби яку інтелектуальну активність. Нижче ми наводимо приклади найбільш цікавих відповідей.

Студенти згадали про той факт, що блискавка найчастіше вдаряє в дуб, сосну і ялину, проте майже ніколи не вражає тополю.

Тополя належить до рослин, що найкраще очищають повітря. Такої думки дійшли японські вчені, дослідивши 80 видів рослин. Вони провели і практичний експеримент: насадили вздовж однієї з найбільш напружених магістралей Японії пірамідальні тополі. Рослини «впорались» із завданням: незважаючи на насичений автомобільний рух, повітря над магістраллю лишалось чистим.

Студенти відзначили, що верба завжди була сакральним деревом українців, символом родючості та життєстійкості, відновлення сил і здоров'я. Найбільш відомою є православна традиція Вербної неділі, коли батьки «навчають» на краще дітей гілочками верби.

Ще одним напрямом реалізації завдання екокультурної освіти в формах соціально-виховної роботи стало використання форм роботи музеїв. Базою для цього слугував *історико-краєзнавчий музей* Малинського лісотехнічного коледжу.

Експериментальна робота зі студентами лісотехнічних коледжів була спрямована на поповнення експозицій музею, проведення форм роботи природоохоронного спрямування та підготовку студентами-екскурсоводами

матеріалів для проведення екскурсій в музеї. Музей коледжу існує з 50-х років минулого століття. За час свого існування музей постійно поповнювався новими експонатами, проте саме в межах нашої експериментальної роботи експозиції музею суттєво модернізувалися, було відкрито нові експозиційні напрями. З числа студентів експериментальної групи було створено (за методом колективних творчих справ) мікро групи, що працювали за певною темою експозиції. Тематика була наступною: Історія коледжу, М.М.Миклухо-Маклай як дослідник природи; Побут, звичаї, обряди Полісся; Екологія та лісове господарство; Чорнобиль: наслідки та уроки; Природоохоронні технології; Флора та фауна Полісся; Поліський природний заповідник.

З числа найбільш ініціативних студентів створено раду музею та групу екскурсоводів. Члени ради музею та екскурсоводи проводили пошукову роботу, ініціювали проведення круглих столів, конференцій, зустрічей, виступали з повідомленнями перед студентами коледжу на виховних годинах. Ці студенти протягом експерименту працювали з етнографічним матеріалом, історичними та природоохоронними документами, фотографіями, допомагали екскурсоводам, вели листування з видатними земляками, збирали матеріали для поповнення експозицій музею. Оскільки експозицій музею багато, то студенти обирали теми екскурсій за уподобанням і працювали над їх змістом.

За сприяння ради музею було проведено зустріч студентів коледжів з делегацією представників шведського лісового господарства в рамках акції «Майбутнє лісу в твоїх руках», учасниками наради керівників лісгоспів Житомирської області, учасниками Міжнародної конференції, присвяченої 165-річчю з дня народження М.М.Миклухо-Маклая.

Робота на базі історико-краєзнавчого музею значною мірою активізувала подальшу участь студентів коледжу в науково-дослідній та експозиційній роботі. Результатом цієї роботи є підготовка студентських наукових публікацій, створення нових експозицій: «Лісове господарство сьогодні», «Дендропарк коледжу». В результаті пошукової роботи студентів коледжу музей поповнено репродукціями малюнків М.М.Миклухо-Маклая,

фотографіями з Берега Маклая. Суттєво пожвавили сприйняття відвідувачів результати прикладної праці студентів коледжів. На окремій виставці було представлено макети штучного гнізда, годівниці для тварин, солонці, макети огороження мурашника тощо.

Залучення студентів лісотехнічних коледжів до різних форм соціально-виховної роботи на базі історико-краєзнавчого музею сприяло розвитку не лише когнітивних показників соціалізації. Значною мірою, на нашу думку дана діяльність сприяла формуванню показників мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-практичних критеріїв, а саме: визнання цінності природи та екокультурної діяльності; наявність інтересів та намірів до екокультурної діяльності; прагнення участі в формах екокультурної діяльності; здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності; самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування тощо.

Ще одним дієвим засобом соціалізації студентів в системі форм екокультурної освіти було обрано *екскурсію*.

Екскурсія вважається одним із класичних видів соціально-виховної роботи зі студентами коледжу. Поняття екскурсія – походить (віл лат. *excursus* – відступ). Це колективне відвідування визначних місць з освітньою, науковою, спортивною, культурно-виховною або еколого-краєзнавчою метою.

Екскурсія використовувалась нами як самостійна форма екологічної освіти, як складова інших комплексних організаційних форм соціально-виховної роботи. Екскурсія, на нашу думку, сприятиме розвитку цілого ряду показників соціалізації студентів коледжів, а саме: формуванню системи знань студентів про природу, розуміння сутності екологічних явищ і процесів; визнання цінності природи та екокультурної діяльності; наявність інтересів до екокультурної діяльності тощо.

У ході формувального експерименту нами запроваджено навчальні екскурсії з метою реалізації завдань соціалізації студентів в формах екокультурної освіти. Ми розглядаємо екскурсію як процес пізнання людиною

навколишнього світу, що попередньо побудований на підібраних об'єктах, які знаходяться в природних умовах або розташовані в лабораторіях.

Навчальні екскурсії відіграють важливу соціалізуючу роль, тому що дають можливість студентам коледжів сприймати органами чуттів предмети і явища безпосередньо в природних умовах. У цьому організованому, активному, цілеспрямованому процесі в студентів формується вміння зіставляти предмети, порівнювати, виділяти особливості будови й функціонування об'єктів. Більшість живих, яскравих вражень, отриманих студентами під час екскурсії, викликають у них позитивні емоції, бажання зберегти і примножити розмаїтість оточуючих живих організмів. Екскурсії викликають емоційне збудження, а це має значне педагогічне значення, оскільки його джерелом є радість пізнання. Емоційне сприйняття є важливим фактором у формуванні позитивного ставлення до екокультурних явищ. У ході навчальних екскурсій ми проводили систематичну роз'яснювальну роботу щодо охорони природних багатств.

Окреме місце в системі екскурсійної роботи посідають екскурсії в природу (екологічні екскурсії), що сприяють: набуттю студентами навичок самостійної природознавчої роботи; відзначати та вчитися цінувати об'єкти природи, знаходити приклади взаємозв'язку організмів один з одним і з умовами навколишнього середовища; формуванню естетичних почуттів, прагнення зберігати прекрасне в природному оточенні; формуванню дбайливого ставлення до природи, розуміння екологічних зв'язків, єдності й цілісності природних комплексів. Екскурсії конкретизують вже одержані знання, дають нові, посилюють інтерес до вивченого. Під час експерименту нами проводились екскурсії на такі теми: «Легенди квіткового краю»; «Загадки озерного Полісся»; «Про що розповідають рослини»; «Стежками здоров'я»; «Екологічна мапа Полісся».

Таким чином використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів відбувалось з використанням таких форм та методів навчально-виховного процесу:

- оновлення змісту таких фахових навчальних дисциплін, як: «Екологія», «Лісівництво», «Лісозахист», «Дендрологія», «Ґрунтознавство», «Ботаніка», «Охорона природи», «Основи тепличного господарства» за рахунок привнесення тем та завдань екокультурного спрямування;

- апробація методичного посібника для кураторів академічних груп: «Форми і методи екокультурної діяльності як чинники соціалізації особистості»;

- використання музейних форм роботи на базі історико-краєзнавчого музею Малинського лісотехнічного коледжу;

- застосування екскурсій як самостійної форми екологічної освіти.

Другою соціально-педагогічною умовою стало *створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності.*

Центральною ланкою у процесі соціалізації студентства постає практична діяльність. Практичну екокультурну діяльність ми розглядаємо як одну з основних умов реалізації здобутих студентами знань екокультурного спрямування, що забезпечує унікальні умови для безпосередніх контактів студентів з об'єктами природи, реалізацію їхніх інтересів, потреб та запитів у практичному вивченні і безпосередній участі у її охороні.

Системна та цілеспрямована робота по створенню та удосконаленню соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності сприяє формуванню таких *показників* соціалізації студентів коледжів, як: наявність інтересів та намірів екокультурної діяльності; прагнення участі в формах екокультурної діяльності; здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності; самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування; участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності;

Реалізуючи умову створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності ми в ході експерименту розгорнули *роботу на базі дендрологічного парку коледжу.*

Дендрологічний парк створений у 1939 році, знаходиться на території лісоколеджу та лівому березі річки Ірша. Парк має історико-культурну цінність, оскільки заснування коледжу пов'язано з життям і діяльністю відомого вченого-етнографа М.М.Миклухо-Маклая, в садибі матері якого розміщено нині один з навчальних корпусів коледжу.

Дендрологічний парк володіє потужним потенціалом для екокультурної діяльності студентів через розкриття різноманітності та багатства природи, пропаганду різних форм природокористування, культурно-освітню діяльність, рекреаційно-оздоровчі можливості, що в комплексі визначають головну мету функціонування дендропарків – формування екологічної компетентності та екологічної культури молодих громадян.

Дендрологічний парк коледжу ми розглядаємо як центр екокультурної діяльності, який здійснює цілеспрямований вплив на світогляд, поведінку і діяльність студентів коледжу в контексті їх соціалізації засобами екокультурної діяльності. Участь студентів лісотехнічних коледжів у природозахисній діяльності в межах дендропарку ми розглядаємо як один із засобів їхньої успішної соціалізації. Робота в дендропарку сприяє формуванню вмінь прийняття рішення, планування та організації екокультурної діяльності, відповідальності за екологічний стан середовища коледжу.

У ході формувального експерименту ми розглядали екокультурну діяльність студентів коледжу в дендропарку як можливість формування мотиваційно-ціннісного ставлення до природних багатств рідного краю, оскільки дендрологічний парк має потужну наукову, музейну, історико-культурну, освітню, лікувально-оздоровчу, екологічну, естетичну цінність. Лікувально-оздоровча та культурна діяльність дендропарку тісно пов'язана із рекреаційною, оскільки територія парку надає необмежені можливості для організації дозвілевих програм.

Знайомство із об'єктами дендрологічного парку для студентів розпочиналося під час навчальних екскурсій по парку. Надалі студенти залучалися до роботи з краєзнавчим каталогом бібліотеки, опрацюванням

літератури, присвяченій історії створення і функціонування дендропарків, вивченням екологічних проблем, що знижують рекреаційно-оздоровчий потенціал паркових ландшафтів.

На початку експериментальної роботи студенти були залучені до «екологічні розвідки», в ході якої студенти не лише отримали можливість насолодитися краєвидами рідної природи, а й побачити ті об'єкти, що потребують докладання їх зусиль в напрямку впорядкування, ремонту. Студенти відзначили контраст між впорядкованою територією біля корпусів коледжу та непривабливою територією більшої частини дендрологічного парку.

Наступною організаційною формою залучення студентів коледжу до екокультурної діяльності стала *екологічна стежка*. Це форма екокультурної діяльності трудового та екологічного спрямування. В ході виконання завдань експериментальної роботи студенти лісотехнічного коледжу прокладали ряд таких стежок у дендропарку. Ця форма соціально-виховної роботи сприяє, на нашу думку, вивченню природного середовища, окремих природних і культурно-історичних об'єктів, виступає чинником формування показників соціалізації студентів.

Навчальна екологічна стежка – це розроблений і розміщений у природі маршрут екскурсій у поєднанні з практичними видами роботи екокультурного спрямування. Екологічна стежка виступила в якості лабораторії для вивчення об'єктів природи та проведення суспільно-корисної роботи в соціально-освітньому середовищі. Ми розглядали екологічну стежку як засіб соціалізації студентів коледжів., ефективний чинник залучення студентів до спілкування з природою, виховання бережливого ставлення до неї.

Створення в коледжі навчальної екологічної стежки мало на меті надання студентам коледжу, педагогам, представникам громади (перш за все дітям та молоді) можливості долучитися до ознайомлення з екологічними скарбами рідного краю, відчутти відповідальність за підтримку та збереження екологічної рівноваги.

Нами було визначено, що екологічна стежка як засіб соціалізації студентів коледжів дає можливість проводити роботу за такими *напрямами*:

- організаційний (організація роботи з планування зелених насаджень, догляду за об'єктами екологічної стежки, організація екскурсій, співпраця з органами влади);
- дослідницький (дослідження об'єктів рослинного і тваринного світу, що трапляються на стежці, визначення їх систематичного положення, історії появи на стежці, дослідження впливу людини на екосистеми);
- етнопедагогічний (вивчення історії рідного краю; рослин, що є знаковими для регіону та країни в цілому);
- науково-пізнавальний (розширення та поглиблення знань про видову різноманітність живої природи, структуру та функціонування екосистем, робота з літературою, підготовка повідомлень, рефератів, наукових робіт про об'єкти, розташовані на стежці);
- соціально-виховний (засвоєння правил поведінки в природі; виховання бережливого ставлення до кожного живого об'єкта; формування здорового способу життя);
- практичний (формування в студентів коледжу умінь та навичок планувати та здійснювати посадку різних груп рослин, догляду за ними);
- природоохоронний (виявлення в природі об'єктів, що потребують особливої уваги та догляду; організація контролю за їх збереженням).

Отже, в Малинському лісотехнічному коледжі з метою впровадження структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності, в ході формування експерименту була створена екологічна стежка в дендропарку коледжу. Стежка проходить по території дендропарку та його околицях, гідрологічного заказника «Гамарня». Довжина екологічної стежки – 3км. Географічне розташування – територія Малинського лісотехнічного коледжу в селищі Гамарня Малинського району Житомирської області.

Екологічна стежка містить рослинні об'єкти та визначні (пам'ятні, соціокультурні об'єкти). Стежка побудована за принципом мандрівки з зупинками. Дамо стислий опис діяльності студентів коледжу та відвідувачів екологічної стежки на різних зупинках.

Зупинка 1. Деревні інтродуценти. На цій зупинці проходило знайомство з рослинами, які завезені з інших частин світу та зростають поряд з рослинами, характерними для Полісся. Зверталася увага студентів та відвідувачів на пристосування рослин-інтродуцентів до умов середовища. Акцентувалася увага на тому, що в дендропарку велика різноманітність хвойних рослин. У ході екскурсії студенти знайомилися з різновидами хвойних рослин, їх походженням, біологічними особливостями, практичним використанням, місцем в озелененні. На станції також відбувалося знайомство з різновидами рослин листяних порід, в дендропарку їх налічується 160 видів.

На зупинці №1 студентами експериментальної групи було сплановано і проведено санітарне прорідження дендропарку. Видалено старі хвойні дерева, які затіняли листяні інтродуценти, виготовлено інформаційні щити та встановлено їх на екологічній стежці.

Зупинка №2. Пам'ятний знак. На цій зупинці в ході екскурсії студенти знайомилися з історією створення коледжу, етапами його становлення, традиціями в різні часи. Пам'ятний знак встановлено в честь 85-річчя навчального закладу. Студенти та відвідувачі дізнавалися, що з дня створення навчального закладу підготовлено понад 14 тисяч спеціалістів для лісового господарства. Випускники коледжу працювали і працюють в країнах СНД та зарубіжжя. На цій зупинці надається інформація про кращих випускників Малинського лісотехнічного коледжу (в минулому – лісотехнікуму) – провідних спеціалістів лісовпорядкувальних підприємств Далекосхідного, Приморського, Білоруського, Кареліяліс, Красноярськліс, Ленліс та інших підприємств. Багато випускників закладу стали Заслуженими лісівниками України, науковцями.

На території поряд з пам'ятним знаком студентами експериментальної групи було створено живопліт, сплановано і проведено озеленення території самшитом, закладено квітники.

Зупинка №3. Родовий маєток Миклухо-Маклаїв. На ній студенти знайомилися з життєвим шляхом видатного вченого-етнографа М.М.Миклухо-Маклая, родина якого придбавши маєток, з 1873 року жила на хуторі Гамарня поблизу Малина. В родовому помісті Миклухо-Маклаїв знаходиться коледж, один з навчальних корпусів коледжу – будинок матері вченого. Поряд з будинком ростуть велетенські дерева дуба червоного, які були свідками подій минулого століття. Студентами коледжу – учасниками експериментальної групи було створено та відкрито пам'ятний знак, який засвідчував вік та значення дубів, давав їх характеристику.

Зупинка №4. Теплиця коледжу. В теплиці студенти коледжу та відвідувачі екологічної стежки отримали можливість ознайомитися з різновидами декоративних та квіткових рослин, які вирощуються для озеленення території коледжу та навчальних корпусів, з умовами вирощування квітково-декоративних рослин. Поряд з теплицею – парникове господарство коледжу. Тут студенти мають можливість ознайомитись з вирощуванням рослин у закритому ґрунті та набути практичних навиків роботи з рослинами, що вирощуються у парниках.

Зупинка №5. Лівий берег річки Ірша. На цій зупинці студенти знайомилися з виходами гранітних порід, видовим складом заплави річки, спостерігали за колонією сірих чапель. Студентами експериментальної групи було створено майданчик для підгодовування птахів. Під час зупинки особлива увага зверталася на дію антропогенного впливу на берег річки. У зв'язку з цим всі відвідувачі долучалися до участі в екологічному десанті «Чистий берег»

Зупинка №6. Джерело. На зупинці студенти розглядали вихід ґрунтових вод на поверхню; ознайомлювалися з використанням і охороною підземних вод, вивчали видовий склад рослин на території джерела: сосна звичайна, вільха сіра, калина, хміль, ожина, малина.

На території зупинки №6 було виявлено джерело, яке використовувалось місцевими жителями для забору води для пиття, але не було певним чином облаштовано. Студенти разом з викладачами та працівниками лісництва розчистили джерело, облаштували, зробили зручним спуск до води, місток через рівчак. Впродовж формувального експерименту проводилася систематична робота по підтриманню в належному стані джерела.

Нами (з допомогою студентів експериментальної групи) в ході експериментальної роботи було спроектовано та побудовано екологічну альтанку. Вона стала логічним закінченням екологічної стежки. В альтанці знаходиться книга пропозицій, студентами експериментальної групи створено «фото-літопис» екологічної стежки, встановлено інформаційні стенди.

Створенню та удосконаленню соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності спрямо також проведення в ході формувального експерименту *виставок-конкурсів*. Зокрема, студенти експериментальної групи долучилися до організації та проведення виставки квітів. Виставу квітів ми розглядаємо як один із чинників привертання уваги студентів до розв'язання екологічних проблем, визначення шляхів їх вирішення.

Організовуючи виставку квітів, ми ставили наступні завдання: акцентувати увагу студентів коледжу на існуючих проблемах взаємодії людини і природи; навчити практично застосовувати рослини інтер'єрі коледжу, створювати екологічно доцільне дизайн-середовище; сприяти вихованню естетичного смаку; навчити використовувати допоміжні матеріали для створення квіткових композицій чи букетів. Зазначимо, що експонатами виставки слугували лише живі віти, ампірні та стаціонарно встановлені вазони.

Студенти експериментальної групи виступили в якості організаторів виставки, оскільки кожна академічна група представляла свій варіант оформлення квітами приміщення, коридору чи аудиторії коледжу, готувала презентацію підготовлених композицій.

Наступним кроком в удосконаленні соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності стала *робота по зовнішньому озелененню коледжу*. В ході формувального експерименту студенти коледжу не лише поглиблювали свої знання з дендрології, ботаніки, флористики, а й набували практичних умінь і навичок з вирощування та догляду рослин, вчилися відображати свої творчі задуми через створення клумб, композицій, флористичних об'єктів. Окрім того, робота в теплиці, парниках сприяла практичному застосуванню набутих знань з курсів «Тепличне господарство», «Озеленення ландшафтів», формуванню естетичних смаків та екологічної культури студентів засобами екокультурної діяльності.

У ході формувального експерименту було проведено виставки-конкурси на краще оформлення альпійської гірки з використанням рослин, що є типовими для Полісся, та конкурс на оформлення клумб на тему «Вишиванка».

Виконанню завдання удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу сприяло залучення студентів до *участі в масових формах соціально-виховної роботи*. Такі форми роботи сприяли формуванню гордості за результати екокультурної діяльності, відчуття причетності до важливих, соціально-корисних справ.

Так в ході експерименту ми залучали студентів до екокультурної діяльності в рамках всеукраїнського конкурсу «Вчимося заповідати». В межах Всеукраїнського молодіжного проекту «Флора України: компас у зеленому світі» студенти працювали за напрямками: «Зелені перлини», проводили дослідження рідкісних видів рослин України в межах заказника «Гамарня», вивчали видовий склад рослин інтродуцентів заказника.

Одним з таких заходів, який щорічно проводиться в коледжі, є обласний зліт шкільних лісництв. З метою реалізації Державної програми «Ліси України на 2002-2015 рр.», яка передбачає відтворення та розширення природоохоронного потенціалу лісів та збереження біологічного різномайття лісових екосистем; розгортання дослідно-експериментальної роботи в сфері лісового господарства, на базі коледжу щорічно проводиться обласний зліт

юних лісівників. Цей захід приурочують до професійного свята лісоводів – Дня працівника лісового господарства. Відповідно до програми заходу в коледжі були проведені: виставка здобутків учнівських лісництв; обмін досвідом практичної роботи; круглий стіл з питань розробки «Концепції лісової політики України» за участю провідних наукових центрів лісівничої науки, спеціалістів галузі. Для учасників зльоту проводилися екскурсії по дендропарку, екологічній стежці, учасники зльоту відвідали історико-краєзнавчий музей коледжу.

Таким чином реалізація соціально-педагогічної умови створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності відбувалося з використанням таких форм та методів роботи:

- форми роботи на базі дендрологічного парку коледжу («екологічна розвідка», «екологічна стежка», виставки-конкурси, роботи по зовнішньому озелененню коледжу);
- масові форми соціально-виховної роботи (Всеукраїнський конкурс «Вчимося заповідати»; Всеукраїнський молодіжний проект «Флора України: компас у зеленому світі», обласний зліт шкільних лісництв.

Наступною соціально-педагогічною умовою реалізації розробленої нами структурно-функціональної моделі стало *залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади.*

Реалізація даної умови сприяла формуванню таких показників соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності, як: наявність відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності; прагнення участі в формах екокультурної діяльності; здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності; самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування; участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності; відповідальність за екологічний стан довкілля.

Виконання даної умови потребувало мотивування студентів в добровільній діяльності на допомогу громаді. С цією метою в коледжі в поза навчальний час нами було організовано та проведено акцію «Розвідка корисних справ». Студенти були об'єднані в творчі групи за бажанням (по 10-15 осіб). На проведення розвідки відводився тиждень. Кожна група отримала завдання – виявити на території міста та сфотографувати екологічні об'єкти, що знаходяться в занедбаному стані, потребують захисту, впорядкування, догляду тощо.

Студентами коледжу було встановлено, що найбільш забрудненими та недоглянутими об'єктами міста є місця громадського відпочинку: пляжі, ліс, луки, території парків тощо. Також студентами пошукових груп було встановлено, що допомоги потребують працівники заказнику місцевого лісництва «Гамарня».

За результатами розвідки було оформлено фото-стенд «Місто чекає вашої допомоги!». Інформація про результати розвідки була розміщена на офіційному сайті коледжу та представлена декількох соціальних сітях Інтернет-мережі.

У результаті проведення розвідки студенти коледжу були вмотивовані на допомогу громаді міста. Таким чином у ході формувального експерименту з числа студентів II-III курсів було створено волонтерську групу, до складу якої увійшли майже 90% студентів експериментальної групи.

Протягом двох років волонтерським загоном було сплановано організовано та проведено трудові екологічні акції «Чисте довкілля», «Екологічні декади», організовано роботу в заказнику місцевого лісництва «Гамарня».

Розкриємо зміст експериментальної роботи в заказнику більш детально. Ландшафтний заказник місцевого значення «Гамарня» розташований на території Малинського району Житомирської області, складається з трьох частин: перша – 36 га – садиба Малинського лісколеджу; друга – площею 300 га представлена різновіковим лісовим масивом із листяних і шпилькових порід; третя – Малинське водосховище площею 795 га. Ландшафтний заказник

місцевого значення «Гамарня» утворений з метою охорони та збереження в природному стані унікальних ландшафтів лісових масивів а Малинського водосховища.

Протягом експерименту студентами-волонтерами організовано роботу моніторингу та виявленню порушень природного стану водойм, засмічення, забруднення території заказника та його водних об'єктів, порушення їх гідрохімічного режиму, порушення режиму водоохоронних зон, прибережних смуг. До цієї роботи були залученні представники ЗМІ, громадських екологічних організацій, дитячих та юнацьких організацій, міської адміністрації тощо.

Волонтери через соціальні мережі ініціювали та організували проведення загальноміських акцій та операцій, в яких взяло участь більше тисячі мешканців Малина. Переважно це були школярі, молодь, сім'ї з дітьми.

За період експериментальної роботи було організовано та проведено такі волонтерські акції, як «Чистий берег» (очищення берегів водойми від засмічення), «Зелений паросток», «Мурашник» (розселення та огороження мурашників). Небайдужі мешканці міста брали участь у виготовленні та розвішуванні штучних гніздівль, профілактичному обприскуванні рослин розсадника проти борошнистої роси дуба та полягання сіянців сосни звичайної. Всі роботи проводились узгоджено з планом лісозахисних, протипожежних та біотехнічних заходів Слобідського лісництва.

Дані акції проводилися студентами-волонтерами II-III курсу спеціальності «Лісове господарство». Завданням волонтерських акцій стало залучення студентів коледжу та молоді міста до участі в акціях екокультурного спрямування.

Студентами-волонтерами проводилась просвітницька робота серед студентів та населення щодо відповідальності за порушення природоохоронного законодавства на території заказника «Гамарня», зокрема акцентувалася увага на недопустимості псування, пошкодження та знищення природних комплексів на території заказника; проведенні рубок головного

користування; заготівлі живиці та деревних соків, збору рідкісних і занесених до Червоної книги України видів рослин, їх квітів і плодів.

Виконання такої соціально-педагогічної умови, як залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади відбувалось в ході проведення акції «Зелений паросток майбутнього». Акція проходила як традиційний тематичний місячник, під час якого відбувалося озеленення та благоустрій території, очищення акваторій, збереження природоохоронних територій, заповідних та інших особливо цінних об'єктів.

Варто відзначити, що дані акції надавали волонтерам широкі можливості для рекреації. Студенти отримували задоволення від спілкування з природними об'єктами під час екскурсій, користувалися можливістю змістовного відпочинку на природі.

Отже, реалізація такої соціально-педагогічної умови соціалізації студентів коледжів як залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади відбувалось шляхом впровадження таких форм та методів роботи, як:

- акція «Розвідка корисних справ»;
- трудові екологічні акції «Чисте довкілля», «Екологічні декади»;
- робота в заказнику місцевого лісництва «Гамарня»;
- волонтерські акції «Чистий берег», «Зелений паросток», «Мурашник».

Важливим чинником соціалізації студентської молоді є клубна та гурткова робота. Тому наступною соціально-педагогічною умовою соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності є *організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування*.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам розглядати гурток екокультурного спрямування як форму соціально-виховної діяльності, що здійснюється у вільний час, розгортається в процесі поза аудиторних занять зі студентами занять, обумовлена особистісними потребами та інтересами, що мають широкий діапазон: від потреби спілкування чи бажання отримати будь-

яку інформацію - до потреб культурного самовдосконалення. Суттєвим плюсом системи діяльності гуртків є потенціал гуртка як суспільного явища. Під час занять у гуртках суспільно-корисною та культурно-дозвіллевою діяльністю відбувається формування та розвиток соціального досвіду, зокрема досвіду екокультурної діяльності студентів коледжів. Гурток, створюючи необхідні умови для орієнтації студентів у системі соціальних, моральних цінностей, допомагає їм здійснювати індивідуальний вибір позитивних життєвих цілей і установок, зокрема стосовно екокультурної діяльності. Ми розглядали гурткову роботу як засіб підвищення екологічної компетентності студентів, вироблення навичок природоохоронної діяльності, формування екологічної культури студентів.

У контексті змісту нашого дослідження ми вважали, що гурткова робота сприяє формуванню таких показників соціалізації студентів коледжів, як: розуміння сутності екологічних явищ і процесів; розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа»; визнання цінності природи та екокультурної діяльності; формування відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності; відповідальність за екологічний стан довкілля тощо.

За час проведення експерименту викладачами коледжу (за нашим методичним керівництвом) було організовано роботу таких гуртків, як: гурток юних лісівників; гурток юних дендрологів; гурток юних екологів; гурток юних мисливствознавців; гурток юних охоронців природи.

Оскільки клубна діяльність є невід'ємною частиною позааудиторної діяльності, то ми розглядали студентські клуби як важливий засіб соціалізації студентів коледжу. В ході нашого дослідження ми прагнули довести, що включення молоді в добровільні клубні об'єднання з використанням засобів, форм і методів екокультурної діяльності сприяє формуванню, розвитку екологічної культури особистості, її соціалізації.

Під час формувального експерименту була розгорнута робота екологічної секції клубу «Юність». Метою роботи екологічної секції студентського клубу «Юність» було формування та розвиток в студентів лісотехнічного коледжу:

вміння вирішувати практичні завдання щодо раціонального природокористування; залучення студентів до систематичної науково-дослідної роботи по вивченню природних ресурсів Житомирщини; пропаганда екологічних знань серед населення.

До різних форм роботи клубу протягом двох років було залучено 89 студентів – членів експериментальної групи.

Клуб працював в режимі двох засідань на місяць (перша та третя субота місяця). Члени екологічної секції клубу ініціювали проведення різних форм групової роботи: круглих столів, ділових ігор, екологічних десантів, описів пам'яток природи, інвентаризацію джерел тощо. Учасники клубу проводили інформаційно-просвітницьку роботу: виготовляли та поширювали буклети, інформаційно-рекламні листівки.

Прикладом роботи екологічної секції студентського клубу «Юність» стало проведення екологічних десантів та операцій. Так ділянка узбережжя на лівому березі річки Ірша, яка знаходиться поряд з коледжем, у весняний та літній період використовується як місце стоянки для автомобілістів-рибалок, а влітку – ще й як пляж. Студенти - члени екологічної секції клубу «Юність» запропонували організувати стоянку біля лісництва, проводили патрулювання на березі річки та попереджали автовласників про заборону ставити транспорт на прибережній ділянці річки.

Таким чином організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування як соціально-педагогічна умова соціалізації студентів коледжів реалізовувалась в нашому експерименті в таких формах та методах роботи:

- організація роботи гуртків (гурток юних лісівників; гурток юних дендрологів; гурток юних екологів; гурток юних мисливствознавців; гурток юних охоронців природи);
- робота екологічної секції клубу «Юність».

Наступною соціально-педагогічною умовою соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності є залучення студентів

лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування.

Мета інтерактивного процесу – зміна та покращення моделей поведінки учасників через трансформацію ставлення до процесу сприйняття та засвоєння інформації. Взаємодія учасників виступає засобом соціалізації, що вкрай важливо для виконання завдань нашого дослідження. Аналізуючи свої реакції і реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки та усвідомлено засвоює її, що дозволяє говорити про інтерактивні методи не тільки як про процес інтерактивного навчання, а й виховання [98].

Вагомого значення набувають інтерактивні форми соціально-виховної роботи зі студентами коледжів, оскільки, систематичне їх застосування в процесі соціально-виховної роботи, дозволяє відтворити фахові ситуації, взаємини, завдання різного характеру, які стануть у нагоді для майбутньої професійної діяльності.

Нашу увагу привернула класифікація інтерактивних форм роботи, розроблена М. Кларінім. автор класифікує їх за кількома ознаками, основою яких вважає принцип активності. Першою ознакою інтерактивних форм роботи вчений назвав фізичну активність – це зміна робочого місця, запис, малювання тощо. Другою ознакою вчений вважає соціальну активність, яка дозволяє досягнути результату через постановку запитань одного учасника групи іншому та їх відповіді тощо. Третьою ознакою є пізнавальна активність – це доповнення учасниками викладеного матеріалу, виступ як джерело професійного досвіду, самостійний пошук розв’язання проблеми [108].

Отже в інтерактивному процесі відбувається не навчальне заняття на задалегідь задану тему, а розгортається “саме життя”, де учасники “проживають” конкретну подію, яка спланована, структурована, концентрована. Все відбувається “тут і зараз”, а не розтягнуто в часі [272].

Однією з найбільш відомих видів інтерактивної діяльності є проектна діяльність. Ми розглядали проектну діяльність як дієвий засіб соціалізації студентів лісотехнічного коледжу та вважали, що включення студентів в

діяльність по плануванню та організації проектів екокультурного спрямування сприятиме формуванню таких *показників соціалізації*, як: формування прагнення участі в формах екокультурної діяльності; здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності; самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування; участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності; відповідальність за екологічний стан довкілля тощо.

Активна участь у підготовці та захисті екокультурних проектів дозволяє студентам коледжів набувати досвіду застосування теоретичних знань на практиці, розвивати екокультурне мислення і формувати навички відповідальної екокультурної поведінки.

Робота над проектами екокультурного змісту здійснювалася у декілька етапів. Ми спиралися на підхід до характеристики етапів роботи над проектами Н.Н. Дзюбенко і визначили такі етапи:

1. Проблемно-цільовий. На даному етапі учасниками експериментальних груп методом «мозкового штурму» було розроблено теми проектів, надалі здійснювався розподіл студентів на мікрогрупи та визначення кожною з них мети і завдань роботи над обраним проектом.

2. Аналітичний етап. На ньому студенти добирали методичну та спеціальну літературу, аналізували необхідну інформацію, розробляли план реалізації проекту. Наведемо перелік орієнтовних завдань-запитань, за якими група студентів коледжу, що працювала над проектом «Природа рідного краю: проблеми і майбутнє», збирала інформацію:

- переглянути статистичні дані щодо стану природного середовища;
- виявити природні об'єкти, що знаходяться в стані занедбання найбільше та потребують захисту;
- з'ясувати, яка динаміка покращення екологічного стану області спостерігається.

3. Процесуальний етап пов'язаний з обробкою отриманої інформації. На цьому етапі ми долучали на допомогу студентам викладачів коледжу,

працівників дендропарку та заказнику, які могли надати їм необхідну допомогу. Водночас спілкування з фахівцями розширювало коло інтересів студентів, збагачувало досвід професійної взаємодії.

4. Етап первинної презентації. На даному етапі проводився попередній захист проекту - перед учасниками групи. Студенти готували презентацію проекту, у якій було б висвітлено і проаналізовано основні результати, а також коротку доповідь з її наступним обговоренням. Для нашого дослідження важливим було зазначити, що у процесі роботи над проблематикою проекту студенти коледжу мали можливість не тільки отримати нові знання, але й застосувати їх для аналізу конкретної ситуації екокультурної діяльності.

5. Етап реалізації проекту. Проект реалізовувався в реальних (польових) умовах практики екокультурної діяльності. Учасники експериментальних груп виступали в якості ініціаторів та організаторів екокультурної діяльності. Одним з критеріїв ефективності проекту стало залучення студентів коледжу та молоді міста до участі в його реалізації. На етапі реалізації відбувалася корекція попередньо розробленого плану роботи, вносилися зміни в терміни реалізації, створювалися умови для інтеграції в проект інших форм соціально-виховної роботи. Так, під час реалізації проект «Ліс починається з першого збереженого дерева» у було проведено конкурс інсценованих лісових оркестрів, які змагалися у виконанні мелодій відомих пісень.

6. Етап захисту проекту наступав по закінченню терміну його реалізації. Захист, у межах формувального етапу експерименту проводився на студентській науковій конференції, що була організована за нашою ініціативою. Такий спосіб захисту був нами обраний з огляду на те, що саме виступ на конференції сприяв формуванню таких показників соціалізації студентів коледжу, як: розуміння сутності екологічних явищ і процесів; самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування. Кожна група, що презентувала свій проект готувала не лише виступи, презентацію, а й питання «опонентів», які задавалися для обговорення проектів інших студентів. Таким чином учасники експериментальної групи отримали можливість

відстоювати свої переконання, доводити цінність та важливість власної екокультурної діяльності.

7. Етап оцінки. На цьому етапі проводилось оцінювання результатів проектної діяльності. В якості журі виступав автор дослідження, педагоги коледжу, фахівці, представники органів студентського самоврядування. Важливо, що критерії оцінки завчасно були розроблені спільно зі студентами. Нами було визначено такі критерії оцінки ефективності проектів: актуальність і соціальна значущість проекту; відповідність матеріалу темі, меті і завданням обраної проблеми; практична спрямованість проекту; аргументованість і доцільність екологічних рішень; відповідність екокультурної діяльності потребам регіону; оформлення проекту, якість його презентації; уміння відстоювати результати проектної діяльності.

Проекти були реалізовані протягом формувального етапу експерименту, що тривав з 2010 по 2011 р. Ініціаторами та розробниками проектів екокультурного спрямування стали студенти II–III курсів Малинського лісотехнічного коледжу спеціальності «Лісове господарство». До участі в реалізації проектів було залучено 227 студентів, з них - 164 особи — члени експериментальної групи.

Отже під час формувального експерименту ми включали студентів у реалізацію проектів «Природа рідного краю: проблеми і майбутнє», «Сад надії», «Ліс починається з першого збереженого дерева», «Малим річкам – нове життя».

Метою першого проекту було: поглиблення знань студентів коледжу – учасників експериментальних груп про природу рідного краю, природних ресурсів України; формування екологічного світогляду; сприяння формуванню бережливого ставлення до природи рідного краю. За час реалізації проекту «Сад надії» студенти висадили 500 фруктових дерев в урочищі Кипляче селища міського типу Чоповичі на території жіночого монастиря. В ході виконання проекту студенти набули вмінь готувати ґрунтові суміші під плодові дерева та висаджувати їх згідно правил агротехніки. Учасники проекту відзначили, що

участь у подібних формах екокультурної діяльності сприяє поглибленню соціальних контактів, надає можливість спілкування з представниками різних соціальних верств населення, створює атмосферу емоційної комфортності, формує готовність до подальшої суспільно-корисної діяльності, а отже - сприяє успішній соціалізації молодого людини.

Проект «Ліс починається з першого збереженого дерева» передбачав оволодіння прийомами лісозбереження, виявлення в дендропарку лісоколеджу дерев, які потребують додаткового догляду, проведення моніторингу стану зелених насаджень на території коледжу.

Проект «Малим річкам – нове життя» проводили з метою формування свідомого ставлення студентів коледжу до захисту довкілля, навичок практичної екокультурної діяльності (зокрема, навичок поліпшення екологічного стану малих річок), залучення студентів коледжу до пошукової роботи, формування дбайливого ставлення до природи. В ході проекту проведено екологічні рейди з розчищення джерел, здійснено інвентаризацію флори та фауни в річковій долині, визначено місця надходження забруднень до річки, а також точкові та дифузні джерела забруднення, розповсюджено інформацію серед місцевого населення про джерела забруднення річки, проведено конкурс фотографій. У ході роботи над проектами проводились різні форми роботи: бесіди, збір та аналіз інформації, зустрічі з працівниками лісового господарства, представниками духовенства, підготовка та розповсюдження інформаційних буклетів.

Практика реалізації проектів екокультурного спрямування дозволила нам визначити, що цінність методу проектів полягає в тому, що проект орієнтує студентів коледжів на створення певного продукту екокультурного спрямування. Відповідно, студенти отримують можливість відчувати радість від процесу творення дійсності, що їх надалі буде оточувати. Дії, безпосередньо пов'язані з реалізацією проекту, потребують певного обсягу спеціальних знань, володіння сукупністю способів екокультурної поведінки, які забезпечують успіх особистості в самореалізації, а також реалізацію таких компетентностей,

як: уміння виконувати певні соціальні ролі (природозахисника, наприклад); уміння відстоювати точку зору, позицію стосовно об'єктів екокультурної діяльності; здатність відповідати за результати своєї діяльності; організаторські здібності тощо.

Ще однією, мабуть найбільш відомою формою інтерактивної взаємодії виступає тренінг. Поняття “тренінг” походить (від англ. to train – “учити”, “тренувати”). Тренінг в соціально-педагогічній роботі найчастіше розглядається як процес міжособистісної взаємодії учасників тренінгової групи під керівництвом тренера, як запланований процес, який призначений для надання знань, удосконалення наявних навичок та одержаних нових на основі власного досвіду з метою зміни поведінки.

У тлумачному психологічному словнику поняття “тренінг” має таке визначення: “будь-яка навчальна програма чи набір процедур, розроблений для того, щоб в результаті їх здійснення був отриманий кінцевий продукт у вигляді організму, здатного на певну реакцію чи участь у дещо складній діяльності, яка вимагає певних вмінь” [227]. Ми виходили із положень про тренінг в соціально-виховній роботі зі студентами, спираючись на дослідження таких науковців, як Т. Лях, С. Сисоєва, Т. Цюман [272].

Встановлено, що результативність тренінгових занять можлива за умови послідовної реалізації таких компонентів, як: зміст тренінгової програми, мета, педагог-тренер, учасники процесу (студенти коледжів), умови проведення тренінгу, певні методи та форми проведення тренінгу тощо.

Традиційно тренінг вважається засобом зміни особистісних орієнтацій та формування поведінкових навичок. Тому, ми вважали, що саме завдяки тренінгу можна сприяти формуванню таких *показників соціалізації* студентів коледжів, як: підвищення рівня інформованості студентів коледжів щодо сутності екологічних явищ і процесів; розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа» та зміна особистісного ставлення до цієї проблеми; формування позитивних інтересів та намірів екокультурної діяльності; вироблення та розвиток прагнення участі в формах екокультурної діяльності;

самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування тощо.

В. Сидоров, досліджуючи проблеми групової соціально-педагогічної роботи [225] стверджує, що поняття “тренінг” використовується у двох значеннях: вузькому та широкому. У вузькому значенні тренінг характеризується як специфічна форма групової роботи. У широкому значенні поняття “тренінг” застосовується до всіх форм та напрямів групової роботи, а саме: тренінг особистісного зростання, тренінг вирішення конфліктів, соціально-психологічний тренінг тощо.

Ми вважали, що в результаті проведення тренінгових занять відбудуться такі позитивні зрушення в соціалізації студентів: підвищення рівня позитивного емоційного сприйняття природних об’єктів; корекція потреб та мотивів взаємодії особистості з об’єктами природи; вирішення внутрішніх протиріч особистості у спілкуванні з природою; формування активної позиції студентів у ставленні до природи тощо.

Для забезпечення оптимального виховного впливу серії тренінгів ми добирали їх види, адекватні переліченим завданням. Залежно від мети використовували тренінги: ділового спілкування; самостійного пошуку; чуттєвого досвіду; взаємо сприйняття; самопізнання.

У ході формувального експерименту проводились тренінги почуттєвого досвіду («Обмінюємося враженнями», «Я – об’єкт природи»), самостійного пошуку («Ми –земляни»), ділового спілкування («Мої протиріччя у ставленні до природи», «Збережемо довкілля», «За життя без сміття»).

Ряд вищеназваних тренінгів являв собою цілісну програму виховних годин, побудованих з використанням тренінгових технік та вправ. Протягом формувального етапу експерименту було проведено п’ять тренінгових виховних занять в усіх академічних групах, що були залучені до складу експериментальних. Тренінги в експериментальних групах проводилися протягом 2010/11 навчального року в вересні-жовтні місяці з інтенсивністю 1 раз на тиждень.

В якості тренерів виступали автор дослідження та куратори академічних груп. З метою підготовки кураторів нами попередньо було проведено настановчий семінар, роздана методична література щодо проведення інтерактивних форм екологічної освіти.

Важливим позитивним наслідком впровадження ряду тренінгових виховних занять екокультурного спрямування стало висловлене бажання студентів провести тренінги відповідної тематики в загальноосвітніх освітніх школах м.Малина та Малинського району Житомирської області. За ініціативи студентів була створена група з 28 студентів-тренерів, які після підготовки (настановчий семінар) провели в другому півріччі 2010/11 н.р. по одному тренінговому заняттю в 10-11 класах ЗОШ №2, ЗОШ №4, Гранітнянській ЗОШ I-III ступенів Малинського району Житомирської області, Ворсіській ЗОШ I-II ступенів Малинського району Житомирської області, Слобідській ЗОШ I-II ступенів Малинського району Житомирської області та Українківській ЗОШ I-III ступенів Малинського району Житомирської області.

Виявлення студентами бажання трансформувати отримані знання та навички екокультурної поведінки засвідчило, на нашу думку високий рівень прояву таких показників соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності, як: розуміння сутності екологічних явищ і процесів; наявність відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності; прагнення участі в формах екокультурної діяльності.

Детально тематика та зміст проведених тренінгів представлені в Додатку 3.

Таким чином залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування відбувалося з використанням таких форм та методів роботи:

- проекти «Природа рідного краю: проблеми і майбутнє», «Сад надії», «Ліс починається з першого збереженого дерева», «Малим річкам – нове життя»;

- тренінги «Обмінюємося враженнями», «Я – об’єкт природи», «Ми – земляни», «Мої протиріччя у ставленні до природи», «Збережемо довкілля», «За життя без сміття».

Перелік форм та методів роботи відповідно до визначених умов представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

**Відповідність форм та методів експериментальної роботи
визначеним соціально-педагогічним умовам соціалізації студентів
лісотехнічних коледжів**

Соціально-педагогічні умови	Форми та методи екокультурної діяльності
Використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів	<ul style="list-style-type: none"> • фахові навчальні дисциплін, як: «Екологія», «Безпека життєдіяльності», «Лісівництво», «Лісозахист», «Дендрологія», «Ботаніка», «Охорона природи», «Основи тепличного господарства»; • апробація методичного посібника для кураторів академічних груп: «Форми і методи екокультурної діяльності як чинники соціалізації особистості»; • музейні форми роботи на базі історико-краєзнавчого музею Малинського лісотехнічного коледжу; • екскурсії як самостійна форма екологічної освіти
Створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • форми роботи на базі дендрологічного парку коледжу («екологічна розвідка», «екологічна стежка», виставки-конкурси, роботи по зовнішньому озелененню коледжу) • масові форми соціально-виховної роботи (Всеукраїнський конкурс «Вчимося заповідати»; Всеукраїнський молодіжний проект «Флора України: компас у зеленому світі», обласний зліт шкільних лісництв
Залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади	<ul style="list-style-type: none"> • акція «Розвідка корисних справ»; • трудові екологічні акції «Чисте довкілля», «Екологічні декади»; • робота в заказнику місцевого лісництва «Гамарня»; • волонтерські акції «Чистий берег», «Зелений паросток», «Мурашник»

<p>Організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування</p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація роботи гуртків (гурток юних лісівників; гурток юних дендрологів; гурток юних екологів; гурток юних мисливствознавців; гурток юних охоронців природи); • робота екологічної секції клубу «Юність»
<p>Залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування</p>	<ul style="list-style-type: none"> • проекти «Природа рідного краю: проблеми і майбутнє», «Сад надії», «Ліс починається з першого збереженого дерева», «Малим річкам – нове життя»; • тренінги «Обмінюємося враженнями», «Я – об'єкт природи», «Ми – земляни», «Мої протиріччя у ставленні до природи», «Збережемо довкілля»

2.3. Оцінка та аналіз результатів експериментальної роботи з соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності

На попередніх етапах дослідження нами з'ясовано сутність процесу соціалізації студентів коледжу, визначено особливості його здійснення, проаналізовано теоретичні підходи й досвід соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності, представлено компоненти, критерії, показники і визначено рівні соціалізації студентів коледжів; обґрунтовано структурно-функціональну модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності та соціально-педагогічні умови ефективності цього процесу. Відповідно визначеним соціально-педагогічним умовам в ході формувального експерименту було впроваджено засоби (форми та методи) екокультурної діяльності зі студентами експериментальних груп, що надало нам можливість здійснити оцінку та аналіз результатів експериментальної роботи.

На *контрольному етапі* ми мали здійснити аналіз ефективності впровадженої в ході формувального експерименту структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності до складу якої увійшли такі блоки: цілепокладаючий, методологічний, соціального середовища коледжу, критеріальний, соціально-педагогічних умов та результату. Впровадженню в ході експериментальної роботи підлягали *соціально-педагогічні умови* соціалізації студентів лісотехнічних коледжів, а саме: використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів; створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності; залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади; організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування; залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного

спрямування.

Перевірку ефективності впроваджених соціально-педагогічних умов ми здійснювали в такій послідовності: опис та узагальнення емпіричних даних, побудова частотних та відсоткових розподілів (за кожним з визначених критеріїв соціалізації студентів коледжів: когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісно-практичним) та відповідними показниками за трьома рівнями сформованості (високим, середнім, низьким); графічне представлення одержаних рядів та їх аналіз.

На *контрольному етапі* експерименту здійснено:

- повторне визначення рівня соціалізації студентів коледжів контрольних та експериментальних груп;
- перевірка вірогідності отриманих результатів за допомогою методів математичної статистики;
- визначення перспективних напрямів соціалізації студентів лісотехнічних коледжів.

Повторна педагогічна оцінка рівнів соціалізації студентів коледжів відбувалась з використанням раніше апробованого на етапі констатувального експерименту комплексу діагностичних методик (див. табл. 2.2). Згідно з розробленою авторською методикою діагностики, що передбачала можливість діагностування ступеня прояву кожного з виокремлених критеріїв і показників, визначався рівень соціалізації кожного учасника контрольної і експериментальної груп до початку і після завершення дослідно-експериментальної роботи. Для окремих показників в роботі з учасниками експериментальних груп ми використовували додаткові діагностичні техніки: наративні методики, метод включеного спостереження, тест Рокича.

З метою повторного оцінювання показників *когнітивного критерію* було визначено наявність в учасників контрольних та експериментальних груп таких показників, як: наявність системи знань про природу; знання про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі; розуміння сутності

екологічних явищ і процесів; розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа».

Водночас для посилення вірогідності педагогічного оцінювання нами додатково було введено наративні методки (методи емоційного опису). Учасникам експериментальних груп було запропоновано міні-твір “Чи можна мене вважати екологічно культурною людиною?”. Аналіз думок студентів коледжів, аргументація їхніх відповідей, характеристика тих причин, що зумовили, на їх думку, ефективність процесу соціалізації стали додатковими показниками позитивної динаміки в сформованості певних показників. Усереднення всіх даних за когнітивним критерієм дозволило нам отримати результати подати в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Динаміка сформованості показників когнітивного критерію соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах (в абсолютних числах і у %)

Показники	Етапи дослідження	Кількість студентів					
		Експериментальні групи (в абс. числах і у % до 164 респондентів)			Контрольні групи (в абс. числах і у % до 160 респондентів)		
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Наявність системи знань про природу	I	21 12,8	90 54,88	53 32,32	20 12,5	85 53,13	55 34,38
	II	48 29,27	100 60,98	16 9,76	26 16,25	93 58,13	41 25,63
Знання про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі	I	18 10,98	90 54,88	56 34,15	19 11,88	85 53,13	56 35
	II	53 32,32	97 59,15	14 8,54	26 16,25	90 56,25	44 27,5
Розуміння сутності екологічних явищ і процесів;	I	27 16,46	87 53,05	50 30,49	24 15	81 50,63	55 34,38
	II	65 39,63	82 50	17 10,37	32 20	82 51,25	46 28,75

продовження таблиці 2.7.

Розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа»	I	26 15,85	89 54,27	49 29,88	24 15	71 44,38	65 40,63
	II	55 33,54	91 55,49	18 10,98	27 16,88	83 51,88	40 31,25
Середнє арифметичне (у %)	I	14,02	53,66	32,32	13,75	49,25	37
	II	29,76	55,85	14,39	17,5	54,38	28,13

Аналіз табличних даних дозволив встановити наявність позитивних змін в показниках когнітивного критерію соціалізації студентів експериментальної і контрольних груп. Показники сформованості когнітивного критерію соціалізації студентів, які мало відрізнялися на етапі констатувального експерименту в експериментальній та контрольній групах, після завершення формуального експерименту (на етапі контрольного зрізу) в експериментальних групах стали значно кращими.

Так кількість студентів, які проявили високий рівень знань про природу, про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі в експериментальній групі зросла з 12,8% до 29,27%; відсоток респондентів, що проявили системні знання про діяльність людини в системі «людина – суспільство – природа» – з 10,98% до 32,32%; відсоток респондентів, що проявили розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа» – з 16,46% до 39,63%.

Відсоток респондентів, які продемонстрували середній рівень сформованості показників когнітивного критерію у експериментальній групі зріс з 53,66 % до 55,88%; у той час, як динаміка досліджуваного процесу у контрольній групі також носила позитивний характер: кількість респондентів, які продемонстрували середній рівень сформованості когнітивного критерію у контрольній групі зріс з 49,25% до 54,38%. Позитивним результатом формуального експерименту вважаємо зниження кількості респондентів, загальний рівень показників когнітивного критерію соціалізації яких охарактеризовано низьким: в

експериментальній групі він знизився з 32,23 % до 14,39%; у контрольній групі, відповідно, з 37% до 28,13%.

Нами виявлено, що серед показників когнітивного критерію найбільшу динаміку сформованості отримав такий показник соціалізації, як «знання про культуру екологічної діяльність людини та її роль у природі».

Порівняльний аналіз даних констатувального і формувального експерименту з визначення рівнів соціалізації студентів коледжів за когнітивним критерієм у контрольній та експериментальній групах подано у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Рівні сформованості показників когнітивного критерію соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах
(в абс. числах і у %)

Рівні	Етапи дослідження	Експериментальні групи (164 осіб)		Контрольні групи (160 осіб)	
		К-сть осіб	у %	К-сть осіб	у %
Високий	Початок експерименту	23	14,02	22	13,33
	Контрольний зріз	54	32,93	28	17,5
Середній	Початок експерименту	88	53,66	79	49,38
	Контрольний зріз	94	57,32	87	54,38
Низький	Початок експерименту	53	32,32	59	36,88
	Контрольний зріз	16	9,76	45	28,12

На контрольному етапі експерименту нами було здійснено повторне оцінювання показників *мотиваційно-ціннісним критерію*. У результаті було визначено рівні сформованості в учасників контрольних та експериментальних груп таких показників, як: визнання цінності природи та екокультурної

діяльності; наявність інтересів та намірів екокультурної діяльності; прагнення участі в формах екокультурної діяльності.

Діагностичний інструментарій експериментального дослідження за методикою «Альтернатива» (Ясвін В.А., Дерябо С.І., 1998) дозволив визначити нам чотири типи мотивації студентів до взаємодії з природними об'єктами:

Перший тип – прагматичний, який властивий для 38,12 % студентів контрольної групи та 37,81% студентів експериментальної групи. Він характеризується тим, що ці студенти підходять до природи чи окремих її об'єктів з позиції часткового задоволення своїх власних потреб чи інтересів, і не більше.

Другий тип – когнітивний, притаманний 29,38% студентів контрольної групи та 29,27% студентів експериментальної групи. Когнітивний тип характеризується системою засвоєних особистістю знань про природу, місце та роль людини в біосфері. Завдяки цьому компоненту індивід засвоює соціальний досвід, який містить суспільні уявлення, ідеали, цінності і норми, алгоритми, стандарти і принципи, адекватні норми поведінки у оточуючому середовищі, життєві мотивації і потяги, в нього формується соціально значуща сукупність соціальних ролей. Проте представникам даного типу мотивації притаманна відсутність вміння трансформації отриманих знань про природу в практику екокультурної діяльності.

Третім типом нами визначено діяльнісний. Він властивий 18,12% опитаних студентів контрольної групи та 19,51% студентів експериментальної групи. Цей тип мотивації передбачає включення особистості в екокультурну діяльність, залучення особистості до соціально-позитивного, зокрема, волонтерського досвіду, дає можливість особистості проявити себе в якості суб'єкта, в результаті чого відбувається ефективний соціалізуючий вплив на студентів. Цей поведінковий прояв розглядається як найважливіший аспект соціалізації студентів коледжів.

Четвертим типом мотивації є естетичний. Особам, що належать до даного типу притаманні вміння цінувати прекрасне, прагнення збереження краси

природи, бажання підтримувати природну гармонію та недоторканість. До цього типу належать 14,38% студентів контрольної групи та 13,41% студентів експериментальної групи.

На контрольному етапі нам важливо було відстежити динаміку в розвитку мотивації студентів коледжів до взаємодії з природою. Зрозуміло, що нас цікавили, перш за все, показники діяльнісного та естетичного типу мотивації. Результати оцінювання на контрольному етапі представлено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Порівняльний аналіз змін мотивації студентів коледжів до взаємодії з природними об'єктами (за чотирма типами)

Тип взаємодії з природними об'єктами	Початок експерименту				Достовірність розходжень
	Контрольна група		Експеримент. Група		
	К-ть	%	К-ть	%	
Естетичний	23	14,38	22	13,41	$p < 0,05$
Когнітивний	47	29,38	48	29,27	
Діяльнісний	29	18,12	32	19,51	
Прагматичний	61	38,12	62	37,81	
Разом	160	100	164	100	-
Кінець експерименту					
Естетичний	29	18,12	35	21,34	$p > 0,05$
Когнітивний	48	30	53	32,32	
Діяльнісний	45	28,13	56	34,14	
Прагматичний	38	23,75	20	12,2	
Разом	160	100	164	100	-
Достовірність розходжень	$p < 0,05$		$p > 0,05$		-

Аналіз табличних даних дозволив засвідчити наявність позитивної динаміки показників мотивації діяльнісного типу для учасників експериментальних груп (14,63%) та дещо нижчу для контрольних груп (10,01%). Схожа ситуація виявилася в динаміці показників мотивації для естетичного типу: для експериментальних груп (7,39), а для контрольних - 3,74. Отже ми змогли підтвердити, що динаміка розвитку позитивної мотивації до

екокультурної діяльності студентів експериментальних груп виявилася помітною, порівняно з показниками студентів контрольних груп.

Нами повторно були використані діагностика типів мотивації взаємодії з природою за методикою «Альтернатива», методика «Незакінчене речення» та діагностика соціалізації за методикою М.І.Рожкова. Результати порівняння оцінок сформованості показників соціалізації студентів коледжу за мотиваційно-ціннісним критерієм представлено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Динаміка сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах (в абс. числах та у %)

Показники	Етапи дослідження	Кількість студентів					
		Експериментальні групи (в абс. числах і у % до 164 респондентів)			Контрольні групи (в абс. числах і у % до 160 респондентів)		
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Визнання цінності природи та екокультурної діяльності	I	23 14,02	82 50	59 35,98	21 13,13	78 48,75	61 38,13
	II	56 34,15	91 55,49	17 10,37	27 16,88	90 56,25	43 26,88
Наявність інтересів та намірів екокультурної діяльності	I	22 13,41	79 48,17	63 38,41	21 13,13	78 48,75	61 38,13
	II	54 32,93	90 54,88	20 12,2	28 17,5	95 59,38	37 23,13
Прагнення участі в формах екокультурної діяльності	I	21 12,8	80 48,78	63 38,41	19 11,88	72 45	69 43,13
	II	53 32,32	92 56,1	19 11,59	25 15,63	90 56,25	45 28,13
Середнє арифметичне (у %)	I	13,66	47,68	38,66	13,38	47,63	39
	II	33,17	55,49	11,34	17	56,5	26,5

Аналіз табличних даних засвідчує, що в студентів експериментальних груп спостерігалось усвідомлення ними цінності природи; помітні інтереси до екокультурної діяльності, наміри долучитися до форм екокультурної діяльності. Студенти експериментальних груп, які були залучені до

екокультурної діяльності довели, що цінності природи, норми і правила життя в системі «людина – суспільство – природа» стали для них пріоритетними і у більшій мірі визначають їх життєву поведінку, ніж у членів контрольної групи.

Найбільшу динаміку в сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію виявлено для показника «визнання цінності природи та екокультурної діяльності», що підтверджує пріоритетність аксіологічних засад екокультурної діяльності студентів коледжів.

Зведену інформацію про динаміку сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації студентів коледжів подано у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Рівні сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах (в абс. числах і у %)

Рівні	Етапи дослідження	Експериментальні групи (164 осіб)		Контрольні групи (160 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Високий	Початок експерименту	22	13,41	21	13,13
	Контрольний зріз	54	32,93	27	16,88
Середній	Початок експерименту	78	47,56	76	47,5
	Контрольний зріз	91	55,49	91	56,88
Низький	Початок експерименту	64	39,02	63	39,38
	Контрольний зріз	19	11,59	42	26,25

Аналіз цифрових даних показав, що спостерігається позитивна динаміка в сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію як для учасників

експериментальних, так і контрольних груп. Проте, для контрольних груп вона є несуттєвою: 3,75% на високому рівні. На відміну, в учасників експериментальних груп позитивна динаміка значно яскравіша: 19,52% на високому рівні. Варто відзначити, що показники середнього рівня лишаються майже незмінними як для контрольних, так і для експериментальних груп. Це дає нам змогу побачити, що основним “ресурсом” експериментальної роботи були студенти коледжів, що на вихідному рівні продемонстрували низький рівень сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію.

На контрольному етапі експерименту нами була здійснена оцінка сформованості показників *діяльнісно-практичного критерію*: здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності; самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування; участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності; відповідальність за екологічний стан довкілля. Наша робота передбачала додаткове застосування такого методу як метод включеного спостереження. Отримані дані було узагальнено та систематизовано та представлено в таблиці 2.12.

Аналіз даних, відображених у таблиці 2.12 дозволив дійти висновків про наявність позитивної динаміки в сформованості показників соціалізації студентів коледжів за діяльнісно-практичним критерієм.

Ця динаміка є помітною для учасників експериментальної групи: на високому рівні вона становить 18,29 %. Це означає, що до групи, показники соціалізації яких сформовано на достатньому рівні додалося 30 студентів. Водночас зауважимо, що позитивні зміни в рівнях сформованості показників діяльнісно-практичного критерію учасників контрольних груп є не такими помітними. Так, позитивна динаміка для КГ на високому рівні становить 3,75 % (6 осіб).

Проте в показниках динаміки на середньому рівні відмінність для експериментальних груп – 4,88% (8 осіб) та для контрольних груп – 5,63% (9

осіб) майже відсутня. Це може засвідчувати достатню ефективність нормативної діяльності лісотехнічних коледжів з формування показників соціалізації студентів за діяльнісно-практичним критерієм як контрольних, так і експериментальних груп.

Таблиця 2.12

Динаміка сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах (в абс. числах та у %)

Показники	Етапи дослідження	Кількість студентів					
		Експериментальні групи (в абс. числах і в %) 164 респонденти			Контрольні групи (в абс. числах і в %) 160 респондентів)		
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності	I	19 11,59	82 50	63 38,41	18 11,25	82 51,25	60 37,5
	II	49 29,88	90 54,88	25 15,24	24 15	91 56,88	45 28,13
Самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування	I	23 14,02	79 48,17	62 37,8	24 15	68 42,5	68 42,5
	II	52 31,71	91 55,49	21 12,8	27 16,88	90 56,25	43 26,88
Участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності	I	31 18,9	84 51,22	49 29,88	23 14,38	99 61,88	38 23,75
	II	64 39,02	98 59,76	2 1,22	34 21,25	105 65,63	21 13,13
Відповідальність за екологічний стан довкілля.	I	21 12,8	82 50	61 37,2	21 13,13	69 43,13	70 43,75
	II	52 31,71	84 51,22	28 17,07	31 19,38	85 53,13	44 27,5
Середнє арифметичне (у %)	I	14,02	49,88	36,1	13,38	48,5	38,13
	II	32,93	55,61	11,46	18,13	57,25	24,63

Аналіз табличних даних дозволив засвідчити, що сумарна позитивна динаміка за показниками діяльнісно-практичного критерію для експериментальних груп становить 24, 64%. Для порівняння: ця цифра для учасників контрольних груп становить 13,5%. Найбільш сформованим виявився такий показник діяльнісно-практичного критерію як «участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності». Для нас, як організаторів експериментальної роботи це було свідомством оптимальності добору форм та методів екокультурної діяльності студентів коледжу.

Зведену інформацію про рівні сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації студентів у процесі екокультурної діяльності у контрольній та експериментальній групах подано у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Рівні сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах (в абс. числах і у %)

Рівні	Етапи дослідження	Експериментальні групи (164 особи)		Контрольні групи (160 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Високий	Початок експерименту	24	14,63	21	13,13
	Контрольний зріз	54	32,93	29	18,13
Середній	Початок експерименту	81	49,39	78	48,75
	Контрольний зріз	91	55,49	92	57,5
Низький	Початок експерименту	59	35,98	61	38,13
	Контрольний зріз	19	11,59	39	24,38

Рівнева оцінка результатів експерименту за діяльнісно-практичним критерієм соціалізації студентів коледжів дозволила виявити, що найбільшу

динаміку виявлено для учасників експериментальних груп на високому рівні: 30 осіб (18,29 %). Для порівняння: в контрольних групах ця динаміка становить на високому рівні 8 осіб (6%), тобто майже втричі менше.

Отже на контрольному етапі експериментальної роботи нами було здійснено педагогічну оцінку та аналіз результатів ефективності соціалізації студентів коледжів за всіма критеріями, показниками та рівнями. Результати подано в таблиці 2.15.

Таблиця 2.14

Рівні сформованості показників соціалізації студентів коледжів у контрольній та експериментальній групах (в абс. числах і у %)

Рівні соціалізації	Етапи дослідження	Експерим.групи (164 особи)		Контрольні Групи (160 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Високий	Початок експерименту	23	14,02	21	13,12
	Контрольний зріз	54	32,93	28	17,5
Середній	Початок експерименту	82	50,2	78	48,74
	Контрольний зріз	92	56,1	90	56,25
Низький	Початок експерименту	58	35,37	61	38,13
	Контрольний зріз	18	10,98	42	26,25

У результаті аналізу даних педагогічного оцінювання доведено, що позитивні зміни відбулися за усіма показниками критеріїв (когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-практичного). При цьому позитивна динаміка для учасників експериментальних груп була більш яскравою саме на високому рівні, на середньому рівні відрив був не таким помітним.

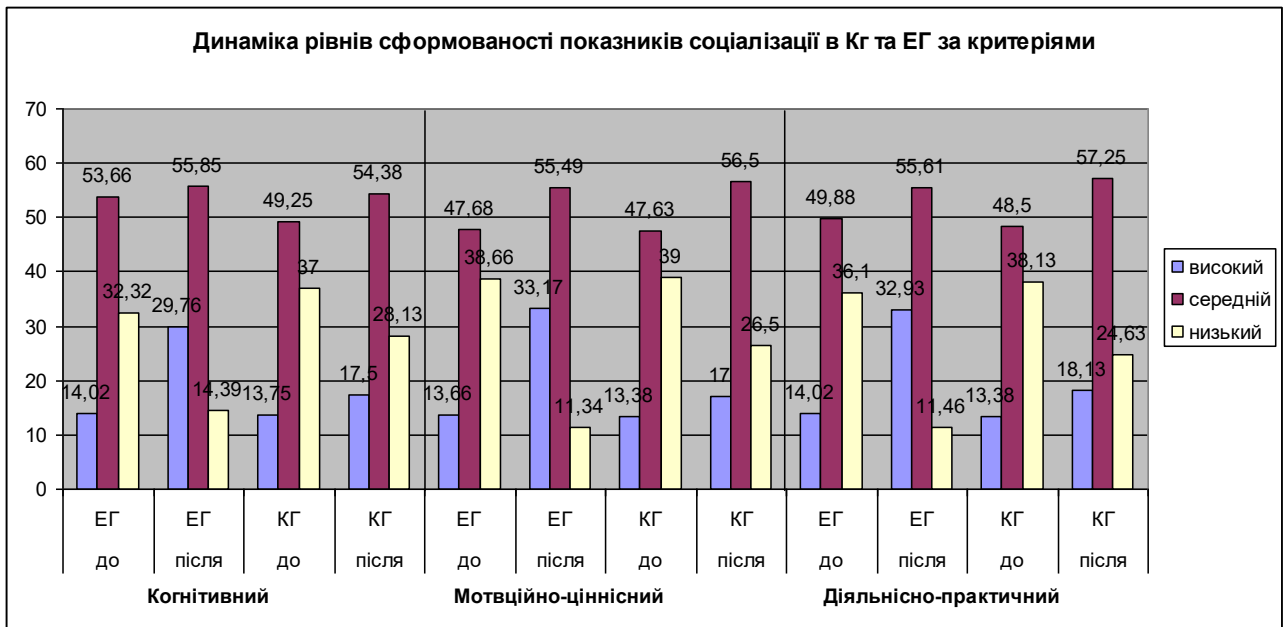

Рис. 2.2. Динаміка сформованості показників соціалізації в контрольній та експериментальній групах за критеріями

Визначено, що *найбільш сформованими показниками соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності стали такі: «знання про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі»; «визнання цінності природи та екокультурної діяльності» та «участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності».*

Результати опитування, спостережень педагогів коледжу та статистичні дані дослідження підтвердили, що впровадження у навчально-виховний процес лісотехнічних коледжів України розробленої структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності та соціально-педагогічних умов ефективності цього процесу сприяли ефективності соціалізації студентів коледжів – учасників експериментальних груп. Аналіз результатів контрольного зрізу підтвердив позитивну динаміку досліджуваного процесу.

Результати засвідчують, що в експериментальній групі (ЕГ) чисельність студентів коледжу, які проявили високий рівень сформованості показників соціалізації, зростає на 18,91 % (з 14,02 % до 32,93%); чисельність осіб, що

проявили середній рівень показників соціалізації, зросла на 5,9 % (з 50,2 % до 56,1 %); відповідно було зафіксовано зменшення кількості респондентів, які були віднесені до групи з низьким рівнем сформованості показників соціалізації на 24,79 % (з 35,77 % до 10,98 %).

Закономірно, що позитивні зміни спостерігалися і в контрольній групі (КГ). Як ми вже пояснювали, ці зміни обумовлені результативністю нормативного навчально-виховного процесу лісотехнічних коледжів. Якщо на початку формувального експерименту кількість студентів КГ, які проявили високий рівень сформованості показників соціалізації, становила 13,33 %, то в кінці експерименту – 17,5%; чисельність студентів, що проявили середній рівень соціалізації, становила, відповідно, – 48,54 % і 56,25 %; було зафіксовано зменшення кількості студентів, які виявили низький рівень соціалізації, з 38,13 % до 26,25 %.

Для остаточного підтвердження результатів нашого дослідження необхідно вирахувати статистичну достовірність істотної різниці в значеннях показників експериментальної та контрольної груп.

За допомогою t – критерію Стьюдента нами було перевірено гіпотези, сформульовані відносно визначених рівнів соціалізації студентів коледжів. А саме:

Гіпотеза H_{01} : показники досягнутого рівня соціалізації студентів коледжів за когнітивним критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично не відрізняються. Гіпотеза H_{11} : показники досягнутого рівня соціалізації студентів коледжів за когнітивним критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично відрізняються.

За допомогою математичних розрахунків ми визначили середні значення показників рівня соціалізації студентів коледжів в експериментальній та контрольній групах (відповідно: $\overline{x}_1 = 4,3$ та $\overline{x}_2 = 3,2$), дисперсію ($\overline{s}_1^2 = 0,35$ та $\overline{s}_2^2 = 0,64$) та провели розрахунки t -критерію Стьюдента за формулою (2.1):

$$t = \frac{|4,3 - 3,2|}{\sqrt{\frac{0,35}{261} + \frac{0,64}{244}}} \approx \frac{1,1}{0,062} \approx 17,7$$

За отриманими даними $t_{\text{табл}} < t_1 = 2,58 < 17,7$, а це вказує, що гіпотеза H_{01} відхилена і прийнята гіпотеза H_{11} . Тобто між студентами експериментальної та контрольної груп існують статистично значущі відмінності щодо досягнення відмінності в рівнях соціалізації студентів коледжів на кінець експерименту.

Гіпотеза H_{02} : показники досягнутого рівня соціалізації студентів коледжів за мотиваційно-ціннісним критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично не відрізняються. Гіпотеза H_{12} : показники досягнутого рівня соціалізації студентів коледжів за мотиваційно-ціннісним критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично відрізняються.

За допомогою математичних розрахунків ми визначили середні значення показників соціалізації студентів коледжів за мотиваційно-ціннісним критерієм в експериментальній та контрольній групах (відповідно: $\bar{X}_1 = 3,8$ та $\bar{X}_2 = 2,8$), дисперсію ($\bar{S}_1^2 = 0,49$ та $\bar{S}_2^2 = 0,93$) та провели розрахунки t-критерію Стьюдента за формулою (2.2):

$$t = \frac{|3,8 - 2,8|}{\sqrt{\frac{0,49}{261} + \frac{0,93}{244}}} \approx \frac{1}{0,075} \approx 13,27$$

За отриманими даними $t_{\text{табл}} < t_1 = 2,58 < 13,27$, а це вказує, що гіпотеза H_{02} відхилена і прийнята гіпотеза H_{12} . Тобто між студентами експериментальної та контрольної груп існують статистично значущі відмінності щодо рівнів соціалізації студентів коледжів за мотиваційно-ціннісним критерієм на кінець експерименту.

Гіпотеза H_{03} : показники досягнутого рівня соціалізації студентів коледжів за діяльнісно-поведінковим критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично не відрізняються. Гіпотеза H_{13} : показники досягнутого рівня соціалізації студентів коледжів за діяльнісно-поведінковим критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично відрізняються.

За допомогою математичних розрахунків ми визначили середні значення показників рівня соціалізації студентів коледжів за діяльнісно-поведінковим критерієм в експериментальній та контрольній групах (відповідно: $\overline{x_1} = 3,6$ та $\overline{x_2} = 2,8$), дисперсію ($\overline{S_1^2} = 0,58$ та $\overline{S_2^2} = 0,97$) та провели розрахунки t-критерію Стьюдента за формулою (2.3):

$$t = \frac{|3,6 - 2,8|}{\sqrt{\frac{0,58}{261} + \frac{0,97}{244}}} \approx \frac{0,8}{0,078} \approx 10,16$$

За отриманими даними $t_{\text{табл}} < t_1 = 2,58 < 10,16$, а це вказує, що гіпотеза H_0 відхилена і прийнята гіпотеза H_1 . Тобто між студентами експериментальної та контрольної груп існують статистично значущі відмінності щодо досягнення рівня соціалізації студентів коледжів за діяльнісно-поведінковим критерієм в експериментальній та контрольній групах статистично не відрізняються. на кінець експерименту.

Разом з тим, для підтвердження отриманих результатів ми скористалися і алгоритмом розрахунку χ^2 – критерію, який визначали шляхом порівняння відсоткових показників рівнів соціалізації студентів коледжів в експериментальній та контрольній групах за формулою:

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{k=1}^m \frac{(n_1 N_{k2} - n_2 N_{k1})^2}{N_{k1} + N_{k2}} \quad (2.4)$$

де χ^2 - показник χ^2 – критерію,

m – загальна кількість груп, на які розділені результати,

n_1 – обсяг вибірки експериментальної групи,

n_2 – обсяг вибірки контрольної групи,

N_{k1} – частоти результатів в експериментальній групі,

N_{k2} - частоти результатів в контрольній групі.

Підставивши відповідні значення, ми отримали $\chi^2_{\text{експер}} = 54,2$, тоді як $\chi^2_{\text{табл}} = 7,81$ при заданій імовірності допустимої помилки, рівної 0,05. Виходячи з того, що $\chi^2_{\text{експер}} > \chi^2_{\text{табл}} = 54,2 > 7,81$ слід констатувати, що значення рівнів соціалізації

студентів коледжів в експериментальній та контрольній групах статистично достовірно відрізняються.

Виходячи з цього, варто зазначити, що за результатами констатувального етапу експерименту, студенти контрольної групи були на однаковому рівні соціалізації зі студентами експериментальної групи. Після проведення формувального етапу – рівень соціалізації студентів експериментальної групи, як загальної, так і за окремими критеріями виявився вищим.

Таким чином порівняльний аналіз динаміки рівнів соціалізації студентів контрольних та експериментальних груп та підтвердження вірогідності отриманих результатів методами математичної статистики підтвердили ефективність впливу розробленої структурно-функціональної моделі та соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

Висновки до другого розділу

У розділі представлено результати та оцінку експериментальної перевірки ефективності соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності: здійснено обґрунтування структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності; проведено експериментальну перевірку ефективності соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності; здійснено оцінку та аналіз результатів експериментальної роботи з соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

Експериментальна робота проводилася на базі трьох коледжів: Малинського лісотехнічного коледжу Житомирської області, Березнівського лісотехнічного коледжу Рівненської області, Великоанадольського лісового коледжу Донецької області.

Загальна кількість респондентів, що брали участь у констатувальному експерименті становила 324 особи (студенти II-III курсів лісотехнічних коледжів). На різних етапах експериментальної роботи до участі було залучено 48 педагогічних працівників коледжів. Таким чином, загальна кількість учасників експерименту становила 372 особи.

Обґрунтовано підходи до характеристики *критеріїв соціалізації студентів коледжів та їх показників: когнітивний* критерій (наявність системи знань про природу, знання про культуру екологічної діяльність людини та її роль у природі, розуміння сутності екологічних явищ і процесів; розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа»); *мотиваційно-ціннісний* (визнання цінності природи та екокультурної діяльності, наявність відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності, прагнення участі в формах екокультурної діяльності) та *діяльнісно-практичний* критерій (здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності, самостійність та активність в плануванні та

реалізації форм роботи екокультурного спрямування, участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності, відповідальність за екологічний стан довкілля).

Рівень соціалізації студентів коледжів визначено в роботі як ступінь та міру прояву даних показників через систему знань, мотивів, цінностей та поведінки студентів коледжів. Визначено *три рівні соціалізації студентів коледжів (низький, середній, високий)* та здійснено їх змістову характеристику.

З метою оцінки рівнів сформованості показників соціалізації студентів були використані такі методи: когнітивний критерій (авторське анкетування, методика «Незакінчене речення»; діагностичні бесіди); мотиваційно-ціннісний критерій (включеного спостереження, діагностика типів мотивації взаємодії з природою за методикою «Альтернатива» В.А.Ясвіна і С.Д.Дерябо, діагностика соціалізації за методикою М.І.Рожкова); діяльнісно-практичний критерій (метод експертної оцінки, діагностика спрямованості особи в екологічній діяльності за анкетною «Студент і природа»; ранжування відповідей). Підсумкова оцінка здійснювалась за єдиною відсотковою шкалою (за методом формалізації О.Киверялга та В. Ядова).

За результатами констатувального експерименту встановлено переважно низький (112 осіб-34,57%) та середній (146 осіб – 45,06%) рівень сформованості показників соціалізації студентів

У розділі здійснено розробку *структурно-функціональної моделі соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності*, до складу якої увійшли такі блоки: цілепокладаючий, методологічний, середовищний, критеріальний, соціально-педагогічних умов та результативний.

Завданнями формуального експерименту було визначено: визначення етапів експериментальної роботи з соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності; добір та угруповання засобів екокультурної діяльності студентів коледжів відповідно до визначених нами соціально-педагогічних умов та з урахуванням показників соціалізації

студентів лісотехнічних коледжів; експериментальна перевірка ефективності впливу соціально-педагогічних умов на соціалізацію студентів коледжів у процесі екокультурної діяльності; виявлення найбільш ефективних форм та методів екокультурної діяльності, що забезпечують успішну соціалізацію студентів коледжів. До складу експериментальної групи увійшли 164 особи – студенти II –III курсів Малинського лісотехнічного коледжу спеціальності «Лісове господарство». До складу контрольної групи увійшло 160 осіб – студентів Березнівського та Великоанадольського коледжів.

Перевірка обґрунтованості структурно-функціональної моделі та дієвості соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності передбачала послідовність реалізації таких етапів: мотиваційно-цільового, змістово-діяльнісного та діагностично-корекційного.

Основним чинником соціалізації студентів лісотехнічних коледжів обрано екокультурну діяльність, як вирішальний фактор самореалізації, самоствердження студентів, формування нової системи екокультурних знань, цінностей та набуття навичок екокультурної поведінки.

Узагальнено підходи до засобів діяльності (К.А.Абульханова_Славська, О.М. Леонтьєв) як інструментів забезпечення результативності даної діяльності, за допомогою яких здійснюється необхідне перетворення особистості.

Засоби екокультурної діяльності студентів лісотехнічних коледжів визначено як інструментальне забезпечення прогнозованої результативності екокультурної діяльності шляхом залучення студентів до форм та методів екокультурної діяльності, результатом якої є перетворення екокультурного середовища. Основними засобами екокультурної діяльності визначено організаційні форми, методи та прийоми соціально-виховної роботи лісотехнічних коледжів.

Визначено провідні напрями екокультурної діяльності (просвітницький, суспільно-корисний, природоохоронний). Реалізації завдань просвітницького

напряму відповідали такі форми екокультурної діяльності, як: музейне експонування, екскурсії, зустрічі, просвітницькі тренінги. Формами екокультурної діяльності за суспільно-корисним напрямом стали: волонтерська робота, форми впорядкування території, трудові акції та операції. Природоохоронний напрям було реалізовано у формах клубної та гурткової роботи, походах, екологічних проектах тощо.

Впровадженню в ході експериментальної роботи підлягали соціально-педагогічні умови соціалізації студентів лісотехнічних коледжів.

Соціально-педагогічна умова «використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів» знайшла реалізацію у таких формах та методах навчально-виховного процесу: оновлення змісту фахових навчальних дисциплін; апробація методичного посібника для кураторів академічних груп: «Форми і методи екокультурної діяльності як чинники соціалізації особистості»; використання музейних форм роботи на базі історико-краєзнавчого музею коледжу; застосування екскурсій як самостійної форми екологічної освіти.

Реалізація другої соціально-педагогічної умови «створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності» здійснювалася завдяки використанню таких форм та методів роботи: форми роботи на базі дендрологічного парку коледжу («екологічна розвідка», «екологічна стежка», виставки-конкурси, роботи по зовнішньому озелененню коледжу); масові форми соціально-виховної роботи (Всеукраїнський конкурс «Вчимося заповідати»; Всеукраїнський молодіжний проект «Флора України: компас у зеленому світі», обласний зліт шкільних лісництв).

Третя соціально-педагогічної умови соціалізації студентів коледжів – «включення студентів лісотехнічних коледжів у волонтерську роботу екокультурного спрямування в умовах територіальної громади» впроваджувалась шляхом використання таких форм та методів роботи, як: акція «Розвідка корисних справ»; трудові екологічні акції «Чисте довкілля»,

«Екологічні декади»; робота в заказнику місцевого лісництва «Гамарня»; волонтерські акції «Чистий берег», «Зелений паросток», «Мурашник».

Реалізація четвертої соціально-педагогічної умови соціалізації студентів коледжів - «організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування» відбувалась в таких формах та методах роботи: організація роботи гуртків (гурток юних лісівників; гурток юних дендрологів; гурток юних екологів; гурток юних мисливствознавців; гурток юних охоронців природи); робота екологічної секції клубу «Юність».

Пята умова - «залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування» набула реалізації в таких формах та методах роботи: проекти «Природа рідного краю: проблеми і майбутнє», «Сад надії», «Ліс починається з першого збереженого дерева», «Малим річкам – нове життя»; тренінги «Обмінюємося враженнями», «Я – об'єкт природи», «Ми –земляни», «Мої протиріччя у ставленні до природи», «Збережемо довкілля».

Перевірка ефективності впроваджених соціально-педагогічних умов здійснювалась на контрольному етапі за таким алгоритмом: опис та узагальнення емпіричних даних, побудова частотних та відсоткових розподілів (за кожним з визначених критеріїв соціалізації студентів коледжів: когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісно-практичним) та відповідними показниками за трьома рівнями сформованості (високим, середнім, низьким); графічне представлення одержаних результатів та їх аналіз.

Аналіз результатів контрольного зрізу підтвердив позитивну динаміку досліджуваного процесу. Результати засвідчили, що в експериментальних групах (ЕГ) чисельність студентів коледжів, які проявили високий рівень сформованості показників соціалізації, зросла на 18,91 % (з 14,02 % до 32,93%); чисельність осіб, що проявили середній рівень показників соціалізації, зросла на 5,9 % (з 50,2 % до 56,1 %). При цьому кількість студентів коледжів у контрольних групах (КГ), які проявили високий рівень сформованості показників соціалізації, зросла на 4,17% (з 13,33 % на початку експерименту до

17,5%); чисельність студентів, що проявили середній рівень соціалізації, зростає відповідно на 7,71% (з 48,54 % до 56,25 %). Отже, сукупна позитивна динаміка в ЕГ становить 24,81% (41 особа), для КГ цей показник становить 11,88% (19 осіб), що підтверджує ефективність експериментальної роботи.

Для остаточного підтвердження результатів дослідження за допомогою t – критерію Стьюдента враховано допустиму статистичну достовірність істотної різниці в значеннях показників експериментальної та контрольної груп.

Таким чином порівняльний аналіз динаміки рівнів соціалізації студентів контрольних та експериментальних груп та підтвердження вірогідності отриманих результатів методами математичної статистики підтвердили ефективність впливу розробленої структурно-функціональної моделі та соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності, що полягає у теоретично обґрунтуванні напрямів, змісту та форм соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності та доведенні їх ефективності в змодельованих соціально-педагогічних умовах. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань, що дало підстави для формулювання таких висновків:

У дисертації здійснено аналіз концептуальних підходів до соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності. На основі обґрунтування підходів до понять «екологія», «культура», екокультурну діяльність особистості визначено як складову соціокультурної діяльності, якій притаманний соціокультурний характер, що закріплюється в досвіді особистості та засвоюється індивідуально в процесі онтогенезу. Соціалізацію представлено як процес входження людини в суспільство разом із його соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. Соціалізацію студентів коледжу визначено як процес і результат засвоєння й активного відтворення студентами коледжу соціального досвіду, внаслідок системного педагогічного та інтелектуального впливу результатів діяльності навчання та соціально-виховних інститутів. Надано характеристику методологічних підходів до соціалізації особистості (діяльнісний, антропоцентричний, системний, особистісно-орієнтований, компетентнісний), що забезпечуватимуть залучення студентів коледжів до екокультурної діяльності. Екокультурну діяльність особистості охарактеризовано як складову соціокультурної діяльності, що базується на засадах екологічної освіти, екологічного виховання та екологічної культури та реалізується в формах соціально-виховної діяльності. Екокультурну діяльність студентів лісотехнічних коледжів визначено як процес включення студентів в форми екологічної соціально-позитивної діяльності, що супроводжується

засвоєнням знань, цінностей, навичок екологічної культури. Висвітлено зміст провідних принципів організації екокультурної діяльності студентів коледжів: системності, компетентності, інтегративності, гуманізації стосунків між людиною і природою, цілісності, практичної спрямованості та спрямованості на розвиток емоційно-ціннісного ставлення особистості до природи тощо.

Виявлено особливості соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності, а саме: особливості особистісної соціалізації (задоволеність життєвим вибором; вибір шляхів самореалізації; бачення своїх особистісних цілей та завдань, створення стратегії життєдіяльності; усвідомлення своїх особистісних ресурсів); особливості професійної соціалізації (подолання вагань в правильності професійного вибору; пристосування до вимог майбутньої професії, усвідомлення можливостей та ресурсів майбутньої професії; усвідомлення студентом суті професійної діяльності та себе як майбутнього професіонала); особливості закладової соціалізації (вплив екокультурного середовища лісотехнічного коледжу на становлення особистості студента; включення студентів лісотехнічного коледжу в систему соціально-корисної екокультурної діяльності; створення середовища підтримки та прийняття позицій, думок, переконань студентів коледжів). Визначено роль лісотехнічного коледжу як сприятливого соціально-освітнього середовища в реалізації соціально-педагогічних механізмів соціалізації засобами екокультурної діяльності.

Обґрунтовано критерії, показники та визначено рівні соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності. Надано характеристику критеріїв соціалізації студентів коледжів та їх показників: когнітивний критерій (наявність системи знань про природу, знання про культуру екологічної діяльності людини та її роль у природі, розуміння сутності екологічних явищ і процесів, розуміння свого місця в системі «людина – суспільство - природа»); мотиваційно-ціннісний (визнання цінності природи та екокультурної діяльності, наявність відповідних інтересів та намірів до екокультурної діяльності, прагнення участі в формах екокультурної діяльності) та діяльнісно-

практичний критерій (здатність використовувати екологічні знання в реальних ситуаціях екокультурної діяльності, самостійність та активність в плануванні та реалізації форм роботи екокультурного спрямування, участь студентів у суспільно-корисній екокультурній діяльності, відповідальність за екологічний стан довкілля). Визначено три рівні соціалізації студентів коледжів (низький, середній, високий) та здійснено їх змістову характеристику. За результатами констатувального експерименту визначено основні проблеми та недоліки практики соціально-педагогічної роботи лісотехнічних коледжів у процесі соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності, а саме: відсутність звернень до проблеми соціалізації студентів засобами екокультурної діяльності в нормативних документах, планах, змісті соціально-виховної роботи коледжів; недостатньо сформовані інтереси та потреби студентів коледжів щодо участі в формах роботи екокультурного спрямування; переважно низький (112 осіб – 34,57%) та середній (146 осіб – 45,06%) рівень сформованості показників соціалізації студентів; відсутність чіткої стратегії в побудові планів, перспектив екокультурної поведінки.

Розроблено структурно-функціональну модель соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності, до складу якої увійшли такі блоки: цілепокладаючий, методологічний, середовищний, критеріальний, соціально-педагогічних умов, результативний. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови соціалізації студентів лісотехнічних коледжів, а саме: використання форм екологічної освіти в соціально-виховній роботі зі студентами коледжів; створення та удосконалення соціально-освітнього середовища коледжу засобами екокультурної діяльності; залучення студентів лісотехнічних коледжів до волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади; організація клубної та гурткової роботи екокультурного спрямування; залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування.

Здійснено експериментальну перевірку дієвості впровадження соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами

екокультурної діяльності. Засоби екокультурної діяльності виступають інструментальним забезпеченням ефективності екокультурної діяльності шляхом залучення студентів до форм та методів екокультурної діяльності, результатом чого є перетворення екокультурного середовища. Основними засобами екокультурної діяльності визначено організаційні форми, методи та прийоми соціально-виховної роботи лісотехнічних коледжів. Перша соціально-педагогічна умова знайшла реалізацію завдяки оновленню змісту фахових навчальних дисциплін: «Екологія», «Лісівництво», «Лісозахист», «Дендрологія», «Ґрунтознавство», «Ботаніка», «Охорона природи», «Основи тепличного господарства»; проведенню семінарів-практикумів з кураторами академічних груп; роботі на базі історико-краєзнавчого музею тощо. Реалізація другої умови передбачала використання форм природоохоронної діяльності на базі дендрологічного парку коледжута участь у масових формах соціально-виховної роботи. Третя умова сприяла активізації волонтерської роботи екокультурного спрямування в умовах територіальної громади у таких формах та методах роботи: «Розвідка корисних справ»; трудові екологічні акції, робота в заказнику місцевого лісництва, волонтерські акції. Реалізація четвертої умови відбувалося у формах роботи гуртків юних лісівників, дендрологів, екологів, мисливствознавців, охоронців природи та екологічної секції клубу «Юність». Остання умова - “залучення студентів лісотехнічних коледжів до інтерактивних форм діяльності екокультурного спрямування” - була реалізована завдяки участі студентів в екологічних проектах та тренінгах екокультурного змісту.

Результати дослідження підтвердили, що впровадження у навчально-виховний процес окреслених соціально-педагогічних умов соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності сприяло ефективності їх соціалізації. Аналіз результатів контрольного зрізу підтвердив позитивну динаміку процесу соціалізації студентів експериментальних груп. Результати засвідчили, що в експериментальних групах чисельність студентів коледжів, які проявили високий рівень сформованості показників соціалізації, зросла на 18,91 % (з 14,02 % до 32,93%); чисельність осіб, що проявили

середній рівень показників соціалізації, зросла на 5,9 % (з 50,2 % до 56,1 %). При цьому кількість студентів коледжів у контрольних групах, які проявили високий рівень сформованості показників соціалізації, зросла лише на 4,17% (з 13,33 % на початку експерименту до 17,5%); чисельність студентів, що проявили середній рівень соціалізації, зросла відповідно на 7,71% (з 48,54 % до 56,25 %). Отже, сукупна позитивна динаміка в експериментальних групах становить 24,81% (41 особа), для контрольних груп цей показник становить 11,88% (19 осіб), що підтверджує ефективність експериментальної роботи.

Проблема соціалізації студентів лісотехнічних коледжів засобами екокультурної діяльності не вичерпується проведенням дисертаційним дослідженням. Перспективними напрямками дослідження порушеної проблеми можуть стати: професійна підготовка соціальних педагогів до здійснення форм екокультурної діяльності; розробка теоретико-методологічних засад соціалізації студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації засобами екокультурної діяльності; вивчення досвіду роботи освітніх закладів зарубіжних країн за напрямом екокультурної діяльності зі студентами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Абрамовских Н.В. Концепция адаптивной системы подготовки будущих социальных педагогов к профессиональной деятельности: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Н.В. Абрамовских. - Челябинск, 2010. – 30 с
- 2.Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть. // Соціальна робота – К. Перун, 2001, кн.1 ст.47-63.
- 3.Алексеева В.О. Технології соціальної робота з дезадаптованими дітьми та молоддю / Валентина Алексеева, Лілія Костриці. – К.: Шк. Світ, 2009. – 120 с.
- 4.Алексеева-Вовк М.І. Педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Київ, 2008 – 32с
- 5.Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев – СПб. : Питер, Психология. – 2001. – 282 с
- 6.Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М: Аспект пресс, 1999. – 376с.
- 7.Андреевкова Н.В. Проблема соціалізації особистості / Н.В.Андреевкова. – К.: Промінь, 1995. – 237с.
- 8.Андрущенко В.П. Социализация и нравственное воспитание студенческой молодежи / В. П. Андрущенко // Этика и эстетика. – Киев, 1977. – Вып.20. – С.27–36.
- 9.Антонюк Т.А. Социальное проектирование: Некоторые методологические аспекты. – Минск: Наука, 1987, - 264с
- 10.Анцыферова Л.И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования / Л.И.Анцыферова // Психологический журнал. – 1992. – т.13. - №5. – с.12-25.
- 11.Ассаул В. Метод проектів у виховній роботі // Проектна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: Науково-методичний посібник / За редакцією С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. – К.: Департамент, 2008. – с.241
- 12.Балл Г.О. Наука як специфічна підсистема культури в контексті діалогічного

підходу в освіті [Текст] / Г. О. Балл // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. - К. : Компанія "СОЦИС", 2007. - N 3. - с. 1-7.

13.Батенин С.С. Человек в его истории. JL: Изд-во ЛГУ, 1976. - 294 с.

14.Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. – К.: Центр навчальної літератури, 2003 – 134 с.

15.Беличева С.А. Основы превентивной психологии. М. : РИД консорциума "Социальное здоровье России", 1994. - 221 с.

16.Бех В.П. Социальный организм: философско-методологический анализ. – Запорожье: «Тандем –У», 1998. – 186с.

17.Бех В.П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ. – Запорожье: «Тандем – У», 1998. - 144с.

18.Бех І.Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех / Наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.

19.Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : [навч.-метод. посібник] / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 203 с.

20.Бех І.Д. Становлення професіоналізму в сучасних соціальних умовах // Педагогіка толерантності. – 2001. - №3-4. – с.157

21.Бех І.Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : [наук.-метод. зб. / за заг. ред О. В. Сухомлинської, П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського ; упоряд. О. М. Павліченко]. – К., 1997. – С. 8–11.

22.Білявський Г.О. та ін. Основи екологічних знань: Пробний мас.підручник для учнів 10-11кл. середніх загальноосв. закладів / Г.О.Білявський, Р.С.Фурдуй, І.Ю.Костіков. – К.:Либідь, 2000. – 334с.

23.Блонский П.П. Избранные педагогические произведения. – М.: изд-во АПН РСФСР, 1961. – 695с.

24.Богословский В.В. Психология воспитания школьника.- Л.: изд-во ЛГПИ им.А.И.Герцена, 1973. - 164с.

25.Бодалев А.А. Акме-эффект личностного осуществления в процессе

- соціалізації і індивідуалізації дорослого чловека // А.А.Бодалев // Мир психології. – 1998. - №1. – с.59-65.
- 26.Бойчук Ю.Д., Шульга М.В. та ін. Основи екології та екологичного права. – С.2004. – с.310.
- 27.Болгаріна В.С. Ідеал: цінність і духовний вектор / В.С.Болгаріна, Ю.І.Терещенко // Цінності освіти і виховання: [наук.-метод. зб. / за заг. ред. О.В.Сухомлинської, П.Р.Ігнатенка, Р.П.Скульського; упоряд. О.М.Павліченко]. – К.:1997. – с.16-19.
- 28.Большой толковый психологический словарь / Ребер Артур (Penguin). Том 2 (П-Я): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2000. – 560с.
- 29.Бондаренко М.П. Організація і виховання студентського колективу / М. П.Бондаренко. - Київ : Вища школа, 1979. - 67 с.
- 30.Бочарова В. Г. О некоторых методологических подходах к пониманию целостного процесса социализации, воспитание и развитие личности / В. Г. Бочарова // Теория и практика социальной работы. – М. – Тула. – 1993. – Т.1. – С. 34–48.
- 31.Бродецкая Т.Г. Психология личности. Конспект лекций, ч.1 для студентов гуманитарного факультета. – Одесса: Наука и техника, 2006. – с.97.
- 32.Вайнола Р.Х. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі : [метод. рек.] / Р. Х. Вайнола // Ліга соціальних працівників м. Києва ; Соціальна служба для молоді м. Києва. – К. : НПУ, 2001. – 48 с.
- 33.Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник/ За ред проф. С.О.Сисоєвої – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – 134 с.
- 34.Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи. Курс лекцій для студентів спеціальності „Соціальна педагогіка”. – К.: КМПУ імені М.Б.Грінченка, 2008.– 152 с.
- 35.Вербицький В. Проектна форма навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах та позашкільних закладах освіти еколого-натуралістичного напрямку. Проблеми та шляхи їх вирішення [Текст] / В.

- Вербицький // Рідна школа : Науково-педагогічний журнал. – 2007. - №3. - с.35-47
- 36.Виготський Л.С. Проблеми вікової періодизації дитячого розвитку / Л. С. Виготський // Питання психології.– 1997.– № 2.– С. 18.
- 37.Виховання громадянина, патріота, гуманіста: Навч.-метод. посібник К.І.Чорна – К.ТОВ ХІК, 2004 – 96с.
- 38.Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. - К.: Просвіта, 2001 - 416 с.
- 39.Возна Ю. В. Психолого-педагогічні особливості соціалізації учнівської молоді у позашкільному соціумі / Ю. В. Возна // Соціалізація особистості : зб. наукових праць. – Том. ХХХ. Педагогічні науки. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – С. 39–49.
- 40.Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху / Укладач Лях Т.Л. – К.: ВГЦ „Волонтер”, 2001. –176 с.
- 41.Волошина В.В., Долинська Л.В., Ставицька С.О., Темрук О.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібн. — К.: Каравела, 2005. - 280 с.
- 42.Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры. – М.: И-т практ. психологии. Воронеж: НПО Модэк, 1996. – 512с.
- 43.Выготский Л.С. Этюды по истории поведения / Л. С. Выготский, А. Р. Лурия. – М. : Педагогика, 1993. – 234 с.
- 44.Галагузова М.А. Социальная педагогика. - М.:ВЛАДОС, 2000 - с.224-225
- 45.Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Ю.Н.Галагузова. – М., 2001. – 372 с.
- 46.Гиддингс Ф. Основания социологии. Киев-Харьков., 1898.
- 47.Гнилуша Н. Екологічна освіта – складова культури майбутнього вчителя // Рідна школа. – 1999. - №7-8. - с.40-42
- 48.Гнилуша Н. Екологічна спрямованість проектної діяльності студентів педуніверситетів. // Рідна школа – 2005 - №8, 69с.
- 49.Гончаренко С. Український педагогічний словник / [уклад. С.Гончаренко]. –

К.: Либідь, 1977. - с.376.

50.Грабовська І.М. Формування екологічної культури особистості (українознавчий контекст): Автореферат дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. – К. – 1994. – 17с.

51.Гуревич П.С. Культурологія. Учебник для вузов. М.: Проект, 2003. – с.336

52.Гурьянова М.П. Сельская школа и социальная педагогика: Пособие для педагогов. – Мн.: Амалфея, 2000. – с.249.

53.Давидов Ю.М. Культура-природа-традиції. М.: Наука, 1978. -с.51

54.Демокрит. Фрагменты о воспитании / Демокрит. – Москва, 2007 // Краткая хрестоматия по истории зарубежной и отечественной педагогической мысли : учебное пособие / Ред. И.П. Андриади. – Москва : Московский городской педагогический университет, 2007. – с. 8

55.Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття». – К.: Райдуга, 1994. – с.62.

56.Дерій С.І., Ілюха В.О. Екологія. – К.: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1998. – с.193-194.

57.Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология : учеб. пособие для студ. вузов / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480с.

58.Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч.посібник – 4-те вид., випр. і доп. – К.:Т-во «Знання», КОО, 2006. – 319с.

59.Диба С.Г. Педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (вітчизняний і зарубіжний досвід) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / С. Г. Диба. – К., 2005. – 233 с.

60.Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. / А.Дистервег. – М.: Учпедгиз, 1956. – 378с.

61.Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – Москва : Просвещение, 1981. – С. 353–416.

62.Діяльність центрів ССМ по літньому оздоровленню дітей та молоді: //за

заг.ред. Толстоухової С.В., Пінчук І.М. – К.:УДЦ ССМ, 2000 р.- 208 с.

63.Дмитренко Т.О. Інтеграція загальної педагогіки і соціальної педагогіки за напрямом розвитку поняттєвого апарату / Т. О. Дмитренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика: зб. наук. праць. — Луганськ: ЛНУ, 2008. — №3. — с.47.

64.Донцов А.И. Психология коллектива. Методологические проблемы исследования. / А. И. Донцов. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 208 с.

65.Дрейер О.К., Лось В.А. Экология и устойчивое развитие. – М.: УРАО, 1997. – 222с.

66.Дробноход М.І. та ін. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою: [Кол. моногр.] / М.І.Дробноход, Ф.В.Вольвач, С.І.Івашенко. – К.: МАУП, 2000. – с.70-74.

67.Дубасенюк О.А. Метод контент-аналізу у системі психолого-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навчальний посібник: Вид. 2-е, допов / Д.В.Чернілевський, Дубасенюк О.В. та інші / за ред. професора Д.В. Чернілевського. – Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. – с. 200-221

68.Дьюи Д. Введение в философию воспитания / Д. Дьюи. – М., 1921 – 63 с.

69.Дюркгейм Э. Социология и теория познания. //Хрестоматия по истории психологии. / Под ред. П.Я.Гальперина, А.Н.Ждан.- М.: изд-во Моск.ун-та, 1980.- 296с.

70.Екологія і культура: методичні аспекти. Збірник наукових праць. - №79. 1999.

71.Ельконин Д.Б. Проблемы возрастной и педагогической психологии: Избранные психологические труды / [под ред. Д. И. Фельдштейн]. – М. : Изд-во Междунар пед академии, 1995. – 224 с.

72.Енциклопедія для фахівців соціальної сфери: за ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ, Симферопіль:Універсум, 2012.. –536 с.

73.Єрмаков І. Г., Шевцова С. М., Пузіков Д. Проектне бачення компетентності спрямованої освіти у ліцеї // Проектна діяльність у ліцеї: компетентнісний

потенціал, теорія і практика: Науково-методичний посібник / За редакцією С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. – К.: Департамент, 2008. – 520с.

74.Забродський М.М. Виховання як цілеспрямований і керований процес соціалізації особистості. – Житомир : Педагогічна Житомирщина, 2001 №1. – с.8

75.Забродський М.М. Соціалізація, індивідуалізація та виховання особистості. / Педагогічна Житомирщина, 2000 - №1 – с.30.

76.Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: Навчальний посібник для ВНЗ. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.

77.Заверико Н.В. Становление понятия "социализация" / Н. В. Заверико // Перспективы и развитие социальной активности молодежи : сб. ст. – Запорожье, 1990. – Вып. 1. – С. 42–43.

78.Загородній Ю. І. Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Загородній Юрій Іванович ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ : [б. в.], 2004. – 20 с.

79.Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні // Молодь і закон. – К.: ІЗМН, 2004 р.

80.Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки» // Відомості Верховної Ради. – 2000. – №47. – с.407.

81.Закон України «Про освіту» // Голос України. – 25 квітня 1996. - №77. – с.7-11

82.Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №41. – с.546.

83.Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №41. – с.546

84.Закон України «Про соціальні послуги» // Відомості Верховної Ради України

- 2003. - №45. – с.345.

85.Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №42. – с.213.

86.Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №16. – с.167

87.Захлебный А.Н. Школа и проблемы охраны природы: содержание природоохранительного образования / Предисл. И.Д.Зверева – М:Педагогика. 1981. – 184с.

88.Зверев И.Д. Экология в школьном обучении. Новый аспект образования. – М.: Знание, 1980. – 96с.

89.Зверева І.Д. Соціальна педагогіка / Соціальна робота / Зверева І. Д., Коваль Л. Г., Хлебик С. Р. – К.: НДО, 1997. – 392 с.

90.Зверева І.Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи из дітьми та молоддю в Україні : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / І. Д. Зверева / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 451 с.

91.Зверева І.Д., Козубовська І.В., Крецман В.Ю., Пічкарь О.П. Соціальна робота з дітьми і молоддю (теоретико-методологічні аспекти) – Ужгород: УжНУ, 2000 – ч.1 – с.192.

92.Зверева І.Д.. Дитячий рух як засіб соціалізації особистості / І. Д. Зверева, Л. Г. Коваль // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: наук.-метод. вид. – Суми: Мрія, 1994. – С. 29–48.

93.Иванов В.М. Педагогические условия социализации городских старшеклассников: дис... кандидата пед.наук: 13.00.05 / В.М.Иванов. – Луганск, 1998. – 217с.

94.Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М.: Педагогика,1989. – 248 с.

95.Истратов Ю.П. Проблемы социализации личности в контексте советской истории: (Диалектика в контексте достижений и потерь) / Ю.П.Истратов // Социализация личности: Исторический опыт советского периода и современные тенденции. М., 1993. - 212 с.

- 96.Іванов І.П. Енциклопедія колективних творчих справ. – М, 1998, 23с.
- 97.Іващенко С. Г. Розвиток еколого-педагогічної культури вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Іващенко Станіслав Геннадійович ; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – Київ, 2004. – 20 с.
- 98.Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – (Б-ка «Шк. світу») с. 168
- 99.Капська А.Й. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред. А. Й. Капської]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 328 с.
- 100.Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
- 101.Капська А.Й., Волинська Л.В., Карпенко О.Г., Филипчук В.С. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / За ред.. А.Й.Капської. – К.:ДЦСМ, 2003. – 87с.
- 102.Карпенко О.Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / О. Г. Карпенко. – К., 1999. – 191 с.
- 103.Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: навч. посібник для студ. унів і педінститутів / М. Д.Касьяненко ; [ред. Н. А. Симоненко]. - К. : Вища школа, 1993. - 320 с.
- 104.Килпатрик В.Х. Метод проектов: Применение целевой установки в педагогическом процессе/ Пер.с англ.изд Е.Н.Янжул – Л.: Брокгауз – Ефрон, 1925. – 43с.
- 105.Киселев Н.Н. В гармонии с природой. - К.: Политиздат Украины, 1989. – с.23-29.
- 106.Киселев Н.Н. Мироззрение и экология. – К., 1990. – с.98-117.
- 107.Кисельов М.М., Деркач В.Л., Толстоухов А.В. та ін. Концептуальні виміри екологічної свідомості. – К.:ПАРАПАН,2003. – с.70-156
- 108.Кларин М. В. Корпоративный тренинг от А до Я / М. В.Кларин. – М. : Дело, 2000. – 224 с

- 109.Кобазева Ю.А. Динамика процесса социализации при переходе от младшего к старшему подростковому возрасту: Дис...канд.псих.наук: 19.00.07. – М. – 2000. -206с.
- 110.Ковальова Л.Є. Мікроклімат у родині. – М.:Политиздат, 1999. – 342с.
- 111.Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах / Я. Л. Коломинский. – Мн. : Изд-во БГУ, 1976. – 350 с.
- 112.Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений / Я. Л. Коломинский. – Минск : Нар.Асвета, 1984.-239 с.
- 113.Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: Том 1 / Я.А.Коменский – М.: Книга по Требованию, 2012. – 665 с.
- 114.Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1987 – с.178, 274
- 115.Кон И.С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
- 116.Кон И.С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 191 с.
- 117.Кон И.С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.
- 118.Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави [Текст] //Дошкільне виховання. — 2003.-№2. – с.3-8.
- 119.Концепція екологічної освіти України [Текст] // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. - 2002. - № 7. – с.3-23.
- 120.Костриця М.Ю. Екологічна освіта і виховання: поступ у третє тисячоліття. Педагогічна Житомирщина, 2001 №2. – с.50
- 121.Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – 479с.
- 122.Крейн У. Теории развития: Секреты формирования личности. 5-е международное издание. – Спб.: Прайм-Еврознак, 2002. – с.261.
- 123.Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації : (факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2003. – 216 с.
- 124.Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика. – К.: Заповіт, 1996.

– 352 с.

- 125.Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. – К.: „Знання України”, 2002. – 598 с.
- 126.Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. Педагогіка народного календаря. Початкова школа, 1994 №4. – с.3.
- 127.Кузьмін Є.С. Основи соціальної психології. Л., 1967. – 173с.
- 128.Культурологія : теорія та історія культури : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. І. Тюрменко [та ін] ; за ред. проф. І. І. Тюрменко. – Вид. 3-тє, переробл. та доповн. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 369 с.
- 129.Курило В. С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки східноукраїнського регіону в 20 столітті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Курило Віталій Семенович. – Київ : [б.в.], 2000. – 39 с.
- 130.Кыверялг А. А. Вопросы методики педагогических исследований / А. А. Кыверялг. – Таллин : Валгус, 1971. – 154 с.
- 131.Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. А. Кыверялг. – Таллин : Валгус, 1980. – 335 с.
- 132.Кяхрик П. К характеристике духовного элемента экологической культуры / В.С.Крисаченко // Стимулы рационального природопользования в условиях развитого социализма / П. К. Кяхрик. – Таллин, 1999. – 127с.
- 133.Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації : європейські абриси. [моногр.] / Н. М. Лавриненко. – Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
- 134.Лавриченко Н.М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. // Н. М. Лавриченко. – Київ, 2006. – 447 с.
- 135.Лаврушина С.М. Формирование экологической культуры личности - актуальная социально-педагогическая задача. Экологическая культура. - Красноярск, 1991. - с.17-18.
- 136.Лебон Г. Психология народов и масс / Г.Лебон – СПб.: Макет, 1995. – 311с.
- 137.Левін К. Динамічна психологія. - М.: Сенс, 2001. – с.120.
- 138.Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. :

Политиздат, 1975. – 304 с.

139.Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – 4-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.

140.Леонтьев А.Н. Теоретические проблемы психологии личности / А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1974. – 247с.

141.Лефрансуа Г. Прикладная педагогическая психология. Спб.:Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2005. – 416с.

142.Лиллеорг И.М. О целесообразности изучения объекта экологического воспитания. Экологическое образование и воспитание (тезисы Всесоюзной конференции). – Таллин, 1987 - 44с.

143.Лісовець О.В. Теорія і методика роботи з дитячими молодіжними організаціями України : навч. посібник / О.В. Лісовець. - К. : Академія, 2011. - 255 с.

144.Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України: Монографія. – К.:Міленіум, 2006. – с.229-249.

145.Лукашевич Н.П. Социология воспитания / Н. П. Лукашевич. – К. : МАУП, 1997. – 180 с.

146.Лукашевич М.Л. Соціалізація. Виховні механізми і технології / М.Л. Лукашевич. – К. : [б.в.], 1998. – 112 с.

147.Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології: навч.посіб. – К.:МАУП, 2004. – 136с.

148.Лютій В.П.. Технологія соціальної роботи: Конспект лекцій: Розділ1. Загальні технології соціальної роботи. – К.: Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75 с.

149.Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу // Твори в 7т – К. Рад.школа, 1954 – т.5 – 382с.

150.Маленкова Л.І. Педагоги, батьки і діти. – М.:Знання, 1999. – 256с.

151.Малков Д.Ю. Соціально-педагогічні умови забезпечення соціалізації

- підлітків у клубних об'єднаннях за місцем проживання. Наукові записки: Зб. наук. статей НПУ імені М.П. Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л. Макаренко. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Випуск LIX (59). – с.103-110
- 152.Мандель Б.Р. Психология социальной работы. Модульный курс в соответствии с ФГОС : учебное пособие. – М. ФЛИНТА, 2014. – с.28.
- 153.Марафон дитячого дозвілля: Марафон дитячого дозвілля: Навчально-методичний посібник/ Укл. Л.О.Дубровська, В.Л.Дубровський, В.В. Ковнер та ін.; за ред. Л.О Дубровської. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – 315 с.
- 154.Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога в 2 ч. / Н. Ф. Маслова. – Орел : ОГПУ, 1994. – Ч.2. – 211 с.
- 155.Маслоу А.Г. Мотивация и личность / [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб : Евразия, 1999. – 478 с.
- 156.Матюшкин А.М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций : учебное пособие / А. М. Матюшкин; под ред. канд. психол. наук А. А. Матюшкиной. — М.: КДУ, 2009. — с.113
- 157.Межуев В.М. Культура и история. - М.: Изд-во политической литературы, 1977. – 60с.
- 158.Мельничук І.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: Автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.04 / І. М. Мельничук. – Тернопіль, 2011. – 40с.
- 159.Мельнікова І.М. Діагностика розвитку та соціалізації учнівської молоді // Нові технології виховання: зб.наук.ст. – К.:ІСДО, 1995. – 23с.
- 160.Методика освіти „рівний-рівному” / Лещук Н., Зимівець Н., Авельцева Т. та ін. – К.: Міленіум, 2002. – 132 с.
- 161.Мид Д. Культура межпоколенных отношений / Д. Мид. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – 380 с.
- 162.Моносзон Е.И. Основы педагогических знаний. М.: Педагогика, 1986. –

с.23.

163. Морено Дж. Театр спонтанности: Пер с англ. – Красноярск, 1993. – с.37
164. Москаленко В.В. Социализация личности : (философський аспект) / В. В. Москаленко. – К. : Выща шк., 1986. – 200 с.
165. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник. / Москаленко В.В. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005 – 624с.
166. Мосс М. Социальные функции священного: Избранные произведения / М.Мосс. – Спб.: Евразия, 2000 – с.154.
167. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику : [учеб. пособие для студентов] / А. В. Мудрик. – М. : Ин-т практ. психологии, 1997. – 221 с
168. Мудрик А.В. Социализация и воспитание / А. В. Мудрик. – М. : ВЛА-ДОС, 1996. – 96 с.
169. Мудрик А.В. Социальная педагогика / А. В. Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2000. – 200 с.
170. Мудрик А.В. Соціальна педагогіка. Учебное пособие для студентов пед. вузов. / под ред. В.А.Сластенина. – М.: Изд. центр Академия, 1999. – с.184.
171. Некос А.Н. О необходимости повышения фундаментальных психолого-педагогических знаний при подготовке профессионалов-экологов. / Вест.Харьк.гос.ун-та. – Серия: геолог., геогр., эколог. Вып. 402. – Х., 1998. – с.238
172. Немов Р.С. Психология. Кн.2: Психология образования. – М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1999. – 608с.
173. Немоловська І. Проблеми організації еколого-краєзнавчого дослідництва / Немоловська І., Трохимчук І. Науково-методичний вісник: Еколого-натуралістична творчість – К. УДЕНЦ, 1999. – 83с.
174. Нечипорук Л.І. Соціально-педагогічні засади виховання моральної культури старшокласників засобами ноосферної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Л.І.Нечипорук. – К., 2009. — 20 с.
175. Ничкало Н.Г. Професійно-технічній освіті – державну підтримку та

- науково-педагогічне забезпечення // Нові технології навчання: Наук.-метод. збірник. Вип.15. - .:ІСДО, 1995. – с.11
- 176.Новикова Л.Н. Школа и среда / Л. Н. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 79 с.
- 177.Огородников И.Т. Содержание и методика исследования воспроизводящей и творческой деятельности учащихся в обучении / И.Т. Огородников. – М.: Педагогика, 1971. – 42 с.
- 178.Олпорт Г. Становлення особистості. Вибрані праці. - М.: Сенс, 2002. – с.87.
- 179.Організація і технології соціальної роботи з дітьми вулиці. Навч. посіб. / За ред. Капської А.Й. – К.: Ліга Соціальних працівників України, 2003. – 260с
- 180.Оржехівська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. – К.: ВіАН, 1996. – 352 с.
- 181.Оржеховська В. Концептуальні підходи до виховання в умовах сьогодення. / Рідна школа. – 2009. - №5-6. – с.35
- 182.Основи національного виховання за заг. редакцією В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчука. – К.,1993. – с.7-57
- 183.Отношение школьников к природе. Под ред. И.Д.Зверева, И.Т.Суравегиной. – М.: Педагогика, 1988. - с.56
- 184.Охрімчук Р.М. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного : довід.-посіб. / Р.М.Охрімчук, Л.М.Шелестова, О.В.Кравченко ; Ін-т проблем виховання АПН України. Лабораторія дитячих об'єднань. - К. ; Луганськ : Альма-матер, 2006. - 255с.
- 185.Панов В.И. Введение в экологическую психологию: учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НИИ Школьных технологий, 2006. – 184 с.
- 186.Парсонс Т. О структуре социального действия / Т.Парсонс. – М.: Академический проект, 2000. – 880с.
- 187.Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / под. ред. В.А. Ротенберг, В. М. Кларина. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 1. – 336 с.
- 188.Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / под. ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларина. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – 306 с.
- 189.Петровский А.В. Личность, деятельность, коллектив / А.В.Петровский. –

М.: Просвещение, 1982. – 255с.

190.Петрочко Ж. В. Суб'єкт-суб'єктивні відносини у процесі правової соціалізації / Ж. В. Петрочко // Соціалізація особистості : [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. Том XXX. – К. : НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2008. – с.12–24.

191.Пиаже Ж. Избранные педагогические сочинения / Ж. Пиаже. – М. : Педагогика, 1969. – 659 с.

192.Платон. Законы // Соч.: В 3 т. – М., 1972. – Т. 3. –Ч. 1. – С. 539.

193.Платонова К.К., Голубев Г.Г. Психологія. М. 1977 – с.83-84.

194.Плясковський Б.В. Діалектика розвитку екологічної свідомості // Філософські проблеми сучасного природознавства. Екологія, культура і соціальна практика. – Вип.77 – К.,1991. – с.71-78

195.Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: учебник для студентов пед.вузов: в 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1: Общие вопросы. Процесс обучения. – 576с.

196.Поліщук Н.М., Решетнікова Н.І. Екологічна стежка. / Педагогічна Житомирщина. – 2003. - №2. – с.62.

197.Поліщук Ю.Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні: Дис. ...докт. пед.наук: 13.00.05. – Тернопіль, 2005. – 444с.

198.Пономарьов А.П. та ін. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. К.,1991. – с.15

199.Пономарьова Г.Ф. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педколеджу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. –Х.- 1997. – 175с.

200.Профілактика ВІЛ/СНІД в учнівському та молодіжному середовищі: Довідник для соціальних працівників, вчителів, шкільних психологів, батьків / О.Т. Баришполець, І.Ф. Ільїнська, Б.П. Лазоренко, І.М. Пінчук, С.І. Хаїрова, А.М. Щербинська. – К.: Держсоцслужба, 2005. – 204 с.

201.Пруссов Э.В. и др. Экология и экономика природопользования: учебник для вузов. М: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – с.144

- 202.Пустовіт Г. Екологічна освіта у позашкільному закладі. Рідна школа, 2003, №3. – с.13.
- 203.Пустовіт Г. Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретичний аспект. – Рідна школа – 2001 - №5. - с.13-15
- 204.Пустовіт Г.П. Організаційно-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів. // Позакласний час, 2009. - №7-8. – с.63-67.
- 205.Пустовіт Г.П. Сучасні підходи до змісту екологічної освіти учнів у позашкільному закладі // Екологічний вісник – 2003 - №13-14, с.13-16.
- 206.Пустовіт Г.П. Сучасні підходи до розуміння сутності принципів екологічної освіти учнів у позашкільних закладах // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 34. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – с.95-102.
- 207.Пустовіт Н.А., Вороніна Н.П., Руденко Л.Д. Система пізнавальних завдань екологічного змісту // Педагогіка і психологія. – 1997. - №2. – с.80-88
- 208.Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. А. Коломинский. – СПб. : Питер, 1999. – 198 с.
- 209.Рева Ю. Розвиток особистості дитини через екологічний фактор //Рідна школа. – 1999. - №12. с.46-54
- 210.Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Алла Олександрівна Рижанова. – Луганськ, 2005. – 442 с.
- 211.Ричкова Л.В. Загальні засади діяльності соціального педагога з сім'єю / Л.В.Ричкова, В.В.Костіна – Харків: Крок, 2003. – 34 с.
- 212.Роджерс К. Школьная энциклопедия : Естественные науки / К. Роджерс, Л. Хауэлл, А. Смит, Ф. Кларк, К. Хендерсон. / [пер. с англ. В. В. Лисецкая]. – М.: Росмэн, 2001. – 447 с.
- 213.Рожков М.И., Байбородова Л.В. Организация воспитательного процесса в школе: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.И.Рожков, Л.В. Байбородова — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. — 256 с.
- 214.Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко

- та ін. – К: Український інститут соціальних досліджень, 2000.
- 215.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии . – СПб.: Питер, 1999. -720с.
- 216.Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М., 1973. – 372 с.
- 217.Рубинштейн С.Л. Человек и Мир / С. Л. Рубинштейн // Методологические и теоретические проблемы психологии.– М., 1969.– С. 101–104.
- 218.Руденко Л. Збагачення екологічного виховання скарбницею ідей В.О.Сухомлинського. / Рідна школа – 2005. - №11. – с.16-17
- 219.Руденко Л. Колективна творча діяльність як технологія виховання екологічної компетентності учнів. – Рідна школа – 2007 – №11-12, 22с.
- 220.Соломенко Л.І. Загальна екологія: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: ТОВ «ДІА», 2009. – 170с.
- 221.Савченко С.В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства. – Луганск: Альма Матер, 2003. – 406с.
- 222.Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. – К.:МАУП, 1997. – 168с.
- 223.Сафронова В.М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе – АCADEMIA, 2002 – 192с.
- 224.Севастьянова О.А. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / О. А. Севастьянова. — Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка, 2007. — 20 с.
- 225.Сидоров В. Н. Профессиональная деятельность социального работника : ролевой подход / В. Н. Сидоров. – Винница : Глобус-пресс, 2006. – 408 с.
- 226.Сковорода Г.С. Повне зібрання творів в двох томах. – Т1. Поезії байки. Трактати. Діалоги. – К.: Видавництво «Наукова думка», 1973. – с.417
- 227.Словарь психолога-практика. / Сост. С.Ю.Головин. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Харвест, 2001. – 976с.
- 228.Смелзер Н. Социология / [пер. с англ. В. А. Ядова]. – М. : Феникс, 1984. –

687 с.

- 229.Совгіра С.В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – К.,1999. – 20с.
- 230.Сорочинська В.Є. Організація роботи соціального педагога: Навчальний посібник. - К.:Кондор, 2005. - 198 с.
- 231.Социальная педагогика: Курс лекций / под общей редакцией М.А.Галагузовой. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – с.416.
- 232.Социальная работа: теория и практика: Учебн. Пособие./Отв. ред. д. к. н., проф. Е. И. Холостова, д. п. н., проф. А. С. Сорвика. – М.: ИНФРА – М.: 2001. – 427с. – (Серия “Высшее образование”).
- 233.Социальные законы (Les lois sociales): Личное творчество среди законов природы и общества / Габриэль Тард; Пер. с фр. А. Ф. под ред. и с предисл. Л. Е. Оболенского. — СПб.: В. И. Губинский, 1900. — 120 с.
- 234.Соціальна педагогіка : [підручник / за ред. проф. І.Д. Зверєвої]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.
- 235.Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / за ред. А.Й.Капської. – К.:ВКП «Аспект», 2000. – 264с.
- 236.Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг.ред.проф.І.Д.Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
- 237.Соціальна педагогіка: Підручник. 5-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А.Й.Капської. – К.: Слово, 2011. – 488с.
- 238.Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д. Зверєва, О.В.Безпалько, С.Я. Харченко та ін.: За заг. ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
- 239.Соціальна робота: Технологічний аспект: навч. посібник / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2004. – 364 с.
- 240.Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями / За ред А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 146 с.

- 241.Ставицька С. О. Соціальна психологія: Практикум [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Ставицька, В. В. Волошина. — Київ : Каравела, 2013. — 319 с.
- 242.Стефанків О.М., Максимович О.М. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення: монографія / Стефанків О.М., Максимович О.М. – Івано-Франківськ: Сімик, 2012. – 180с.
- 243.Суравегина И.Т. Теория и практика формирования ответственного отношения школьников к природе в процессе обучения биологии: Дис. ...докт.пед.наук. – М., 1986. – 284с.
- 244.Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Теория социальных технологий: Учеб. Пособие. – К.: МАУП,2004. – 608 с.
- 245.Сухомлинский В.А. Школа и природа // Сов. педагогика. – 1970. – № 5. – с. 42–86.
- 246.Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. // вибрані твори: в 5т. – К. Рад.школа, 1976, - т.1. – с.55
- 247.Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори в 5ти т. – т.3 – К: Радянська школа, 1977. - с.58
- 248.Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / Вибрані твори: у 5т. – К.: Рад.школа, 1976. – т.2. - с.156
- 249.Тарасенко Г.С. Зв'язок естетичного і екологічного виховання та підготовка вчителя // Рідна школа , 2000 №1 – 72с.
- 250.Тард Г. Законы подражания. М.: Академический проект, 2011. – 304с.
- 251.Тейлор Э. Первобытная культура. – М.: Политиздат, 1989. –с.17
- 252.Тематична зміна у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку : [метод. посіб.] / О. В. Биковська, Р. Х. Вайнола, Ж. В. Петрочко; за заг. ред. Ж. В. Петрочко. – К.: , 2010. – 324с.
- 253.Технологии социальной работы с детьми и подростками: Сб. ст. / Под ред. В.Н. Келасьева. – СПб.: Изд. – во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 264 с.
- 254.Технологии социальной работы: Учебн.под ред. проф. Е.И Холостовой. – М.: ИНФРА, 2001. – 400с. (Серия “Высшее образование”)

255. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: 2001. – 140с.
256. Технології соціально-педагогічної роботи : [навч. посібник / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – К., 2000. – 372 с.
257. Технології соціально-педагогічної роботи : [навч. посібник] / М. М. Барахтян, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, З. Г. Зайцева, А. Й. Капська [заг.ред. А. Й. Капська]. – К., 2000. – 372 с.
258. Тимошенко (Стрелковська) А.Л. Соціальна та комерційна реклама: спільне та відмінне / Соціальна робота в Україні: теорія і практика: науково-методичний журнал. – К., 2006. - №2. С. 41-50.
259. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
260. Ушинський К.Д. Твори т.8 – К. радянськ школа, 1983 – с.245
261. Фалинська З.З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.04 - Львів, 2006. -с.69
262. Федоров М.П., Глухов В.В. Інженер ХХІ века // Гуманізація науки в системі вищого образования. – Спб.: Изд-во СпбТУ, 1996. – с.3-6.
263. Фельдштейн Д. И. Психология взросления / Д. И. Фельдштейн. – М. : Флинта, 1999. – 670 с
264. Флешар Є. Підготовка майбутнього вчителя до екологічної освіти учнів (на матеріалі орнітологічних спостережень): Автореф. дис. ... канд .пед. наук: 13.00.01. – 1996. – 47с
265. Формування здорового способу життя : Навч. посіб. Для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців / О. Яременко, О. Вакуленко та ін. – К.: УІСД, 2000. – 232 с.
266. Харламов И.Ф. Педагогика. Краткий курс: учеб. пособие / И. Ф. Харламов. - 2-е изд., стер. - Минск : Вышэйшая школа, 2004. - 272 с.
267. Харчев А.Г. Социология воспитания: О некоторых актуальных социальных проблемах воспитания личности / Харчев А.Г. - М.: Политиздат, 1990. - 222 с.
268. Харченко С.Я. Социально-педагогические основы подготовки учителя к

- работе с детскими общественными объединениями: Автореферат дис. ... док. пед. наук: 13.00.01. – М.,1993. – 32с.
- 269.Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: [моногр.] / С. Я. Харченко. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 320 с.
- 270.Харченко С.Я. Соціально-педагогічні технології: [навч.-метод. посіб / за ред. С. Я. Харченка, Н. П. Краснова, Л. П. Марченко]. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 552 с.
- 271.Хямяляйнен Ю. Воспитание родителей. М., 1993. – с.98-102.
- 272.Цюман Т. П. Формування культури життєвого самовизначення старшокласників засобами освітнього тренінгу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Цюман Тетяна Петрівна. – К., 2008. – 221 с
- 273.Червонецкий В.В. Загальні тенденції розвитку шкільної екологічної освіти в країнах Євроатлантичного регіону у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть: Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. – Луганськ, 2007. – с.424-451.
- 274.Чернуха Н.М. Інтеграція виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.05. / Н. М. Чернуха. – Луганськ, 2007. – 423 с.
- 275.Чудновский В.Э. Нравственная устойчивость личности: психологические исследования. – М.:Педагогика, 1981. – 208с.
- 276.Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 272с.
- 277.Шанда В.І. Теоретичні проблеми екології та біогеоценології. - Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2013. - 84с.
- 278.Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2006. – 426 с.
- 279.Шацький С.Т. Семья и школа // Педагогические сочинения. – М.: Просвещение, 1964. – т.3. – 503с.
- 280.Швед М.С. Розвиток екологічного мислення студентів університету в

- процесі професійної підготовки: дис. канд. пед.наук: 13.00.04. – К.,1997. – 211с.
- 281.Шептенко П.А., Воронина Р.А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластенина. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208с.
- 282.Штифурак В.Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня.. д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Штифурак Віра Євгенівна; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2011. – 44 с.
- 283.Штифурак В.Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю [Текст] : [монографія] / В.Є.Штифурак ; Ін-т вищ. освіти АПН України. - Вінниця : Діло : СПД Данилюк В. Г., 2007. – 568 с.
- 284.Энциклопедический социологический словарь. – М.,1995. – с.686-688.
- 285.Ягоднікова В.В. Виховання лідерів / Виховна робота в школі. – 2009. - №10 – 56с.
- 286.Ядов В.А. Социологическое исследование : методология, программа, методы / В.А.Ядов. – Самара : Самар. ун-т, 1995. – 331 с.
- 287.Ядов В.А. Стратегия социологического исследования : описание, объяснение, понимание социальной реальности : учеб. для студ. вузов / В. А. Ядов ; Ин-т социологии РАН. – Москва : Добросвет, 2000. – 596 с.
- 288.Якименко А.Г. Виды и средства экокультурной деятельности как интеграционные факторы социализации личности. Международное научное издание «Современные фундаментальные и прикладные исследования». - №1(12) – 2014. – Кисловодск: Изд-во УЦ «Магистр», 2014. – с.59-63.
- 289.Якименко О.Г. Адаптація та соціалізація молоді засобами екокультурної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб.наукових праць. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Випуск 5. (Частина 2) с.295-302.
- 290.Якименко О.Г. Громадський екологічний рух та його роль в соціалізації

особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб.наукових праць інституту психології ім..Г.С.Костюка АПН України / за ред..С.Д.Максименка. Т.ХІ, част. 2. – К.:2009. – с.549-557.

291.Якименко О.Г. Екокультура як основна стратегія поведінки людини. Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За заг.ред. проф. А.Й.Капської .Том XXVII – К.:НПУ, 2006. - с.44-56

292.Якименко О.Г. Екокультурна діяльність – важливий чинник соціалізації студентів лісотехнічних вузів. Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Чернівці, 3-5 листопада 2011 р.) – Чернівці: Чернівецький нац.. ун-т, 2011. – с.508-512.

293.Якименко О.Г. Модель соціалізації студентів коледжів засобами екокультурної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: Збірник наукових праць. – Випуск 17. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – с.139-146.

294.Якименко О.Г. Проектна діяльність як аспект виховної роботи лісотехнічного коледжу // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: збірник наукових праць. – Випуск 11. – К.:Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – 186с.

295.Якименко О.Г. Проектна діяльність як соціально-педагогічна умова виховної роботи лісотехнічного коледжу. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: Зб.наукових праць. – Випуск 13. - К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – с.164-173

296.Якименко О.Г. Соціалізація студентів засобами екокультурної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: Зб.наукових праць. – Випуск 11. - К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – с.109-114

297.Якименко О.Г. Технології виховної роботи у лісотехнічному коледжі як

- аспект соціалізації студентів. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: Збірник наукових праць. – Випуск 15. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – с.179-186.
- 298.Якименко О.Г. Технології колективної екокультурної діяльності у контексті соціалізації студентів. Соціальна робота в Україні: теорія і практика – 2011. - №3/4 – с.108-116.
- 299.Якименко О.Г. Форми і методи екокультурної діяльності як засоби соціалізації студентів. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: Зб.наукових праць. – Випуск 12. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – с.119-124
- 300.Якименко О.Г. Формування екологічної культури студентів лісотехнічних вузів. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб.наукових праць. – Випуск 8. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – с.95-100
- 301.Якименко О.Г. Формування екологічної культури у студентів коледжу засобами народознавства. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб.наукових праць. – Випуск 7. - К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – с.163-170
- 302.Якименко О.Г. Формування екологічної свідомості студентської молоді. Соціальна робота в Україні: теорія і практика – 2008. - №1 – с.67-76.
- 303.Якименко О.Г. Формування естетичного світосприйняття у студентської молоді. Вісник Черкаського Університету. Випуск 122. – 2008 – с.147-154
- 304.Якименко О.Г. Шляхи підготовки висококваліфікованих фахівців лісового господарства. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – Ніжин: НДУ ім.М.Гоголя, 2012. - №3 – с.140-143
- 305.Яременко О.О. Педагогічні чинники соціалізації молоді країн Бенілюксу у структурі екокультурної діяльності. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – К.: 2004.
- 306.Lundberg G. A. et al. Sociolofy. – N.Y., 2006. – 274 p.

307. Marynowicz–Hetka E. Pedagogika społeczna / E. Marynowicz–Hetka. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. – 575 s.
308. Toreille P.Z. Animation pedagogic. – Paris : 1987. – 159 p.
309. Trant A. Introduction to Environmental Education in the European Community // Journal Of Outdoor Education. - 1986. – v.58. - №4
310. Troy T.D., Schwab K.E. Decade Of Environmental Education // School Science And Matematika. – 1982. – v.82. - №3

ДОДАТКИ

ДО ДИСЕРТАЦІЇ НА ТЕМУ «СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ
ЗАСОБАМИ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Додаток А**Методика для вивчення рівня соціалізації студентів ВНЗ
(на основі методики М.І.Рожкова)**

1. Я намагаюсь в усьому слухатись своїх батьків та вчителів.
2. Вважаю, що завжди необхідно чимось відрізнятись від інших.
3. За що б я не взявся, завжди досягаю успіху.
4. Я вмію пробачати людей.
5. Я намагаюсь вчиняти так, як і всі мої товариші.
6. Мені хочеться бути попереду інших у всьому.
7. Я стаю впевненим, коли переконаний, що правий.
8. Вважаю, що творити добро – головне у житті.
9. Намагаюсь вчиняти так, щоб мене хвалили оточуючі.
10. Спілкуючись з друзями, відстоюю свою думку.
11. Якщо я щось задумав, то обов'язково зроблю.
12. Мені подобається допомагати іншим.
13. Мені хочеться, щоб зі мною всі дружили.
14. Якщо мені не подобаються люди, то я не буду з ними спілкуватись.
15. Намагаюсь завжди перемагати і вигравати.
16. Переживаю неприємності інших, як свої.
17. Намагаюсь не сваритись з товаришами.
18. Намагаюсь довести власну правоту, навіть якщо з моєю думкою не згодні оточуючі.
19. Якщо я берусь за справу, то обов'язково довожу його кінця.
20. Намагаюся захищати тих, кого ображають.

Оцінити ступінь згоди з даними твердженнями пропонується за такою шкалою:

4 – завжди; 3 – майже завжди; 2- інколи; 1- дуже рідко; 0 – ніколи

1	5	9	13	17
2	6	10	14	18
3	7	11	15	19
4	8	12	16	20

Середню оцінку соціальної адаптованості студенти отримують шляхом додавання всіх оцінок першого рядка і діленням цієї суми на п'ять. Оцінка автономності підраховується аналогічними діями з другим рядком. Оцінка соціальної активності – за третім рядком. Оцінка схильності студентів до гуманістичних норм життєдіяльності – за четвертим рядком.

Якщо одержаний коефіцієнт більший трьох, можна констатувати високий рівень соціалізації; якщо коефіцієнт більший двох, але менший за три, то це свідчить про середній рівень соціальних якостей. Якщо ж коефіцієнт менший за два бали, то є підстави говорити про низький рівень соціальної адаптації опитаного студента.

Додаток Б

Комплексна авторська анкета по виявленню сформованості когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-практичного критеріїв соціалізації студентів коледжів

I. Когнітивний критерій

1. Що таке екологія?

- 1) наука про взаємодію людини і природи;
- 2) система знань про екосистеми;
- 3) наука про відтворення життя і чинники цього відтворення;
- 4) відомості про екологічні проблеми;
- 5) наука про взаємини живих істот між собою і з навколишньою природою;
- 6) система знань про рослинний і тваринний світ;
- 7) наука про біосферу;
- 8) важко відповісти.

2. Що таке біосфера?

- 1) сукупність рослин і тварин;
- 2) жива оболонка планети;
- 3) простір існування життя на Землі;
- 4) взаємозв'язок людини і природи;
- 5) тваринний світ;
- 6) видова різноманітність рослин;
- 7) важко відповісти;

3. Що таке Червона книга?

- 1) список рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин, що підлягають охороні;
- 2) опис екологічних проблем сучасності;
- 3) перелік кращих справ людства по охороні природи;
- 4) перелік негативних вчинків, дій людини по відношенню до природи;
- 5) опис найбільш красивих об'єктів, явищ природи;
- б) важко відповісти.

4. Які Ви знаєте екологічні проблеми сучасності?

5. Назвіть зміни довкілля, до яких ведуть антропогенні чинники.

6. Що, на Ваш погляд, лежить в основі екологічної культури?

- 1) страх за своє власне майбутнє, за усе живе на землі;
- 2) прагнення зберегти усе різноманіття природи;
- 3) здоров'я майбутніх поколінь;
- 4) усвідомлення відповідальності за подальшу еволюцію біосфери;
- 5) бажання зберегти красу природи, що оточує нас.

7. Хотіли б Ви, щоб Ваша майбутня професія була пов'язана з природою, охороною природи?

- 1) так
- 2) ні

8. Чи знаєте ви рослини-символи України?

- а) так
- б) ні

9. Чи знаєте ви, скільки є заповідників в Україні?

а) так

б) ні

10. Чи задоволені ви, що стали студентами коледжу?

а) так

б) ні

II. Мотиваційно-ціннісний критерій

1. Що викликає у Вас потребу займатися екологічною діяльністю?

1) вимоги учителів;

2) любов до природи;

3) прагнення бути корисним;

4) свідомість особистої причетності до справи охорони природи;

5) інтерес до екологічних проблем;

2. Чи проявляєте Ви інтерес до проблем взаємодії людини і природи? У чому це виражається?

1) постійно читаю книги, статті в газетах і журналах, дивлюся передачі екологічної тематики;

2) іноді читаю окремі статті в періодичних виданнях;

3) не цікавлюся цими проблемами;

4) робив доповідь на уроці (засіданні гуртка) з екологічної тематики;

5) займаюся в природознавчому гуртку;

б) провожу дослідження в природі;

3. Що зазвичай визначає Вашу поведінку в природі?

- 1) ніколи не замислювався над цим;
- 2) дбайливе відношення до рослин і тварин;
- 3) прагнення дістати яку-небудь користь, вигоду для себе;
- 4) усвідомлення відповідальності за збереження усього живого;
- 5) прагнення відпочити, розслабитися, отримати позитивні емоції;
- 6) прагнення насолодитися красою природи;
- 7) важко відповісти;

4. Чи відчуваєте Ви потребу в постійному спілкуванні з природою?

- а) так
- б) ні

5. У чому полягає загальнолюдська цінність природи?

- 1) в тому, що вона є головною умовою життя людини
- 2) в тому, що вона критерій прекрасного в житті;
- 3) в тому, що вона дає людині пищу і одяг;
- 4) в тому, що вона джерело натхнення в діяльності людини;
- 5) в тому, що вона дозволяє людині пізнавати навколишній світ;
- 6) важко відповісти;

6. Які емоції і почуття викликає у Вас спілкування з природою?

7. Які емоції і почуття викликає у Вас негативне відношення людей до природи?

8. Як Ви ставитеся до природи?

- 1) дбайливо;
- 2) відповідально

- 3) байдуже;
- 4) з любов'ю;
- 5) невизначено.

9. Чи вважаєте ви своїм професійним обов'язком у майбутньому вирішувати екологічні проблеми?

- а) так
- б) ні
- в) швидше так, ніж ні
- г) ні

10. Чи вважаєте ви себе готтовим до самостійної професійної діяльності?

- а) так
- б) не задумувався (-лася)
- в) радше ні, ніж так

III. Діяльнісно-практичний критерій

1. Чи переконані Ви в тому, що діяльність кожної конкретної людини сприяє рішенню екологічних проблем?

- 1) так
- 2) не зовсім переконаний;
- 3) ні.

2. Чи вважаєте Ви своїм обов'язком займатися екологічною діяльністю (охороною природи)?

- 1) так, вважаю;
- 2) швидше так, ніж ні;

3) ні, не вважаю.

3.Що перешкоджає Вам займатися екологічною діяльністю?

- 1) не виявляю цікавості до проблем взаємодії людини і природи;
- 2) не вистачає часу на усе, у тому числі на екологічну діяльність;
- 3) екологічна діяльність - це дуже важко;
- 4) велика завантаженість іншою роботою;
- 5) усвідомлення того, що навряд чи я один можу змінити екологічну ситуацію;
- 6) я не володію навичками і уміннями екологічної діяльності;
- 7) це не моя справа;
- 8) важко відповісти;

4.Чи відчуваєте Ви потребу займатися екологічною діяльністю?

- а) так
- б) ні

5.Хто, на ваш погляд, в першу чергу повинен займатися вирішенням екологічних проблем?

- а) уряд;
- б) фахівці галузі охорони природи;
- в) кожна людина

6.На кому лежить найбільша відповідальність за порушення екологічної рівноваги?

- а) на керівниках промислових підприємств;
- б) міністерствах;
- в) кожній конкретній людині

7. Чи приймаєте ви активну участь у різних екологічних акціях?

- а) так
- б) інколи
- в) ні

8. Чи займались ви екологічним моніторингом?

- а) так;
- б) інколи;
- в) ні

9. Чи приймаєте ви участь в екологічних святах, що проводяться в коледжі?

- а) так
- б) іноді
- в) ні

10. Чи будете ви продовжувати екокультурну діяльність по закінченні навчання в коледжі?

- а) так;
- б) іноді;
- в) ні

Додаток В
Орієнтовний тематичний план програми
«Основи тепличного господарства»

№ п/п	Назва розділів і тем	Кількість годин			
		Всього	в тому числі		
			на занят- тях	із них. практ.	самос- тійне вивчен- ня
	Вступ.	1	1		
1.	Основи тепличного господарства і форми закритого ґрунту	4	1		3
2.	Конструктивні особливості теплиць, парників і їх будова	6	4	2	
3.	Підготовка ґрунту, сумішей, добрив, які використовуються в парниках і теплицях.	6	4	2	
4.	Вирощування розсади із насіння.	5	2		3
5.	Вирощування овочевих культур.	8	4		4
6.	Вирощування квіткових та декоративних рослин.	6	4		2
7.	Розмноження декоративних рослин різних порід в тепличному господарстві.	9	5	2	2
8.	Ведення селекційної роботи в тепличному господарстві.	5			5
9.	Боротьба з шкідниками і захворюваннями в тепличному господарстві.	4	2		2
	ВСЬОГО	54	27	6	21

III. Зміст програми.

Вступ.

Мета і завдання дисципліни «Основи тепличного господарства». Історичний огляд розвитку ведення тепличного господарства в лісовому господарстві.

Тема 1. Основи тепличного господарства і форми закритого ґрунту.

Загальна характеристика тепличного господарства. Переваги і недоліки тепличного господарства. Агротехнічні та економічні аспекти тепличного господарства.

Асортимент деревних, кущових, овочевих та декоративних культур, що вирощуються в закритому ґрунті. Їх загальна характеристика. Відношення рослин до внутрішнього середовища теплиць. Боротьба з шкідниками та захворюваннями.

Тема 2. Конструктивні особливості теплиць, парників і їх будова

Форми закритого ґрунту. Парники, їх призначення види і способи обігріву, будова. Теплиці, види теплиць, спосіб обігріву, конструктивні особливості, способи поливу ґрунту, вентиляція теплиць.

Практична робота №1.

Ознайомлення з тепличним господарством, вивчення конструктивних особливостей парників та теплиць.

Тема 3. Підготовка ґрунту, сумішей, добрив, які використовуються в парниках і теплицях.

Підготовка ґрунту. Заготовка землі для парників та теплиць, торфоперегнійні горшечки. Види добрив для збагачення ґрунту та підживлення рослин.

Тема 4. Вирощування розсади із насіння.

Висівання насіння в парниках та теплицях для отримання розсади. Передпосівна підготовка насіння, його якість, строки висівання. Технологія висівання насіння різних культур в парниках та теплицях. Догляд за посівами, пікірування сіянців, підживлення, строки відпуску розсади, облік, пакування, транспортування, зберігання.

Практична робота №2.

Підготовка ґрунту та ґрунтосумішей в парниках та теплицях. Підготовка насіння до висівання.

Тема 5. Вирощування овочевих культур.

Вирощування овочевих культур для отримання плодів. Мета та особливості вирощування. Строки висівання та садіння. Способи розміщення садіння та висівання. Догляд за розсадою. Формування рослин. Збір плодів.

Тема 6. Вирощування квіткових та декоративних рослин.

Вирощування квіткових та декоративних рослин. Загальні відомості вирощування квітів, вигінкових культур, вазонів. Способи вигонки квітів. Особливості вирощування окремих видів квіткових рослин: тюльпанів, лілій, амарилісів, кал, троянд.

Тема 7. Розмноження декоративних рослин різних порід в тепличному господарстві.

Розмноження деревно-чагарникових декоративних та плодово-ягідних порід черенкуванням з використанням парникових та тепличних умов. Загальні способи черенкування. Черенкування зимовими та зеленими черенками. Підготовка сумішей до посадки черенків. Заготівля і терміни заготівлі черенків. Місце заготовки черенків. Розміри, зберігання. Строки та способи садіння. Догляд за черенками. Реалізація. Особливості вирощування черенків окремих

видів рослин: ялини колючої, туї західної, вербових, плодово-ягідних, квіткових рослин та горшечних культур.

Вирощування сіянців деревних і чагарникових порід з відкритою та закритою кореневою системою.

Практична робота № 3.

Розмноження деревних і чагарникових порід в тепличному господарстві.

Тема 8. Ведення селекційної роботи в тепличному господарстві.

Ведення селекційної роботи в умовах теплиці. Селекція, генетика і гібридизація деревних і чагарникових порід. Техніка схрещування на зрізаних гілках тополі, верби в умовах теплиці.

Тема 9. Боротьба з шкідниками і захворюваннями в тепличному господарстві.

Боротьба з шкідниками і захворюваннями в тепличному господарстві. Види шкідників і хвороб. Хімічні, біологічні методи боротьби. Техніка безпеки при виконанні робіт.

У запропонованому нами варіанті відведено на 7 годин більше на практичні роботи (таблиця 4).

Додаток Д

**Авторська програма та тематичний план курсу
«Основи тепличного господарства»**

№ п/п	Назва розділів і тем	Кількість годин			
		Всього	в тому числі		
			на занят- тях	із них. практ.	самос- тійне вивчен- ня
	Вступ.	1	1		
1.	Основи тепличного господарства і форми закритого ґрунту	4	1		3
2.	Конструктивні особливості теплиць, парників і їх будова	6	2	2	2
3.	Підготовка ґрунту, сумішей, добрив, які використовуються в парниках і теплицях.	6	2	2	2
4.	Вирощування розсади із насіння.	5		2	3
5.	Вирощування овочевих культур.	8	2	2	4
6.	Вирощування квіткових та декоративних рослин.	6	2	2	2
7.	Розмноження декоративних рослин різних порід в тепличному господарстві.	9	3	2	4
8.	Ведення селекційної роботи в тепличному господарстві.	5			5
9.	Боротьба з шкідниками і захворюваннями в тепличному господарстві.	4	2		2
	ВСЬОГО	54	14	13	27

III. Зміст програми.

Вступ.

Мета і завдання дисципліни «Основи тепличного господарства». Історичний огляд розвитку ведення тепличного господарства в лісовому господарстві.

Тема 1. Основи тепличного господарства і форми закритого ґрунту.

Загальна характеристика тепличного господарства. Переваги і недоліки тепличного господарства. Агротехнічні та економічні аспекти тепличного господарства.

Асортимент деревних, кущових, овочевих та декоративних культур, що вирощуються в закритому ґрунті. Їх загальна характеристика. Відношення рослин до внутрішнього середовища теплиць. Боротьба з шкідниками та захворюваннями і санітарно-профілактичні заходи вирощування здорових рослин. Заходи безпеки при роботі з пестицидами.

Тема 2. Конструктивні особливості теплиць, парників і їх будова

Форми закритого ґрунту. Парники, їх призначення види і способи обігріву, будова. Теплиці, види теплиць, спосіб обігріву, конструктивні особливості, способи поливу ґрунту, вентиляція теплиць.

Практична робота №1.

Ознайомлення з тепличним господарством, вивчення конструктивних особливостей парників та теплиць.

Тема 3. Підготовка ґрунту, сумішей, добрив, які використовуються в парниках і теплицях.

Ґрунт, як середовище для росту і розвитку рослин. Типи ґрунтів. Підготовка ґрунту. Заготовка землі для парників та теплиць, ґрунтові суміші, торфоперегнійні горшечки. Види добрив для збагачення ґрунту та підживлення рослин. Характеристика добрив.

Практична робота №2.

Ознайомлення з органічними та мінеральними добривами, що використовуються для парників та тепличних господарств.

Тема 4. Вирощування розсади із насіння.

Висівання насіння в парниках та теплицях для отримання розсади. Передпосівна підготовка насіння, його якість, строки висівання. Технологія висівання насіння різних культур в парниках та теплицях. Догляд за посівами, пікірування сіянців, підживлення, строки відпуску розсади, облік, пакування, транспортування, зберігання.

Практична робота №3.

Підготовка ґрунту та ґрунтосумішей в парниках та теплицях

Тема 5. Вирощування овочевих культур.

Вирощування овочевих культур для отримання зелені плодів. Мета та особливості вирощування. Строки висівання та садіння. Способи розміщення садіння та висівання. Догляд за розсадою. Формування рослин. Збір плодів.

Практична робота №4.

Виготовлення колекції насіння овочевих культур (пасльонові, коренеплідні, капустаєні, бобові, цибулеві, пряні, баитанні).

Тема 6. Вирощування квіткових та декоративних рослин.

Вирощування квіткових та декоративних рослин. Загальні відомості вирощування квітів, однорічників, двох- та багаторічних кімнатних рослин. вигінкових культур, вазонів. Способи вигонки квітів. Особливості вирощування окремих промислових квіткових рослин: тюльпанів, лілій, амарилісів, кал, троянд.

Практична робота №5.

Тема 7. Розмноження декоративних рослин різних порід в тепличному господарстві.

Розмноження деревно-чагарникових декоративних та плодово-ягідних порід черенкуванням з використанням парникових та тепличних умов. Загальні способи черенкування. Черенкування зимовими та зеленими черенками. Підготовка сумішей до посадки черенків. Заготівля і терміни заготівлі черенків. Місце заготовки черенків. Розміри, зберігання. Строки та способи садіння. Догляд за черенками. Реалізація. Особливості вирощування черенків окремих видів рослин: ялини колючої, туї західної, вербових, плодово-ягідних, квіткових рослин та горшечних культур.

Вирощування сіянців деревних і чагарникових порід з відкритою та закритою кореневою системою.

Практична робота № 6.

Розмноження деревних і чагарникових порід в тепличному господарстві.

Тема 8. Ведення селекційної роботи в тепличному господарстві.

Ведення селекційної роботи в умовах теплиці. Селекція, генетика і гібридизація деревних і чагарникових порід. Техніка схрещування на зрізаних гілках тополі, верби в умовах теплиці.

Тема 9. Боротьба з шкідниками і захворюваннями в тепличному господарстві.

Боротьба з шкідниками і захворюваннями в тепличному господарстві. Види шкідників і хвороб. Хімічні, біологічні методи боротьби. Техніка безпеки при виконанні робіт.

Додаток Е

Форми роботи, спрямовані на соціалізацію студентів коледжів

Форми роботи	Методи та засоби роботи
Колективні	<p>Екологічний тиждень</p> <p>Свято до дня працівника лісу</p> <p>Свято «Хай квітне земля від роду до роду»</p> <p>Свято золотої осені</p> <p>Конкурси на краще внутрішнє озеленення</p> <p>Виставка квітів</p> <p>Зустрічі з працівниками лісового господарства</p> <p>Акції «Майбутнє лісу в твоїх руках», «День землі», «День довкілля», «Чиста Україна – чиста Земля»</p> <p>Наукові конференції</p>
Групові	<p>Польові практики, екологічні походи</p> <p>Екскурсії в музей</p> <p>Екскурсії в природу, по екологічній стежці</p> <p>Зліт юних лісівників</p> <p>Природоохоронні акції «Чисте довкілля», «Чистий берег», «Джерело», «Берег», «Мурашник», «Зелений паросток майбутнього», «Екологія і ми»</p> <p>Заняття предметних гуртків</p> <p>Робота екологічної секції клубу «Юність»</p> <p>Проекти «Сад надії», «Малим річкам – нове життя», «Ліс починається з першого збереженого дерева», «Природа рідного краю: проблеми і майбутнє»</p> <p>Виступи агітбригади</p>

Індивідуальні	<p>Екологічні рейди</p> <p>Конкурс читців поезії «Про що співає Земля»</p> <p>Обласна експедиція «Животоки рідної землі»</p> <p>Тренінги</p> <p>Огляд літературних джерел «Я і природа у творах сучасних письменників»</p> <p>Фотоконкурс «В об'єктиві – природа»</p> <p>Конкурс малюнків «Збережемо живу природу»</p> <p>Науково-дослідницька робота</p> <p>Індивідуальні дослідження</p> <p>Конкурс науково-дослідних робіт</p> <p>Випуск екологічного вісника</p>
---------------	--

Додаток Ж

Відповідність змісту, форм та методів екокультурної діяльності критеріям соціалізації студентів коледжів

Критерії	Сформованість системи	Зміст, форми та методи
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - знань про природу, екокультурну діяльність; - знання про діяльність людини в природі; - розуміння суті екологічних явищ, свого місця в системі «людина-суспільство-природа» 	<ul style="list-style-type: none"> - конференції; - семінари; - дискусії; - круглі столи; - екскурсії; - науково-дослідна робота; - проекти; - гурткова робота; - виробнича практика
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - сформованість позитивної мотивації до екологічної культури та екокультурної діяльності; - прагнення до участі в екокультурній діяльності; - відповідальність за екологічний стан довкілля, оволодіння основами екологічних знань 	<ul style="list-style-type: none"> - тренінги; - виставки-конкурси; - проекти; - екскурсії в природу, історико-краєзнавчий музей; - клубна діяльність; - бесіди; - лекції; - дискусії - органи студентського самоуправління

Діяльнісно-практичний	<ul style="list-style-type: none"> - уміння застосовувати екологічні знання у реальних екологічних ситуаціях; - самостійність у плануванні та реалізації екокультурних заходів; - активність у екокультурній діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - внутрішнє та зовнішнє озеленення; - інвентаризація джерел; - виготовлення поробок з природного матеріалу; - створення екологічної стежки; - проведення екскурсій в музей коледжу; - виготовлення стендів експонатів для музею коледжу; - пропаганда екологічних знань; - екологічний моніторинг; - екологічні акції, операції; - зліт юних лісівників; - зустрічі з працівниками лісового господарства
-----------------------	--	--

Додаток 3

Перелік тренінгів, проведених у ході формувального експерименту та зміст тренінгового заняття «За життя без сміття»

У ході формувального експерименту проводились тренінги почуттєвого досвіду («Обмінюємося враженнями», «Я – об'єкт природи»), самостійного пошуку («Ми –земляни»), ділового спілкування («Мої протиріччя у ставленні до природи», «Збережемо довкілля», «За життя без сміття»).

Зміст тренінгового заняття «За життя без сміття»

Тема: За життя без сміття

Тривалість: 90хв.

Мета: привернути увагу до актуальної екологічної проблеми сучасності – засміченості, з'ясувати як впливає погана екологія на здоров'я людини; знайти шляхи подолання проблеми.

Вступне слово.

Згідно з прогнозами науковців населення Землі може подвоїтись протягом наступних 50 років. Майже 12 млрд. людей повинні навчитись жити на земній кулі, довжина екватора всього 40 000 км, і не просто жити, а як добрі господарі дбати про землю – свій власний дім, оберігати її. «Усі ми пасажери одного корабля, що називається земля» - сказав Антуан де Сент-Екзюпері. Тому священний обов'язок усіх полягає у постійній турботі про благо нашого спільного дому, а отже, й про себе.

Дехто вважає, що нічого не трапиться, якщо я кину папірець, недопалок, викину пляшку з-під напою, залишу в лісі недоїдки, а насправді ми бачимо навколо жахливі сміттєзвалища. По тому, як людство ставиться до проблеми сміття можна судити наскільки суспільство цивілізоване.

Виявлення очікувань

Вправа «Гора»

На ватмані намалювати гору, а очікування учасників, записані на клейких папірцях, розмістити біля її підніжжя.

Знайомство учасників тренінгу

Вправа «Інтерв'ю»

Учасників тренінгу об'єднати у пари і запропонувати дізнатися за 5хв якомога більше одне про одного (ім'я, хобі, щось цікаве з біографії). Відтак учасники по черзі представляють своїх партнерів у вигляді реклами.

Домовленість про правила роботи в групі

- приходити вчасно
- бути доброзичливим
- бути позитивним
- говорити по одному
- лаконічність
- толерантність
- гендерна рівність
- право власної думки
- право піднятої руки
- говорити по суті
- правило «стоп»

Основна частина

1. Вправа «Поїзд дружби»

Мета – згуртувати учасників, зняти емоційне напруження

Усі стають один за одним, тримаючи руки на поясі тих, хто перед ними. Той, хто попереду – паровозик. Він задає темп руху і звуковий супровід, решта підлаштовуються, не порушуючи руху поїзда.

Поїзд для тих, хто:

- любить троянди
- вміє кататись на велосипеді
- посадив рослину
- не викидає фантики від цукерок
- веде здоровий спосіб життя
- любить природу

2. Інформативні повідомлення.

Очевидно, що підвищення якості життя пропорційно збільшенню кількості відходів, що продукує людство. Статистика каже, що звичайна сім'я викидає щоденно в середньому 5 кг сміття. Звичайне сміття оточує нас скрізь: воно під ногами, в лісі, в кущах, в річках, морях, під вікнами багатоповерхівок. Воно стало атрибутом нашого життя. Екологи називають проблему засміченості екологічною катастрофою. Скоро сміття поглине нас, нашу цивілізацію.

3. Мозковий штурм.

«Що таке сміття? Чим воно загрожує здоров'ю людей?»

Сміття: загрози.

Поліетилен, пластмаса, скло, будівельні відходи, залишки їжі, метали, деревина, дрібне побутове сміття, папір, непотрібні речі. Сморід – хвороби дихальних шляхів, астма, алергія, отруєння, хвороби печінки. Виділення хімічних речовин – отруєння, хвороби печінки, нирок, очей, рак. Забруднення водойм – неможна купатися, отруєння, хвороби шкіри, мор риби, лептоспіроз.

Типовий склад міських відходів:

- папір – 14%
- мілке сміття – 17,9%
- гума, шкіра, деревина – 8,1%
- харчові відходи – 7,5%
- метали – 8,7%
- скло – 8,21%
- інше – 1,6%

Висновок. Сміття, його величезна кількість навколо призводить не лише до засміченості, а й до хвороб людини.

4. Вправа «Перевтілення»

У мене на столі є кошик, в якому зібрані предмети, які перестали бути потрібними, тобто вони перетворились на сміття і їх збираються викинути. Пофантазуйте: якби я був..., я хотів би, щоб з мене зробили... .

Тренер. Кожен предмет у світі, не хоче стати сміттям непотрібним, а хоче довго бути корисним.

Чи легко вам було відчувати себе непотрібним?

Як ви знайшли застосування предмету: самостійно чи радились?

5. Вправа руханка «Хто швидше».

Об'єднати учасників групи у 5 команд.

Вам необхідно 5 листівок, кожен з яких ви розрізаєте на 4 частини.

Робота команд. Презентація.

Ви бачите, що одній людині важко було знайти рішення, щось зробити. Завжди краще, якщо поряд є надійне плече товариша. А зараз, спробуйте попрацювати всією командою. Побудуйте, використовуючи всіх учасників: квадрат, трикутник, коло, овал, букви П,Л,Т, об'єднайтесь по 2, 3, 4, 5. Прошу знайти зайняте місце за столами.

Гра «Лист інопланетянам»

Екологічна проблема - засміченості дуже актуальна на сьогодні. Людство перестало бути господарем у своєму домі. Викинути сміття стає звичним перетворюється на погану звичку. Страждає від цього й наша країна. За статистикою Україна посідає перше місце в Європі за кількістю відходів на душу населення... і є лідером по кількості онкохворих та хворих на алергію і серцево-судинні захворювання. Чи не бачите ви зв'язку між цими сумними лідерствами.

Стурбований таким сумним становищем і Всесвіт. Наша блакитна, планета, як її називали раніше, почала тьмяніти, покриватись брудом та сміттям. До нас звертаються інопланетні екологічні служби, стурбовані таким становищем і просять почати масштабну компанію по ліквідації сміття. Ми, студенти коледжу, освічені, культурні, які дбають про своє здоров'я, своє

майбутнє та про майбутнє своїх дітей напишемо інопланетянам листа із своїми пропозиціями. Що робити, щоб зменшити кількість сміття.

Пишемо листи.

1. Впровадити обов'язкову систему роздільного збору й сортування сміття (Разом сміття, по одному цінна сировина)
2. Створення заводів по переробці сміття.
3. Створення сучасних очисних систем для стічних вод на підприємствах.
4. Використання нової техніки.
5. Створення екологічно-чистих технологій переробки та знешкодження.
6. Штраф за викидання сміття.
7. Друге життя непотрібних речей.
8. Організація суботників, робота волонтерських груп
9. Креативні ємності для сміття.
10. Агітаційна робота.

Вправа «Саймон сказав..»

Учасники тренінгу стають у коло, і тренер каже «Саймон сказав: «Зроби так» і показує певний рух (присісти, поплескати в долоні, підняти ногу, покрутитися, підскочити, виконати танцювальний рух). Решта учасників повторює його. Потім другий учасник каже: «Саймон сказав: «Зроби так» і показує інший рух, і так далі по колу.

Об'єднання учасників у 4 групи за порами року (зима, весна, літо, осінь)

Тренер. Всі ті заходи, щодо зменшення кількості сміття, допомагають боротись з проблемою сміття, а значить і з проблемою збереження власного здоров'я. Прошу вас у групах створити агітаційні плакати «Чиста планета - здорова людина»

Презентація.

Заклучна частина.

1. Очікування. «Чи справдились ваші очікування»

Якщо так, то перенесіть приклеєні вами папірці з очікуваннями з підніжжя гори на вершину.

2. Вправа «Мікрофон». «Що я буду робити, щоб світ навколо став чистішим...»

3.Прощання. Дерево–символ життя, а ми його гілочки.

То ж за допомогою цих стрічок прикрашаємо його і побажаємо нашій планеті, своїм товаришам міцного коріння, міцного стовбуру та розлогої крони..(Студенти пов'язують стрічки на гілки)

4.Вправа «Я бажаю тобі..»

Учасники стають у коло, передають один одному свічку (квітку) і висловлюють добрі побажання або слова подяки.

Нехай тобі сьогодні пощастить

Нехай усім завжди щастить

У природі немає ніякого сміття. Усе, що створила природа, є початком чогось нового. Але ми , люди, у процесі життєдіяльності створюємо сміття, яке не знаємо куди подіти. Стає дедалі менше і менше місць, де його можна розмістити, оскільки люди не хотіли б жити поруч з сміттєзвалищами. Чим більше місто – тим більше звалище.

В Україні під цілими горами сміття вмирає земля. На якій можна було б вирощувати хліб та сади, а підземні води забруднюються настільки, що жителі сіл черпають зі своїх колодязів не воду, а рідину, часту не придатну для пиття. Люди сьогодні стурбовані тим, що небезпечні речовини зі сміттєзвалища можуть потрапляти до ґрунтових вод, створюючи проблеми для майбутнього. Окрім звалищ офіційних, за які відповідають певні служби, існують так звані стихійні. Неодноразово ми бачимо їх за містом і навіть у самому місті, у дворах чи лісопаркових зонах. За них часто взагалі ніхто не відповідає, і мішанина з різноманітних видів сміття розкладається (чи не розкладається) просто неба, отруюючи повітря, воду й землю. Все це змушує нас змінити наше ставлення до відходів. Так далі тривати не може. Багато людей не знають, яка частина того, що вони використовують, стає відходами.Люди повинні розумно розпоряджатися тим, що приносять в свій дім. Розумне використання ресурсів має увійти у повсякденну звичку. Це досить складно, але такий спосіб життя

змусить стати нашою метою, якщо ми хочемо створити суспільство стійкого розвитку. Щоб змінити свої звички, щодо сміття, можна діяти за таким планом.

План дій

1. Сортування сміття для подальшої переробки
2. Вторинне використання паперу
3. Компостування
4. Сумки для покупок
5. Ремонт
6. Нове життя старих речей
7. Допомога своїй громаді, активна робота волонтерів

Аудит №1. Сміття

1. Зважуй протягом тижня пакети зі сміттям, що викидає у сміттєві баки, смітники чи спалює твоя сім'я.

2. Підсумуй результати кожного зважування і поділи загальну суму на кількість членів своєї родини. Отриманий результат є показником «виробництва сміття за тиждень». Записуй у зошит отримані результати за таким зразком:

1-й день	2-й день	3-й день	4-й день	5-й день	6-й
день	7-й день				

_____ кг _____ кг _____ кг _____ кг _____ кг _____ кг _____ кг

Загальна вага відходів у родині за тиждень:кг.

Вага відходів на кожного члена родини за тиждень:кг.

3. Визнач, скільки різних відходів (пластик, папір, скло, метал, батарейки тощо) ти можеш відокремити для вторинної переробки у себе вдома, запиши їх у зошит.

Завершення тренінгу.

Вправа «Електричний струм»

Усі беруться за руки і, починаючи з тренера, передають один одному тиск руки. Коли цей сигнал надходить до тренера з іншого боку, піднімають руки і промовляють: «До побачення! До наступної зустрічі!»